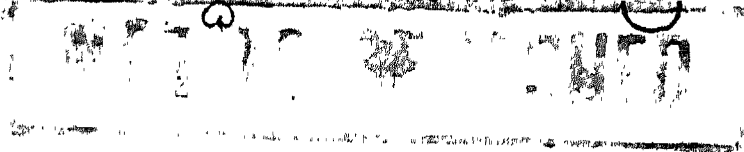
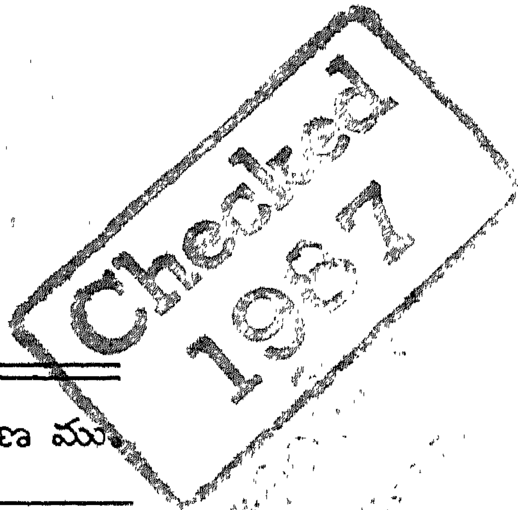
శ్రీరస్తు.

కావ్యాలంకారచూడామణి

విన్నకోట పెద్దయ మహాకవి ప్రణీతము.

చతుర్థ ముద్రణము.

వేదము - వేంకటరాయశాస్త్రి అండ్ బ్రదర్స్,

4, మల్లికేశ్వరగుడి సందు, లింగిసెట్టివీథి,

మన్నెడి, జి. టి. మదరాసు.

1936

రు. ౧.]

కావ్యాలంకారచూడామణి

ప్రథమోల్లాసము

శ్రీవాగాస్పదయోః పరస్పరయుజోః శ్రుత్యుత్సవశ్లాఘయోః
రాగాలాపనిరూఢయో ర్యతిగణవ్యాపారపారీణయోః
సారస్య ద్గిరిజేశయో రివ సదా సంగీతసాహిత్యయో
ర్విద్వద్విశ్రమహేతుకం విహరతాం చాళుక్యవిశ్వప్రభో. ౧

ఉ. పంకజమున్ దొలంగి తదుపాంతచరన్మధుపప్రసక్తికిన్
గొంకి ఝషాదిరూపములకున్ జనునాథుని వింతయక్కపైఁ
గింకిరి గాఁగ లచ్చి తిలకించి యజస్రము నుండుఁగాత ని
శ్శంకఁ జళుక్యవిశ్వమనుజప్రభుపుణ్యకటాక్షదృష్టులన్. ౨

చ. వరచతురాననప్రతిభ వాసికి నెక్కఁ బదక్రమంబులన్
దిరుగుచు నంగవిభ్రమము ధీముకురంబులఁ గానిపించుచున్
సరసవచస్సవిత్రి యగుచామ యలంకృతులన్ దనర్చి సు
స్థిరతఁ జళుక్యవిశ్వనృపుచిత్తమునన్ బొలుపారుచుండెడున్. ౩

సీ. శ్రీకంఠచూడాగ్రశృంగారకరణ మే రాజున కన్వయారంభగురుఁడు
చాళుక్యవంశభూషణము శ్రీవిష్ణువర్ధనుఁ డేమహీశు తాతలకుఁ దాత
భృతకుమారారామభీముండు చాళుక్యభీముఁ డేనృపకులాబ్ధికి విధుండు
రాజమహేంద్రపురస్థాత రాజనరేంద్రుఁ డెక్కువతాత యేవిభునకు

తే. నంధ్రదళదానవోపేంద్రుఁ డగునుపేంద్ర
ధరణివల్లభుఁ డేరాజుతండ్రితండ్రి
ఘనుఁ డుపేంద్రాఖ్యుఁ డెవ్వనికన్నతండ్రి
యతఁడు విశ్వేశ్వరుఁడు లక్కమాంబసుతుఁడు. ౪

శా. సర్వశ్రీఁ దనపేరివాఁ డగుటచే సంతుష్టచేతస్కుఁడై
సర్వజ్ఞత్వము రాజశేఖరతయున్ శంభుత్వము న్విశ్వనా
థోర్వీభర్తకు విశ్వనాథుఁడు శివుం డోజించెఁ గాకున్న నీ
దుర్వార ప్రతిభాతిభాగ్యశుభదస్తుత్యత్వముల్ గల్గునే. ౫

ఉ. అశ్రుతవైరివర్గుఁడు సమాశ్రితభర్గుఁడు దివ్యవాహినీ
విశ్రుతకీర్తి పుణ్యగుణవేషవిభూషితమూర్తి మానసో

న్మిశ్రితరాజనీతి యధమీకృతభూవరభూతి సర్వలో
కాశ్రయచక్రవర్తి సమదారిచమూసమవర్తి శూరతన్. ౬

సీ. లక్ష్మీధరిత్య్రుపలాలనప్రౌఢిమ రాజనారాయణప్రభ వహించి
హవ్యకవ్యార్థనిత్యప్రదానవ్యాప్తి సర్వలోకాశ్రయక్షమతఁ జెంది
త్రస్తశస్త్రాఖిలోద్ధరణక్రియాసిద్ధి ధరణీవరాహశబ్దమునఁ జేర్చి
గర్వితారాతివిఖండనోదారతఁ గరవాలభైరవఖ్యాతి వడసి

తే. కదనభీతులఁ బులు మేపి కాచి రాయ
గండగోపాలబిరుదసంగతిఁ దనర్చి
యవనిఁ బొగ డొందు బహువిజయప్రవర్తి
చారుచాళుక్య విశ్వేశచక్రవర్తి. ౭

ఉ. ఎందుఁ జళుక్యవిశ్వధరణీశ్వరరాయకతారిసాళువ
స్పందన మొప్పఁ జెప్ప బహుపక్షబలంబునఁ గ్రందుఁ జెంది మి
న్నందినరాజహంసనివహంబులఁ బట్టి వధించి సన్నుతిం
బొందినధార్తరాష్ట్రకులపూగములన్ గరుణించు నాజులన్. ౮

వ. మఱియును;

సీ. వేదశాస్త్రరహస్య విధు లెల్లఁ బరికించి సవిఁ జతుర్వర్గప్రశస్తి నొంది
రాజవిద్యాతంత్రరక్తిసంభావించి వర్ణక్రమంబుల వల నెఱింగి
జ్యోతిషాయుర్వేదసంగతి నెగ డొంది సంగీతసాహిత్యసరణి నేర్చి
తురగేభరోహణాదుల విశ్రుతికి నెక్కి యాయుధవిద్యల నతిశయిల్లి

తే. యచట నచ్చట నున్న కావ్యాగమములఁ
జెలఁగి సత్కవిసౌకర్యసిద్ధికొఱకు
నొక్కచోటనె యొడఁగూర్ప నుత్సహించి
సత్కళావర్తి విశ్వేశచక్రవర్తి. ౯

మ. ననుఁ గావ్యక్రమవేది నర్చితబుధానందాదరాలోకితున్
మనితశ్రీగిరిజేశపాదయుగళున్ మాన్యున్ గళాకౌశలున్
వినుతున్ గౌశికగోత్రుఁ బెద్దన సుధీవిఖ్యాతు రావించి స
ద్వినయం బొప్పఁగ నాదరించి తగ నావిశ్వేశ్వరుం డిట్లనున్. ౧౦

ఉ. భావరసప్రపంచమునఁ బర్వినలంకృతిలక్షణంబు, ఛం
దోవిచితిప్రచారము, గుణాహలదస్ఫురదంధ్రదేశభా
షావివిధప్రసంగములచందము నందముగా నొనర్చి వి
ద్యావిధి గానిపించుటగదా చతురత్వ మనంగ మేదినిన్. ౧౧

క. అను నవ్విశ్వేశ్వరవిభు-ననుమతి యనునూత్నపోత మాధారము గా
ఘనరసరత్నాకరమునఁ-గనుఁగొని యొడఁగూర్చి యిత్తుఁ గబ్బపుమణులన్. ౧౨

షష్ఠ్యంతములు

క. లక్ష్మీపుత్త్రునకు సుపేం-ద్రక్ష్మావరనందనునకు ధర్మజ్ఞునకున్
లక్ష్మవిభేదనలాఘవ-లక్ష్మణునకు సర్వశాస్త్రలంపటమతికిన్. ౧౩

క. సింధురసత్త్వునకు మరు-త్సింధు రస క్రీడ దహిత తృప్తికరునకున్
బంధురశుభానుభవునకు-బంధురమావృద్ధికరణ బహువిభవునకున్. ౧౪

క. చాళుక్యవిశ్వధరణీ-పాలునకు నమన్నృపాలపరిపాలునకున్
శ్రీలునకు సమరవిజయ-శ్రీలలనాశ్లేషసౌఖ్యశీలున కెపుడున్. ౧౫

వ. అభ్యుదయపరంపరల కకంపితస్థితి యావహిల్లునట్టుగా మద్వచోరచనీయం బగు కావ్యాలంకారచూడామణి యను నలంకార లక్షణంబునకుఁ బ్రథమావతరణం బెట్టిదనిన: ౧౬

చ. సరళవిరాజదుచ్చరణశస్తము వర్ణము, వర్ణపంక్తివి
స్తరము పదంబు, తత్పదవితానము వాక్యము, వాక్యభేదసుం
దరతర మర్థ, మర్థఘనతత్త్వవిబుద్ధము భావ, మట్టిభా
వరుచిరసుప్రసన్నవిభవంబు రసం బొడఁ గూర్ప నేర్చినన్. ౧౭

భావము

క. బహిరర్థాలంబనమై-విహరించు మనోవికార విలసితము సువి
విహిత మగు భావ మన; నది-మహి విజ్ఞానంబు నా సుమతులం బరఁగున్. ౧౮

క. ఘనవిజ్ఞానం బాత్మకు-మనసున నే కలుగు నట్టిమనసున కబ్బున్
గనదింద్రియములచేతన్-వినఁగా వీనులకు నొదవు విషయప్రాప్తిన్. ౧౯

భావభేదములు

తే. అట్టి విజ్ఞానకలిత మై యమరుభావ
మాత్మఁ బ్రవ్యక్త మై విభావానుభావ
సాత్త్విక వ్యభిచారి సంజ్ఞలఁ దనర్చు
నాల్గు తెఱఁగుల రసనిదానంబు గాఁగ. ౨౦

క. నవరసవిస్ఫుటకరణ-ప్రవణము లగు సుచితరుచివిభావము లెల్లన్
వివిధ స్త్రీపురుషులయం-దవిరళముగఁ బొడముఁ దెలియ నగును గవీంద్రుల్. ౨౧

విభావములు

ఆ. అవ్విభావ మొప్పు నాలంబనంబు ను
ద్దీపనంబు నాఁగ ద్వివిధ మగుచు
నిఖిల రస విబోధ నిర్మాణ కరణంబు
లిత్తెఱంగు లెల్ల నెఱుఁగ వలయు. ౨౨

ఆ ల ం బ న వి భా వ ము

క. ఆలంబనంబు నాఁగ ర-సాలంబన మైనరూపయౌవనకాంతి
శ్రీలావణ్యాదిక; మది-మూలము తద్వ్యక్తికిన్ బ్రమోదప్రద మై. ౨౩

ఉ దా హ ర ణ ము.

చ. నెలవుల నిండుచున్నఁగవ నిక్కను, గామునితూపు కైవడిన్
వెలిఁగెడు రూపవిభ్రమము, విద్యుదుదారతఁ దేజరిల్లుఁ జూ
పులజిగి, సొంపు వెట్టనివిభూషణ మై మెయి నంతకంతకున్
బలియుఁ, జళుక్యవిశ్వజనపాలునిమన్ననఁ గన్నయింతికిన్. ౨౪

ఉ ద్దీ ప న వి భా వ ము

క. చలియింపక రస మింపుల-నొలయుచు నెవ్వానిచేత నుద్దీపించున్
గలఁగొన బుధులకు నవి యి-మ్ముల నుద్దీపనవిభావములు నాఁ బరఁగున్. ౨౫

క. ఆలంబనోక్తగుణములు-నాలంబనచేష్టితములు హారాలంకా
రాళియు నుత్సవలీలలు-నోలిన్ జతురాహ్వయంబు లుద్దీపనముల్. ౨౬

సీ. రూప లావణ్య తారుణ్యాది శారీర గుణము లాలంబనగుణము లరయ,
నంగ నోచిత భావ హావ హే లాది వింశతియుఁ జేష్టితము లై సంచరించు,
హార కేయూర మంజీర కంకణ కంఠికాదు లలంకరణాఖ్యఁ జెందు,
నుపవన జల చంద్రి కోత్స వార్తవ లీల లాత్మ విహారంబు లనఁగఁ బరఁగు;
తే. నిట్టి యుద్దీపన విభావ హిత వినోద
విభవములఁ బొందుఁ జాళుక్యవిశ్వవిభుఁడు
అలరువిల్తునిభంగి జయంతులీల
భద్రుచందమున నలకూబరునిపగిది. ౨౭

అ ను భా వ ము లు

శా. భ్రూ తా రానన రాగ దృ గ్విలసనంబుల్ పాణిపాదాంగవా
క్చాతుర్యంబును నోష్ఠకంపనము నాఁగం బేర్చు చేష్టాసము
ద్భూతం బై యనుభూత మై రసము సొంపున్ జెందుటన్ జేసి వి
ఖ్యాతం బై యనుభావ మొప్పు లలితవ్యక్తాకృతిన్ దోఁచుచున్. ౨౮

చ. వదనవికాసమున్, బొలయు వాలికచూపులు, లేఁతసిగ్గుతోఁ
బొదలెడితారకల్, బొమల పొ ల్పగుపోకలు, మోవికెంపుపైఁ
గదిరెడిచిన్ని నవ్వు, చెలికత్తెల కందము సేయుమాటలున్,
సుదతి చళుక్యవిశ్వనృపసుందరుఁ జెందుటఁ జెప్ప నొప్పగున్. ౨౯

సా త్త్వి క భా వ ము లు

తే. సత్త్వ మన మనోవృత్తి, తజ్జంబు లైన
భావములు సాత్త్వికము లష్టభావితములు;

స్తంభ రోమాంచ బాష్ప వైస్వర్య కంప
విలయ వైవర్ణ్య ఘర్మ సంజ్ఞలఁ దనర్చు. ౩౦

స్తంభము

క. మే నెఱుఁగ కున్నయునికిన-నానాభయహర్ష దర్శనశ్రవణములన్
బ్రామనువడి యునికి చేష్టా-హీన స్తంభంబు నాఁగ నెఱుఁగఁగ వలయున్. ౩౧

క. చాళుక్యవిభుని ఖేల-త్కేళధ్వజపటముఁ జూచి క్రొవ్వాఱి, యని ను
త్తాల స్తంభస్థితికి-న్బాలుపడున్ బగఱ సాలభంజిక పోలెన్. ౩౨

రోమాంచము

క. ఆనందాతిశయంబునఁ-గానఁ బడుట రోమహర్ష కల్పనము సుమీ
మానితరోమాంచం బనఁ-గా నిష్టస్పర్శన ప్రకాశనవిధులన్. ౩౩

క. మనమున విశ్వేశ్వరు నిడి-కొని గాఢాలింగనములఁ గొఱలెడిచోటన్
దనువునఁ బొడమెడిపులకలు-వనితకు రాగాంకురముల వడువున నొప్పున్. ౩౪

అశ్రువు

క. అతిదుఃఖహర్ష ణాదులఁ-బ్రతిపాదిత మైన నేత్రపాథఃకణసం
హతి యశ్రు వండ్రు, నఖముఖ-కృతమార్జనవిధులు దాని క్రియ లరయంగన్. ౩౫

క. ఆలములో విశ్వేశనృ-పాలునికరవాలు మెఱయఁ బరనృపవనితా
లోలనయనాంబుదంబులు-వాలాయము గురియు నశ్రువర్షం బోలిన్. ౩౬

వైస్వర్యము

క. భయరోషహర్ష ణాదుల-నియతం బగుగద్గదధ్వనిత్వం బది ని
శ్చయముగ వైస్వర్యం బగు-రయవాగుచ్చరణసరణిరభసం బగుటన్. ౩౭

క. రాగముగ నలుకఁ దేర్పఁగ-నాగతుఁ డగువిశ్వవిభునియాలోకముచే
రాగాలాపక్రమము వి-రాగాలాపక్రమముగ రమణి కలంగెన్. ౩౮

కంపము

ఆకస్మికభయ దయితా-లోకన హ ర్షాది రుజలు లో నగుదానన్
జేకూఱుఁ గంప మంగ-వ్యాకులచలనాది నెఱుఁగవచ్చుం జెలియన్. ౩౯

క. మృదులతరచంద్రహాసము-గదలించుచళుక్యవిభునిఁ గని భీరువు లై
మదవిమతులు వదవద వణఁ-కుదు రాతఁ డుపేంద్రపుత్త్రికుఁడు గానఁ జుమీ. ౪౦

ప్రళయము

క. ప్రళయము నా సుఖదుఃఖా-దుల నింద్రియమూర్ఛనంబు దొఱఁగుట; దానిన్
దెలియునది భూమిపతన-స్ఖలితాకారములచేతఁ గనుఁగొని చతురుల్. ౪౧

క. ఇమ్మహి నుపేంద్రపుత్త్రిఁడు-సమ్మోహనమూర్తి యగుట సత్యం, బతనిన్
నెమ్మిఁ గనుఁగొన్నయింతికి-నెమ్మది మూర్ఛిల్లి మేను నిలువక సడలున్. ౪౨

వైవర్ణ్యము

క. మద రోష విషా దాదులఁ-గదిరెడుసహజాంగరుచివికల్పమునకుఁ జే
రొదవును వైవర్ణ్యం బన-నది వర్ణవ్యత్యయమున నగుఁ దెలియంగన్. ౪౩

క. సారమతి విశ్వనృపతిని-గోరిన సమకూఱ కున్నె కోర్కులు ధరణిన్?
గౌరయశస్స్మరణంబున సారూప్యపదంబు గలిగెఁ జూమకు నొడలన్. ౪౪

స్వేదము

క. దయితాలింగనసురత-ప్రయాసకలనములఁ జెమరు వాటిల్లు మిథః
ప్రియదంపతులకు, నది గా-త్రయుతార్ద్రత్వమునఁ దెలియఁ దగుఁ జతురులకున్.

క. ఇల విశ్వనృపతిచంద్రుని-లలితకరస్పర్శనములఁ లలన గరంగెన్,
దలపోయ దీనియొడ లి-మ్ముల నలవిధి చంద్రకాంతమునఁ జేసెఁ జుమీ. ౪౬

సంచారిభావములు

తే. స్థాయిభావంబునందు నిత్యత్వ ముడిగి
వ్యభిచరించుచు నబ్ధిభంగాళివోలె
నోలిఁ బొడముచు నడఁగుచు నుంటఁజేసి
యెసఁగు సంచారిభావంబు లెఱుఁగవలయు. ౪౭

సీ. గ్లాని నిర్వేద శంకా మదాసూయలు నాలస్య దైన్య శ్రమాహ్వయములు
స్మృతి మోహ చపలతా చింతలును విషాద సుప్తి విబోధ కౌత్సుక్యములును
నావేగ గర్వ హ ర్షామర్ష నిద్రలు మ త్యపస్మార కోన్మాదములును
త్రా సోగ్రతా జడతా వితర్కంబులు నవహిత్థ ధృతి మరణాభిధములు

తే. వ్యాధియును వ్రీడయును ననవరుసఁగ్రతుల-సాగు ముప్పదిమూఁడు సంచారిభావ
చయము వాని నెఱుంగక జరుగ దంద్రు-రసవివేచనచాతుర్యరంజనంబు. ౪౮

గ్లాని

క. మానస మెరియఁగ మేనికి-నానాదౌర్బల్యకారణం బై యొంటన్
మానసిపశ్చాత్తాపము-గ్లాని యనఁగఁ బరఁగు సుకవికల్పనవిధులన్. ౪౯

క. శ్రీకరుఁ డగువిశ్వేశ్వరు-భీకర ధరణీవరాహ బిరుద భరాత్మున్
జేకొని మది ధరియించిన-యీకోమలి క్లేశ ముడుప నింతులతర మే? ౫౦

శంక

క. ఇదియును నదియును నట్లయి-యొదవెడునొకో యనఁగఁ బొడము నూహాపోహా
స్పద మై చనుననుమానము-మది శంక యనంగ బుద్ధిమంతుల కెన్నన్. ౫౧

క. స్తనితము తత్ప్రతినినదము-విని ధాటీపటహనాదవిభ్రాంతి మెయిన్
వెనుకకు ముందఱికెడసును-జన శంకింపుదురు విశ్వజనపతిశత్రుల్. ౫౨

నిర్వేదము

కం. దుర్విఫలత నీష్యాగుల-దుర్వారప్రతిభ గలిగి తోఁపమి మొదలై
పర్వెడుచిత్తవ్యథచే-నిర్వేదం బొదవు సోష్మనిశ్వాసనంబై. ౫౩
కం. ఈనోములేల నోమఁగ? నీ నవశిశిరోపచార మేటికి? నెలఁతన్
మానుప విశ్వేశ్వరుఁడే; నా నాఁటికి మనుప రాజనారాయణుఁడే. ౫౪

మదము

కం. మదిరాకృతమోహము సం-పదుదిత హర్షము గళాదిపాటవమును స
మ్మదమున కుదయింపఁగ నా-స్పదములు, తెలియంగవలయు భావజ్ఞు లిలన్. ౫౫
కం. కించిత్కంప దవిద్యో-దంచిత మదిరా మదావిలాత్ముల నేర్పుల్
మించుఁ బెఱరాచకొలువుల, నించునె విశ్వేశమేదినీశ్వరుసభలోన్? ౫౬

అసూయ

కం. పరబలమదవిద్యాసుం-దరతలకు సహింపలేక తఱు చగుదోషా
చరణము గల్పించుట పే-రరయ నసూయాభిధాన మై నెగడొందున్. ౫౭
కం. ఈమహి విశ్వేశ్వరుచే-శ్రీమహిమన్ గన్నకవిగరిష్ఠు లసూయల్
వేమఱు భావింతురు చిం-తామణి సురధేను కల్పతరువులతోడన్. ౫౮

ఆలస్యము

కం. పొందుగ నిజకృత్యంబుల-మందోద్యోగంబు చేసి మసలుటయ కదా
యెందును నాలస్యం బీ-చందం బతిప్రీతి నెఱుఁగ జనుఁ జతురులకున్. ౫౯
కం. చాళుక్యవిశ్వవిభుతో-నాలమునకుఁ గడఁగువిమతు లలసు లగుటయున్;
జాలఁగ వన్నెలు వెట్టక-యాలస్యము చేసి రచట నమరాంగనలున్. ౬౦

దైన్యము

కం. విపదాప్తి విత్తహరణ-స్వపతినిరాకృతుల నుద్భవంబయ్యెడు త [౬౧
త్కృపణత్వము దైన్యం-బగుఁ గృప కాస్పదమగుచుఁ జూడఁ గృతపుణ్యులచేన్.
కం. పరగండభైరవునియు-ద్ధురధాటీపటుత యెట్టిదో రిపుభూభృ
త్పురమాపురంధ్రిముఖముల-సరి నొక్కట దైన్య మంద్రుడు జను లరయంగన్. ౬౨

శ్రమము

కం. సురతక్లేశాయాసా-తురనిర్గమనాదికములఁ దోతెంచు శ్రమం;
బరసి తెలియంగవలయును-దరళశ్వాసాది ఘర్మతనువిదళనలన్. ౬౩
కం. అడవులకై యద్రులకై-యడుగడుగున నలఁత వొడమ నడలుచుఁ జని రీ
పడఁతుకలు పతులు మనుగడ-నడరఁగ గరవాలభైరవార్చలు సేయన్, ౬౪

స్మృతి

క. అమరఁ బురాకృతసుఖదుః-ఖములం దలపోసి పోసి కనుఁగొనుటకు నై
నమితోన్నమితాననముగ-నెమకుట సంస్మృతి యనంగ నెలకొనుఁ దలఁపన్. ౬౫

ఉ. "ఈసురచాపదీప్తులకు నీడు సుమీ మన సాలరత్న వి
న్యాసము, లీతటిల్లతలయచ్చు గదా మన లాసికాతనూ
ల్లాసము, లీఘనోపలములం దెగడున్ మన మౌక్తికావళీ
భాసము," లంచు విశ్వజనపాలవిరోధి దలంచుఁ గానలన్. ౬౬

మోహము

క. భయదుఃఖావేశమహా-మయచింతనవిధుల నెఱయ మలఁగొను మూర్ఛ
దయ మది మోహం బనఁజను నయుక్త మవివేకసరణి నగుఁ దెలియంగన్. ౬౭

ఉ. అద్దముఁ జూచి బిట్టులుకు, నానతిఁ జేసిన సంచలించు. న
మ్మృద్ధియ విశ్వనాథుపయి ముచ్చట చేసినయంతనుండి; యి
క్కృద్ది నెఱింగి చందురునిఁ గానఁగ నీరు, పికంబు గూయ న
న్నిద్దపుమ్రోఁత మాన్పుదురు, నెచ్చెలు లిచ్చ యెఱింగి నిచ్చలున్. ౬౮

చపలత

క. రాగద్వేషాదులచే-సాగెడు చంచలత పేరు చపలత, నిజనా
థాగోవిస్ఫురితతికా రాగవి నెఱుఁగంగవలయు నంద్రు రసజ్ఞుల్. ౬౯

ఉ. నెయ్యపుబోటి మున్ను చెవి నించినవార్త లెఱుంగ కున్న యా
తొయ్యలి విశ్వభూవిభుని దూరమునం గని రాగసక్తయై
తియ్యపునవ్వు వాతెఱకుఁ దెచ్చె, వడి న్గుచమండలంబుపైఁ
బయ్యెద చక్కఁ జేర్చెఁ, బొలపంబు నమర్చెఁ గటాక్షవీక్షలన్. ౭౦

చింత

క. తనరు ననిష్టాగమనం-బున నగు తలపోఁత పేరు వో చింత యనన్;
మనసున నెలకొనుదానిన్-గనునది సంతాపహేతుకధ్యానమునన్. ౭౧

చ. తిరముగ విశ్వభూవిభుఁడు దేర్చినఁ దేరక త్రోచి పిమ్మటన్
దరుణి తదీశుతో వెస ముదంబునఁ జన్నమనంబుఁ ద్రిప్పఁగా
వెర వఱి చింతనొందు, పృథివీతల మూరక వ్రాయు, బోటులన్
బరువడిఁ జూచి సిగ్గుపడుఁ, బాయనిధీరత దూరు బుద్ధిలోన్. ౭౨

విషాదము

క. అబ్బెఁ దగులాభ మని మది-నుబ్బెడుచో నంతరాయ మొనఁగూడుటయున్
బ్రబ్బికొను వెఱగుపాటది-నిబ్బరపువిషాద మనఁగ నెగడుం జూడన్. ౭౩

క. 'ఇనుఁ డరిగెఁ, దిమిర మడఁకను, కని పర్వెడు, విశ్వనాథుకడ కేఁగెద నే
నని యొకమానిని దలఁపఁగ, ఘనకరములు నిగుడ ధవళకరుఁ డుదయించెన్. ౨౪

సుప్తి

క. లీనేంద్రియ మై విషయ, ధ్యానంబునఁ గొఱలునంతరంగము లోనన్
గానఁబడు కలల కెల్ల ని,దానం బగు సుప్తి, దానిఁ దగు దెలియంగన్. ౨౫
క. సత్యచరిత విశ్వేశ్వర, కృత్యము సంకల్పసుప్రకీర్ణము నగు సా
హిత్యమును మరగి సుప్తికి, నిత్యత్వము గలుగఁ గోరు నెలఁతుక యెపుడున్. ౨౬

బోధము

క. ఇంద్రియములు చిత్తమున క,తంద్రత లో నగుటఁ జెప్పఁ దగు బోధముగా,
రుంద్రవికారవిలోచన, సాంద్రవికారముల నెఱుఁగఁ జనుఁ దజ్జ్ఞులకున్. ౨౭
క. విశ్వేశ్వరుండు పాలిత, విశ్వంభరుఁ డనుచు బుధులు వేదప్రముఖా
నశ్వరవిద్యలయందున్, శశ్వత్పరిబోధసిద్ధిఁ జాటిరి జగతిన్. ౨౮

ఔత్సుక్యము

క. గురుబంధు ప్రియ ధరణీ, వరవనితాలోకనాది వాంఛలచేతన్
బరు వగు నౌత్సుక్యము త,త్వరత విలంబమునఁ గానవచ్చున్ దెలియన్. ౨౯
క. ధరణీవరాహలక్ష్మణుఁ, డరిలక్ష్మి వహింప వచ్చునప్పుడు నగరీ
తరుణులు తొడవులు పీడ్వడఁ, బొరిఁదొడిగెడు కౌతుకంబు పొల్పగుఁ జూడన్. ౩౦

ఆవేగము

క. అమితవిచిత్రాలోచన, సమయంబుల సంభ్రమించు సంభ్రమ మావే
గము నాఁబడు; ననుచిత ని,ర్గమనస్ఖలనాదికములఁ గనుఁగొనవలయున్. ౩౧
క. సొబగారువిశ్వభూవరు, ప్రబలజయశ్రీలఁ జూడఁ బఱతెంచు తఱిన్
గబరీకుచజఘనంబుల, నిబిడత నసియాడెఁ బురము నెలఁతలనడుముల్. ౩౨

గర్వము

క. రిపుతర్జనవాచాటము, విపులాత్మోత్కర్ష కథనవికటము రణలో
లుపమును నగుభుజదర్పము, నిపుణులు గర్వం బనంగ నెగడుచునుండున్. ౩౩
క. బాణకళాగర్వమునఁ గృ,పాణాహంకారగరిమఁ బాటియె సమర
శ్రేణీవిహరణవికట, క్షోణీశులు రాయగండ గోపాలునకున్. ౩౪

హర్షము

క. దయితాలోకన విభవో,దయ కదన స్తుతులవలనఁ దగ నుదయించున్
బ్రియుతముదము హర్షం బం,గయుతప్రస్వేదపులకకలితం బగుచున్. ౩౫

క. కరవాలభైరవాంకుని, కరవాలభుజంగి పోరఁ గడు హర్షించున్
బరువడిఁ బరభూపాలక, సరసప్రాణానిలముల సరిఁ జవిఁ గొనుచున్. ౮౬

అమర్షము

క. అపరాధులపై మనమునఁ, గుపితాత్మున కుద్భవించుకోప మమర్షం
బుపగతమత్సరపాప, వ్యపదేశంబులను నెఱుఁగ నగుఁ జతురులకున్. ౮౭
క. పరబలములఁ గనుఁగొని జము, కరణిం గనుఁగొనల నగ్నికణము లురులు నీ
వరగండభైరవునిభట, వరుల యమర్షంబు పొగడవశమే పోరన్. ౮౮

నిద్ర

క. అలవున నలసత సురతా, కులతన్ బ్రణయోపపన్నశోపాదులచే
నలవడు నిద్దుర, యది యిమ్ముల ముకుళితనయనమాత్రమున నెఱుఁగఁబడున్. ౮౯
చ. చెలువ చళుక్య విశ్వనృపుచే మరుతూపుల నెల్ల గెల్చి యొ
ప్పుల సుఖనిద్ర సేయుతఱి బోటులచూపుల కింపొనర్చె న
య్యలికముమీఁద గ్రాలునలకాళియుఁ దిన్ననియూర్పుతావికిన్
జెలఁగెడుతేంట్లనన్ జెలిమి సేయుచుఁ గొండొకసేపు శయ్యపై. ౯౦

మతి

క. సహజార్థ తత్త్వసంశయ, మహితవినిర్వహణశక్తి మతి యనఁ బరఁగున్
ముహురుద్భూతప్రతిభా, విహరణమున నెఱుఁగఁ దగు వివేకప్రౌఢిన్. ౯౧
ఉ. పాయక కొల్చువారల సుపర్వులఁ జేయుట, వైరులం బలో
పాయసుదర్శనాంచలవిభగ్నులఁ జేయుట, నుర్వి రాజనా
రాయణుఁ డంట, నిశ్చయమ యంచు సుధీంద్రులు విశ్వమేదినీ
నాయకు సత్ప్రభావకథనంబు మహిన్ బచరింతు రెప్పుడున్. ౯౨

అపస్మారము

క. భూతావేశక్లమమో, హాతురవికృతులఁ దనర్చి యాత్మలయం బు
ద్భూత మగు నపస్మారము, చేతోగతి నెఱుఁగవలయుఁ జేష్టాదులచేన్. ౯౩
క. భేరీరావంబులు విని, వైరులు కరవాలభైరవభ్రాంతి నప
స్మారులగతిఁ బొగులుచుఁ దల, చీర లెఱుంగరు భయోపచితి యెట్టిదియో. ౯౪

ఉన్మాదము

క. చిత్తప్రియవనితాహృతిఁ, బిత్తోద్రేకమునఁ గలుగుఁ బృథులోన్మాదం
బిత్తెఱఁ గెఱుగుదు దుల్యా, యత్తాచేతన సచేతనాదులయందున్. ౯౫
మ. హరిణశ్రేణిఁ దురంగమప్రతతిగా నర్చించి మేఘంబులన్
గరులన్ జేసి ద్రుమంబులన్ భటులఁగాఁ గల్పించి పోరాటకున్

దిరుగఁ జూతురు భ్రాంతు లై తఱుచు ధాత్రీపాలు రస్మాదకా
తరబుద్ధిఁ బరగండ భైరవునితోఁ దత్తత్ప్రదేశంబులన్. ౯౬

త్రాసము

క. చిత్తమున నున్నయునికిని, హత్తెడుభయకలన త్రాస మనఁ జనుఁ, గ్రూరో
ద్వృత్త నృప దర్శనాదినిమిత్తంబులఁ బుట్టు నెఱిఁగి మెలఁగఁగవలయున్. ౯౭
క. ధరణీవరాహుభేరీ, విరావ మాలించి వైరివీరులు వికృతా
తురులై సాగర గిరి సరి, దరణ్యదుర్గస్థలముల కరుగుదు రోలిన్. ౯౮

ఉగ్రత

క. దండించుచోట నుండెడు, చండతపే రుగ్రతాఖ్యఁ జనుఁ దెలియంగా
ఖండన తాడన తర్జన, తుండనములచేత నెఱుఁగుదురు భావజ్ఞుల్. ౯౯
క. మ్రొక్కఁడు బిరుదము లుడిగియు, మ్రొక్కం డటు సేయ కున్న మనుజపతుల కా
యక్కజ మగువిశ్వేశ్వరు, దృక్కోణలఁ గమరిపోక ద్రిమ్మర వశమే. ౧౦౦

జడత

క. జడత యది కడు ముదంబునఁ, బడునిష్టానిష్టకర్మభంజనములచో
నడరెడుభయమోదాదులు, దొడరెడు నెడఁ బనులవరుసఁ దోఁపింపనిదై. ౧౦౧
క. ప్రణయమున రాజనారాయణుఁ డతిశౌర్యముగఁ జేయుదానాదరణ శుభ
క్షణతృప్తి నఖిలనృపతులు, ప్రణతిప్రణుతులకుఁ జొరరు పరమోత్సుకులై. ౧౦౨

వితర్కము

క. గుణగణవిగుణోత్కర్షణ, గణన వితర్కంబు; దానిఁ గనుఁగొనఁ దగునై
పుణమునఁ జతురులు తత్కా, రణకార్యవిభేదబుద్ధిరసికత చేతన్. ౧౦౩
క. శ్రీవిశ్వవిభుఁడు చేసిన, యావెరగుల కలుగవలయు నలిగినసిదపన్
భావింప నతఁడు ధీరుఁడు, వావిరి నుడుదేర్పఁ దతనుపడిఁ బదపలయున్. ౧౦౪

అ వ హి త్థ

క. కడు హర్షంబున మదిలో, నడరెడుననురాగ మొప్ప నణఁచెడు వెరవ
ప్పుడఁతికి నవహిత్థ యనం, బడు నూత్నవిచేష్టితములు పరికింపంగన్. ౧౦౫
క. అవిరళముగ విశ్వమహీ, ధవుగుణములు పొగడుచోటఁ దద్గతమతియై
చెవిఁ బెట్టుచు నొకముద్దియ, చవిచదువులు గఱపెఁ గీరశాబంబులకున్? ౧౦౬

ధృతి

క. ఎట్టిపదార్థము లబ్బిన, నొట్టిడిన ట్లంట నోప నొల్లక మదిలో
గట్టి యగు దిట్టతన మది, యిట్టలముగ ధృతియనంగ నెందునుఁ బరఁగున్. ౧౦౭

క. చాళుక్యవిశ్వవిభుచే, శ్రీలక్ దనరారుబుధులు చేకొన రవనీ
పాలానీతపటీరదు,కూలాగురుచంద్రగంధకోటుల నైనన్. ౧౦౮

మ ర ణ ము

క. గర శౌనల రోగాయుధ, విరహాదులవలన నగు వివేకింపంగా
మరణమ్ము, నయననిమీలన, విరళశ్వాసాంగవర్ణవిధిఁ దెలియ నగున్. ౧౦౯
క. కరవాలభైరవుని యని, నరి చావక చచ్చినట్లు యటు పడి యుండెన్
పోరి నూర్పు లణంచి ఱెప్పలు,మరలింపక రాజువాటి మ్రాన్పడి భీతిన్. ౧౧౦

వ్యాధి

క. జ్వరమున నైనను విరహ, జ్వరమున నైనను దనర్చుసంతాపము వి
స్ఫురితవ్యాధి యనంబడు; శరీరసాదాదివిధులఁ జనుఁ దెలియంగన్. ౧౧౧
క. కేలెరియు నొడలు దడివినఁ, గోలంబము లూర్పులేశిఖుల మండిపడున్,
చాళుక్యవిభునిఁ జూచిన, బాలికపరితాప మెన్నఁ బని లే దింకన్. ౧౧౨

వ్రీ డ

క. మెయిచెలఁవులు పరికించుచు, దయితునిఁ గట్టెదురఁ జూచి తల వంచినము
ద్దియసొబగు వ్రీడ యెఱుఁగుఁడు, నయనచ్ఛదలీన దర్శనప్రసరములన్. ౧౧౩
ఉ. వేడుకవిశ్వనాథపృథివీవరసుందరు బిట్టు చూచి తో
డ్తోడన సిగ్గు డగ్గఱుడుఁ దొంగలి ఱెప్పలకప్పుకోనఁ జి
ట్టాడెడుచూడ్కు లొప్పెఁ గుసుమాయుధ తూణముఖంబునందు నూ
టాడెడుపువ్వుఁదూపు లన నంగనకుం దరళంపుఁజాయలన్. ౧౧౪

స్థా యి భా వ ము లు

తే. ఆత్మసంభావితవిభావకానుభావ
సాత్త్వికవ్యభిచారి సంజ్ఞలఁ దనర్చు
భావములచేత సువ్యక్తభంగు లైన
వాని రసికులు స్థాయిభావంబు లండ్రు. ౧౧౫
క. రతి హాస శోక రోషము, లతులోత్సాహంబు భయసమాఖ్య జుగుప్సా
కృతి విస్మయ శమములు నా, సతతరసస్థాయిభావసంపద నొందున్. ౧౧౬

ర తి

క. సంభోగావాప్తికృతా, రంభస్పృహసొంపుపేరు రతి యనఁ బరఁగున్
సంభృతచేతఃకుతుకవి, జృంభణమున నెఱుఁగఁదగు రసికముఖ్యులకున్. ౧౧౭
క. మంగళరూపవిలాసజి, తాంగజుఁ డగువిశ్వనాథునందు మెలఁగు నీ
యంగనకౌతుక సతతము, శృంగారస్థానజాతచేష్టాంగక మై. ౧౧౮

హాసము

క. అతివికృతదర్శనాభా,షితచేష్టాగతులచేతఁ జేపడుహాస
ప్రతిపాదన; మెఱుఁగం దగుఁ, జతురులు చేతోవికారసరసతచేతన్. ౧౧౯
క. చాళుక్యవిభునిఁ దలఁచిన, హేలలు నీనుదుటిచేత నెఱిఁగితి మనుదున్
లీలాహాసమునకు నా,వాలము గావించె నింతి వదనోదరమున్. ౧౨౦

శోకము

క. శోకం బనఁగను మదిలో, నాకస్మికవిపదవాప్తి నడరెడుదుఃఖ
వ్యాకులత, దాని నెఱుఁగుఁడు, చేకొని రసభేదసిద్ధి చేరుటకొఱకున్. ౧౨౧
క. ఈకోలధ్వజు నని పెను, బోకులచే నట్టుఁగడుపుఁ బొలిసినయరినా
రీకులము నెరయ శోకం, బాకారము దాల్చినట్లు యంగంబులతోన్. ౧౨౨

రోషము

క. పరకృతధిక్కారాదుల, నరు దగుకలుషంబు రోష మనఁగాఁ బేర్చున్
పొరిఁబొరిఁ గనలుచునుండెను, పరుసున నెఱుఁగంగవలయు భావజ్ఞులకున్. ౧౨౩
క. ఏపోరిలోన నైనను, నేపారుచళుక్యవిభుని యొసకపురూపా
టోపము దీపించుఁ గడున్, రూపింపఁగఁ గల్పసమయరుద్రాకృతియై. ౧౨౪

ఉత్సాహము

క. మత్సరమర్దనమును ద్విజ,గత్సంకీర్తితము నైనకడిమి నడరు నా
సత్సాహసప్రయత్నం, బుత్సాహం బనఁగఁ బరఁగు నురుతేజమునన్. ౧౨౫
క. శంకింపక సురవనితా, శంకరు లగువిశ్వవిభుని సమదభటులకున్
బింకముగ మేను లుబ్బినఁ, గంకణములు విరిసె శౌర్యగరిమోత్పత్తిన్. ౧౨౬

భయము

క. భయ మనఁగఁ బూరుషత్వ, వ్యయకరణం బగుచు నంతరంగమునందున్
షయమునకు వెఱచువెఱ పది, నియతం బగుచుండుఁ బ్రాణినికరంబులకున్. ౧౨౭
క. కరవాలభైరవునికర, కరవాలప్రభలసొబగు గలుగుట నె కదా
పరికింపఁగ నెచ్చటఁ బర, ధరణీశతమోగుణంబు తలచూప దిలన్. ౧౨౮

జుగుప్స

క. హేయాపాదకవస్తుని,కాయశ్రవణావలోకకథనంబులచే
నాయత మగురోఁత సుమీ, యేయెడలఁ జుగుప్స యనఁగ నింపులఁ జెఱుచున్.
క. బిరుదములు వెట్టుకొని తుది, బిరుదార్థము నిలుప లేనిబిరుసునృపులకున్
బరికించి రోయుఁ నని మొన, నరు దగుపరగండభైరవాంకుఁడు లీలన్. ౧౩౦

విస్మయము

క. శ్రవణాలోకాపూర్వ, ప్రవరచమత్కారమైన బంధురకృత్యం
బవని నగు విస్మయం బనఁ, బ్రవీణు లెఱుఁగంగవలయుఁ బ్రచురప్రతిభన్. ౧౩౧
క. అసమఁ డగువిశ్వభూవిభు, నసిధారాపీతజలము లరినారీదృ
గ్విసరములఁ దొరఁగుచున్నవి, కనుగొందక విస్మయంబు గాదె తలంపన్. ౧౩౨

శమము

క. దూరీకృతసంసారవి,కారము శమ మనఁగ నిగమసారం బై పెం
పారి నది గలిగెనేని వి,చారము గడు నొప్పు నెపుడు చతురుల కెల్లన్. ౧౩౩
క. చాళుక్యవిశ్వవిభుఁడు మ,హీలలనా పాలనమున నెసక మెసఁగుచో
నోలి యతీంద్రులు మనముల, నాలవపురుషార్థసరణి ననిచిరి మిగులన్. ౧౩౪
మ. ఇది నానావిధభావబోధపద మిం దేరాజు రాజత్కళా
సదనం బై విహరించు నాతఁడుగదా సంగీతసాహిత్యసం
పదత్రోవం జనఁ జాలుఁ, జాలిన భవాపాయంబుఁ దూలించు స
మ్మదలీలన్ గృతకృత్యుఁడై నెగడు సమ్యగ్రాజ తేజోనిధీ! ౧౩౫
ఉ. సోమకులాబ్ధిచంద్రుఁడు యశోధవళీకృత దిగ్గజేంద్రుఁ డు
ర్వీమహిలాభిరాముఁడు నవీనభుజాబలరాముఁ డంగనా
రామవసంతుఁ డున్నమితరాజజయంతుఁడు వైరిఘోరసం
గ్రామధనంజయుండు రిపుకాననదావధనంజయుం డిలన్. ౧౩౬
క. కంఠీరవకిశోరుఁడు శ్రీ, కంఠపద స్మరణవిగత కల్మషుఁ డసుహృ
త్కంఠగ్రహఖడ్గుఁడు వైకుంఠపరాక్రముఁడు కదనకోవిదుఁ డెపుడున్. ౧౩౭

మాలిని

అతులవిభవశక్రుం దర్థసంపన్నచక్రుం
దళితసుగుణగరిష్ఠుం డాత్మవిద్యావరిష్ఠుం
డతనుతనువిలాసుం డంగనాళీవికాసుం
డితరనృపతిపూజ్యుం డిద్ధరాజ్యుండు నీలిన్. ౧౩౮

గద్యము

ఇతి శ్రీమదుమారమణ చరణారవిందమదన గోవిందామాత్యనందన
వివిధబుధవిధేయ విన్నకోటపెద్దయనామధేయవిరచితం బైన కావ్యా
లంకారచూడామణి యను నలంకారశాస్త్రంబున భావప్ర
పంచప్రకటనసముద్దేశ్యం బనఁ బ్రథమోల్లాసము.

ద్వితీయోల్లాసము.

క. శ్రీలుఁడు ప్రణతావనిపతి, మౌళిమణిద్యుతిసమేతమంజీరుఁడు తే
జోలంకారుఁడు ధృతిసుర, శైలుఁడు చాళుక్యవిశ్వజన పాలుఁడిలన్. ౧

శా. శ్రీ నిండారఁగ లోకరక్షణాసక్తి సిద్ధించుటం జేసి ల
క్ష్మీనాథుం డగునయ్యుపేంద్రుఁ డటు లేఁగెన్ గాన నీనూతన
క్ష్మానాథుం డగు విశ్వనాథునకు శృంగారాధినాథత్వ మెం
తే నొప్పం బ్రణుతింప నచుఁ గవు లుత్ప్రేక్షింతు రెల్లప్పుడున్. ౨

క. కావున నుపేంద్రునకుల, క్ష్మీవనితకు దనయుఁ డైనవిశ్వేశ
క్ష్మావరునకుఁ బ్రియకరముగ, భావితశృంగారరసముఁ బ్రణుతింతుఁ దగన్. ౩

క. ఉక్తవిభావాదులచే, భక్తనవస్థాయిరూపభావంబులు సు
వ్యక్తములై నిజగుణసం, సక్తములై రసము లన రసత్వము నొందున్. ౪

తే. స్థాయిభావంబులకు ననుసారు లైన
తద్విభావాదులను రసత్వంబు గలుగుఁ
బరఁగ వెన్నకుఁ బాకసంప్రాప్తిఁ జేసి
తగుఘృతత్వంబు గలుగుచందమున నెపుడు. ౫

క. వినువారికిఁ గనువారికిఁ, దనరువిభావానుభావ దర్శనచయముల్
ఘనరసపోషకములునాఁ, జనుఁ గవితానాట్యములఁ బ్రసన్నాకృతు లై. ౬

తే. ప్రోడలకుఁ గావ్యములయందుఁ బొందు రసము
ద్రష్టలకు నాట్యములయందుఁ దనరు రసము
స్ఫుటవిభావానుభావసంఘటనచేత
సాత్త్వికవ్యభిచారిసంసక్తిచేత. ౭

క. రస మారోప్యం బగుటన్, బోఁగను నాట్యములయందుఁ, బొల్పగుఁ దత్త
త్ప్రసరస్మరణముచేతన్, వెస సామాజికులయందు వేడ్కకు నెల వై. ౮

శృంగారరసము

క. అతులానందాత్మక యగు, రతియె విభావాదిభావరంజనముల సం
వృత యై శృంగారరసా, కృతిఁ జెందు మనోనురాగకీలితగతులన్. ౯

క. ద్వివిధం బగుశృంగారం, బవిరళ సంభోగసంభవాత్మకమును నై
తవవిప్రలంభజము నన, యువతిప్రియజనులవలన నుదితం బగుచున్. ౧౦

సంభోగశృంగారము

క. అనులాపాలింగన దర్శన చుంబన మోదన ప్రసాధన విధులన్
వనితలుఁ బతులున్ దమలోఁ, జెనయుట సంభోగజనితశృంగార మగున్. ౧౧

మ. లలితస్విన్నకపోల మాననము, హేలాలోల మాలోకనా
వలనం, బుల్లసదంగ ముత్పులకసంవాసంబు, వృత్తస్తన
స్థలి మాల్యావృత, రంజితాధరము లజ్జాహాసభాసంబు, నె
చ్చెలి కీసొంపు చళుక్యవిశ్వవిభుఁ డిచ్చెక్ జూచితే నిచ్చలున్. ౧౨

తే. పంచవిధభావకలితప్రపంచ మెల్లఁ
గలసి శృంగారరసపోషకంబ యండ్రు;
క్రమముతోడఁ బ్రయోగసంగతి యొఱంగి
కావ్యనాటకములఁ గూర్పఁ గనుట యొప్పు. ౧౩

తే. ఇందు శృంగారరసమును నెసఁగఁ జేయు
వివిధభావాదిక క్రియావింశతియును
నెఱుఁగఁబడు భావకుల మది కేర్పడంగఁ
గవిత లక్షణలక్ష్యప్రకారములను. ౧౪

క. అంగనలకు యౌవనగుణ, శృంగారరసోపపన్న చేష్టలు నానా
భంగులయి యొప్పు నిరువది, యింగితముగఁ దత్ప్రకార మెఱుఁగఁగవలయున్. ౧౫

క. అవింశతిలో భావము, హావము హేలాభిధయును ననియెడు మూఁడున్
భావింప నంగజాతము, లావిధ మెఱుఁగంగవలయు నయ్యాయి గతులన్. ౧౬

తే. అలరు శోభయుఁ గాంతి దీప్తులును మధుర
తయుఁ బ్రగల్భత్వమును సదోదారతయును
ధీరతయు నాఁగఁ బేర్కొను తెఱఁగు లేడు
పరఁగు సతుల కయత్నసంభవము లగుచు. ౧౭

తే. చెలఁగు లీలావిలాస విచ్ఛిత్తి విభ్ర
మాహ్వయంబులు గిలకించితాభిధంబుఁ
గొరలు మోట్టాయితంబులు గుట్టమితము
నెసఁగు బిబ్బోక లలిత విహృతులు వరుస. ౧౮

క. పదియును నైసర్గికములు; విదితము లన్నియును గూడి వింశతి యయ్యెన్;
వదలక తల్లక్షణములఁ, దదుదాహరణములు నెఱుఁగఁదగుఁ దజ్జ్ఞులకున్. ౧౯

భావము

క. అతినిర్వికారచేతో, గతవృత్తివిశేష మరయఁగా సత్త్వము, త
త్ప్రతిపాద్యక్రియ భావము, సతతాలంకారకారి; చనుఁ దెలియంగన్. ౨౦

ఉ. ఆళిజనోపభోగవచనార్థములం జెవిఁ బెట్టి, సిగ్గుతోఁ
గ్రాలెడువింతచూపు కడగన్నులయం దిడి, మున్నువోలె వై
మాళపుటాటకున్ జొరదు మారుఁడు గల్గుట లో నెఱింగి, యీ
బాల చళుక్యవిశ్వజనపాలునిఁ జూచుట నిక్కువంబ పో. ౨౧

హావము

క. భావము యించుక వదన, వ్యావళితవికాస మైన హావము, శృంగా
రావిర్భావనివాసము;, భ్రూవల్లీ మందచలనమున నెఱుఁగఁబడున్. ౨౨

చ. అరవిరితమ్మిలో వెడలునమ్మధుపమ్ములఁ శ్రేణి సేయుచున్
గరము విలోచనాంతములఁ గ్రాలెడుచూడ్కులు దండడించున
మ్మరుఁ డెడకాఁడుగా నొకతె మక్కువఁ గన్గొనె సిగ్గు ముందఱన్
దిరుగఁ జళుక్యవిశ్వనృపతిన్ జెలిచాటుననుండి వేడుకన్. ౨౩

హేల

క. హావము సువ్యక్తవిలా, సావహ మగునేని హేల యనఁగాఁ బరఁగున్
భావింపఁగ శృంగారము, దైవాఱుచు నారఁబారఁ దనరుటచేతన్. ౨౪

శా. భ్రూతారావలనంబు ఘర్మపులకాభోగంబు రాగంబునున్
జేతోజాతుఁడు తన్ను జోకుటఁ బ్రశంసింపన్ బ్రసన్నోదిత
ప్రీతిన్ జూచెఁ బయోజనేత్ర కుతుకశ్రీపుష్టదృష్టిక్రియా
చాతుర్యంబులు చంద్రికన్ దెగడఁగాఁ జాళుక్యవిశ్వేశ్వరున్. ౨౫

ఈమూఁడును అంగసముద్భవములు.

శోభ

తే. రూప యౌవన లావణ్యరూఢి సొబగు
సుందరుల కెల్ల రసికులు శోభ యండ్రు;
దనరు నన్యోన్యతుల్యగాత్రములయందుఁ
గడఁగి పెట్టని తొడవయి కానఁబడుచు. ౨౬

ఉ. కోరి చళుక్యనాథుకడకున్ జనునింతికి రత్నకాంచనా
కారము లైనభూషణనికాయము లందడవంగ నేల; యీ
సూరెలఁ గ్రాలునంగములసోయగ మెంతకు లేదు చూడుఁడా
మారునిపూవుఁదూపులకు మాఱటరూప మనంగ నొప్పెడున్. ౨౭

కాంతి

క. ఆశోభయ రంజనగుణ, పేశలమై మించుగలిగి బెరసిన విద్యా
కౌశలులు కాంతి యండ్రు ప్రకాశప్రతిభాప్తి నెఱుఁగఁగా దగు బుద్ధిన్. ౨౮

చ. కలపపుఁబూఁతలోన వెలిఁ గ్రమ్ముచుఁ బయ్యెదచీరమీఁద ను
జ్జ్వల యగునంగకాంతి గరువంపునడం బొలుపారెఁ జూచితే
పొలఁతి కుపేంద్రపుత్త్రపరిభోగమతిన్ జనుచోట నెంతయున్
బలుచనివారిదంబు వెలిఁబర్వు శశిప్రభతోడ సాటియై. ౨౯

దీప్తి

క. శస్త మగుకాంతికల్పిత, విస్తారము దీప్తి యనఁగ విలసిల్లు శరీ
రస్తుత గభస్తివిభవ ని,రస్తాలంకారకరణ యగు సతి కొప్పున్. ౩౦

మ. బలవద్విశ్వనరేంద్రుధాటి మదిలో భావించి యుగ్రాచలా
చలితధ్వాంతగుహాంతరంబులఁ బ్రవేశం బొప్పఁ గావింతు ర
స్ఖలితాంఘ్రిప్రసరంబులన్ బ్రియవధూశారీరభూరిప్రభా
వలనంబుల్ కరదీపికావళులుగా వైరిక్షమావల్లభుల్. ౩౧

మాధుర్యము

క. పొగ డొందనివస్తువుతోఁ, దగిలియుఁగడు హృద్య మగుటఁ దా మాధుర్యం
బగు నప్రసిద్ధమండన, లగనంబున నెఱుఁగఁ దగు విలాసకరం బై. ౩౨

ఉ. లాలితసిందువారముకుళంబుల పేరులు కర్ణకీలితా
లోలశిరీషపుష్పములు లోధ్రరజంబును మేనఁ జెంది సు
శ్రీలఁ దనర్పఁ గ్రొవ్విరులఁ జేసినకానుక యిచ్చి సొంపుతో
బాల చళుక్యవిశ్వజనపాలుని మ్రోల వెలింగె సిగ్గునన్. ౩౩

ప్రాగల్భ్యము

క. వ్రీడోదితభయముల్ దగ, వీడుట ప్రాగల్భ్య మనఁగ వెలఁదుల కొనరున్
ప్రౌఢతనం బై విద్యా, మ్రేడితసంక్రీడనముల మెలఁగెడు నెడలన్. ౩౪

మ. ఇల విశ్వేశ్వరచక్రవర్తిసభలో నీముగ్ధ భావింప ని
శ్చలలజ్జావతి యయ్యునుం దగు నెడన్ సంగీతసాహిత్యవి
ద్యల విద్వన్నుతి కెక్కినట్టిదిగదా తర్కింప నత్యాశ్రయ
స్ఖలదత్యాతతసిద్ధులన్ విధికళాచాతుర్య మొప్పుం జుమీ. ౩౫

ఔదార్యము

క. లలి సురతాయాసాదుల, నలసియు విలసిల్లు కణఁక యౌదార్య మగున్
లలనకుఁ దగ మగుడనివేడ్కల నొసఁగున్ దయితకౌతుకప్రదచేష్టన్. ౩౬

ఉ. కన్నులచెన్ను హల్లకవికాసముతోఁ బురణింప, బింకపున్
జన్నులమీఁది పెంజెమరు సాలమి నెన్న, మృదుప్రచారము
త్పన్నపుసోలముం దెలుప, భామను లోఁ దమకం బొకింతయున్
సన్నము గాక విశ్వనరనాథునిపైఁ దగులంబు చూపెడున్. ౩౭

ఈయాఱునొకటియు అయత్నసంభవములు.

ధైర్యము

క. రూపింపఁ జిత్తసంభృత, చాపల్యముచేతఁ బుష్పచాపాదులచే
నేపఱక యుండుతాలిమి, చూపట్టును ధైర్యమనఁగ సుస్థిరబుద్ధిన్. ౩౮

మ. పతి విశ్వేశుఁడు నాకు; నవ్విభుఁడు చెప్పన్ సర్వలోకాశ్రయుం;
డతఁ డేలాగుదలంచినన్ దలఁపనీ; ప్రాణంబు నిత్యంబె? మా
రుత మాకంద మనోజ మాధవ మహారోషంబు సైరింప సం
స్తుతి సామాన్యమె! మాన మాభరణ మై శోభిల్లదే యెల్లెడన్? ౩౯

లీల

క. గతివచనాలోకన మిశ్రితచేష్టలఁ బ్రియుని ననుకరించుటయ కదా
మతిఁ దలఁప లీల యనఁ జను, సతతమనోరంజనప్రసాదం బగుచున్. ౪౦

ఉ. చేరి చళుక్యవల్లభుని చెప్పినయట్లన సేయుం నుత్తమ
శ్రీరమణీసరస్వతులచేతలు చిత్రము; లన్నరేంద్రుఁ డె
వ్వారికి నేపదార్థము లవారిగ నిమ్మను నట్ల యిత్తు; ర
న్నారులకున్ బ్రియానుకరణం బురుధర్మము కాదె యెప్పుడున్. ౪౧

విలాసము

క. బిట్టు నిజప్రియు నంగన, కట్టెదురన్ జూచి యంగకంబులమీఁదన్
బుట్టించినయొయ్యారము, చిట్టాడుట యది విలాసచిహ్నం బరయన్. ౪౨

ఉ. పయ్యెదఁ జక్కఁ దీర్చుకరపల్లవముం, గడచూడ్కిలోన నిం
పయ్యెడుసిగ్గుఁ, గుంతలము లల్లన వీనులపొంతఁ జేర్చున
త్తియ్యపుఁ జెయ్వు, మన్మథుని తేజపుబీజము లై తనర్పఁగాఁ
దొయ్యలి చూచెఁ గోరికలు దొట్రిల విశ్వనరేంద్రచంద్రునిన్. ౪౩

విచ్ఛిత్తి

క. సురతాదులయెడ నల్పాభరణం బై మెఱయుచున్న భావము తగ సుం
దరులకు విచ్ఛిత్తి యనం, బరఁగు నిజప్రథమరసవిభాసక మగుచున్. ౪౪

ఉ. మంచివిభూషణావళులు మాని నవారుణశాటకంబునుం
గొంచెపుహారముల్ చెలువుఁ గోరి ధరించినయింతి కామినీ
పంచశరాంకు విశ్వజనపాలునిఁ జూచి తనర్చెఁ జూడ్కికిన్
బంచషపల్లవప్రసవభాసిని యయ్యెడు తీఁగచాడ్పునన్. ౪౫

విభ్రమము

క. కడుఁ గౌతుకాతిశయమునఁ, దొడవులుఁ బూఁతలును దప్పఁ దొడుగుట చేన
య్యెడు సంభ్రమంబు విభ్రమ, మడరుం బ్రియదర్శనాదులం దెల్లపుడున్. ౪౬

మ. ఒకనేత్రంబునఁ గజ్జలంబు నిడి వేఱొక్కంట నర్పింప నో
ల్లక యొక్కర్తు జయాంగనాపరిణయాలంకారవిశ్వక్షమా
పకునిం జూచె విలోచనప్రభలు విభ్రాజిల్ల నిద్దంబులై
వికచేందీవరపద్మతోరణగతిన్ విస్ఫూరి యొప్పారుచున్. ౪౭

కిలకించితము

క. లలనుని దెసఁ బ్రియ కబ్బెడు, నలుకయు నెలనగవు గద్గదాలాపములున్
గలరుదితము ననియెడునివి, కిలకించిత మనఁగ, బరఁగుఁ గేళీగతులన్. ౪౮

చ. అలుఁగు, విలోకనాంతముల నశ్రువులం బరఁగించు, చిన్నిన
వ్వులు చిలికించి చేరి చనవుం దగవుం దళుకొత్త గద్గదో
క్తులు నిగిడించు, నిక్కమునకుం బులకించుఁ జెమర్చు, జూడుఁ డ
న్నెలఁతకు విశ్వనాథుపయి నెక్కొనుకూరిమిచంద మెట్టిదో ! ౪౯

మోట్టాయితము

క. పతికిం దనపైఁ దలఁప, ద్భుత మని విని వనిత మేను పొంగుట మోట్టా
యిత మండ్రు భావసూచన, గతులం దెలియంగవలయుఁ గాముకు లెల్లన్. ౫౦

మ. ప్రమదం బారఁ జళుక్యవిశ్వవిభుశుంభద్దానధారాజలౌ
ఘము చేఁ బొంగుచు నంబరాభరణరంగత్కీర్తులం దాల్చుచున్
సుమనోవిస్ఫురదుత్తమాంగరుచులం జూపట్టు భూదేవి ని
త్యము నాథుం దభిగామి యైన వలదా తత్తద్విజృంభక్రియల్. ౫౧

కుట్టమితము

క. పరిరంభణాధరక్షత, పరిపీడాదులసుఖంబు పటుదుఃఖముగా
దురపిల్లుట కుట్టమితం ; బరయఁగ నుపచారవిధుల నగుఁ దెలియంగన్. ౫౨

మ. వనితా, నేఁడు చళుక్యనాథుని మరున్ వారించుటన్ బీవర
స్తనకుంభాధరబింబమధ్యమున నా సౌగంధిక శ్రేణిచేఁ
జన నర్చించెదు నీకు నీసుభగతాసంధాత విశ్వేశ్వరుం
డనియో కాక యుపేంద్రపుత్త్రుఁ డనియో యాచందముం జెప్పుమా. ౫౩

బిబ్బోకము

క. రాగమున నొండె, గర్వా, భోగంబున నొండె, మొఱఁగిపోవుట నొండెన్,
వేగాదరణము పతిపై, సాగమి బిబ్బోక మనఁగఁ జను నంగనకున్. ౫౪

ఉ. బుద్ధిమహీరమాసతులపొత్తున నుండక సత్ప్రతాపసం
బద్ధసఖిత్వ మొప్పఁ జని భాసురకీర్తి దిగంతరంబులన్
వృద్ధగుణానురక్తుఁ డని విశ్వనృపాలు నుతించు నెప్పుడున్
శుద్ధపతివ్రతాత్మికల పోఁకునె యెందు ననాదరక్రియల్. ౫౫

లలితము

క. వికసితవర్తనమున సేవకవర్తనమునను రచితవచనములయెడన్
సుకుమారాంగన్యాసము, ప్రకటితముగ లలిత మండ్రు భావజ్ఞు లిలన్. ౫౬

చ. కనుఁగొన నొప్పుకంఠమున గానముఁ, బాణులఁ మంజులార్థక
ల్పనమును, దృగ్విశేషమున భావములుం, జరణక్రమంబులన్
దనరు లయప్రపూర్ణ మగుతాళముఁ, గ్రాలఁగఁ బాత్ర యొర్తు రం
జనముగ నాడె నింపు వెదచల్లుచు విశ్వనృపాలుసన్నిధిన్. ౫౭

విహృతి

క. చెప్పఁ దగుమాట సిగ్గునఁ, జెప్పక వెడ గప్పిపుచ్చు చేష్టాదులచే
నొప్పునది విహృతి, రసికుల, కప్పుడు తగుఁ దెలియ నింగితాకారములన్. ౫౮

ఉ. డెందము విన్న నయ్యె, నొకడిల్లఁదనం బొడఁగూడె మోముపై,
ముందఱిలాగు గాఁ దొడలు, ముచ్చటమాటల కాస చేసె, డీ
చందముఁ జెప్ప మన్న వెడసన్నపుసిగ్గున మ్రొగ్గచూడ్కిచే
సుందరి చెప్పె విశ్వవిభుఁ జూచినకాముఁడు తన్ను సోఁకుటల్. ౫౯

ఈపదియును నైసర్గికములు.

విప్రలంభశృంగారము

క. లలితశ్రవణా లోకన, కల హాసూయా ప్రవాసకలనల చేతన్
గలిగెడు దశావిశేషము, చెలువారఁగ విప్రలంభశృంగార మగున్. ౬౦

సీ. అదియుఁ జక్షుఃప్రీతి యన, నంతఁజిత్తసంగంబునా, మఱియు సంకల్ప మనఁగ,
నటఁ బ్రలాపంబు నా, నవల జాగర మన, నటుమీఁదఁ గార్శ్యసమాఖ్యమనఁగ
వెండియు విషయవిద్వేషంబు నాఁ, ద్రపాసంత్యక్త మనఁగ, సంజ్వర మనంగ,
నున్మాద మనఁగ, మూర్ఛాపగమం బన, మరణంబు నా, నిట్లు మానినులకు
తే. ననుగతద్వాదశావస్థ మై తనర్చుఁ;
బదియ దశలండ్రు కొందఱు ప్రౌఢజనులు;
పరఁగు లక్షణములు నుదాహరణములును
వరుసఁ జెప్పెదఁ దెలియంగవలయు నిందు. ౬౧

చక్షుఃప్రీతి

క. చక్షుఃప్రీతి యనం జను, నక్షీణ విలాసగుణసమగ్రునిఁ బ్రీతిన్
వీక్షించుకుతుక; మది మరు, నిక్షుధనుర్దండమునకు నెక్కెక్కించున్. ౬౨

ఉ. ఉల్లముఁ జూపుచూపు, లన నొల్లనియుగ్గులు, విచ్చుసిగ్గులున్
బెల్లుగఁ జేరుకోరికలుఁ, బెక్కులు మక్కువచక్కడంబులున్,
మెల్లనె జాఱుపయ్యెదయు, మిం చొలయం బులకించుమేను, రం
జిల్లుఁ జళుక్యవిశ్వనృప శేఖరుఁ గన్గొనుపువ్వుఁబోఁడికిన్. ౬౩

చిత్తసంగము

క. చిత్తాసంగం బన నా,యత్తం బగుఁ బ్రతికృతి ప్రయత్నాదిసుఖో
త్పత్తికి నెల వగుచింతన, మత్తెఱఁగు మనోవికీర్ణమై విలసిల్లున్. ౬౪
ఉ. మానినిచూపులం దొరలి మానుగ విశ్వనృపాలుఁ డేపుతో
నానఁగఁ గారుకొన్న మనమా మన మాదట నాదరింప మిం
పూన నుపేంద్రపుత్త్రుఁ డతఁ డున్నపదం బని కాదె యక్కనన్
సూనపటీరపంకములు సోఁ పలరారెడు సారెసారెకున్. ౬౫

సంకల్పము

క. చిత్తములో ననిశంబును, మొత్తము లగుతలఁపుఁగూటములఁ బొందెడిచో
జొత్తిల్లు చెమరుపులకల, యొత్తుడు సంకల్పదశకు నొనరినచిన్నెల్. ౬౬
చ. అకట తలంచి చొక్కెదఁగ దక్కలయిక్కల నున్న నున్నగా
లికి నెల వైనపువ్వుఁబోదలే పొదలేపులకింప నేల మి
న్నక యెలనాగ నాగరజనప్రియుఁ డయ్యెడు విశ్వనాథు శ
య్యకుఁ జనవచ్చు వచ్చుమరునమ్ములు వమ్ములు చేసె దంతటన్. ౬౭

ప్రలాపము

క. ఇంతికిఁ బ్రలాప మనఁగాఁ, గాంతగుణాలాపకథనకల్పన;యదియున్
సంతసము చేయఁ నుచితా,ర్థాంతరరచనావిశేషణాదులచేతన్. ౬౮
ఉ. ఈగతిఁ జూతురే! తగులరే తగులే తగులేమ లీధరన్ ?
రాగముఁ దైనవిశ్వనృపురాకయ పో తగురాక నాకు, లో
లో గమిగొన్నచూపుఁదొగలున్ దొగ లై విలసిల్లు ; దానిచే
సాగెడు నన్నరేంద్రునకు సద్ద్విజరాజకళాధరత్వమున్. ౬౯

జాగరము

క. వల్లభుఁ డెట్లును నబ్బమి, మొల్లం బగుచింతఁ గన్ను మోడ్పక మదిలో
నల్లలఁ నుడుకుచునుండెడు, తల్లడ మది జాగరాభిధానం బయ్యెన్. ౭౦
చ. నెలగలమేలురేలు చెలినిద్దురకుం బగ లయ్యెఁ, బెల్లువె
ల్లలఁ గొనువేడ్క లీనుపగలుం బగ లయ్యెను, దాన దీనికిం
గలువలు కన్ను లంటయును గైవడి విశ్వనృపాలచంద్రు నిం
పలరఁగఁ జూచుటం గువలయప్రియుఁ డంటయు నిక్క మిక్కడన్. ౭౧

తనుకార్శ్యము

క. అంగనకు నెట్లు ప్రియుఁ దెస, సంగతి యరు దైనఁ గామసంతాపముచే
నంగములు డస్సిపోయిన, భంగి తనుత్వంబు నాఁగ బరగుం జూడన్. ౭౨

చ. అటమట మేల? యేలికొను మంగన; నంగదభంగు లయ్యె న
క్కట కటకంబు లింతి! కెడకత్తెలు నీకడ నాడి పాడిరే
విటతతివింటదూపడనువింటఁ దొరంగుట నీగుణంబు లిం
తటఁ జల మేది మేదినిఁ బొదల్పుము విశ్వనృపాలమన్మథా! ౭౩

విషయద్వేషము

క. సద్వస్తువు లొల్లక విల, సద్విద్యావిహారణంబు చాలించి వివే
కద్వారము గానమి విష,యద్వేషము తెలియవలయు నప్రీతిమెయిన్. ౭౪
ఉ. గీరనురాగ ముప్పతిల గీరమణీ రమణీజయంతుపైఁ
గూరిమిఁ గూరి మిక్కుటపుఁగోరిక లీరికలెత్తఁ బల్కు లిం
పార నపారధీరగుణుఁ డారయ నాపతి విశ్వనాథుఁ డా
మారుఁడు మారుతంబు నెలమావియుఁ గ్రించులు మించు లేటికిన్. ౭౫

త్రపానాశము

క. పొలఁతుక నిజదయితునికై, కలమానధనంబు చాల గజిబిజి గాఁ డా
నిలువడియును గులగతియును, దలఁపమియ త్రపావినాశదశ యనఁ బరఁగున్. ౭౬
ఉ. క్రొన్ననగొన్న సిగ్గుదలకొన్న తలంపు నలంపకున్న నీ
నన్నుఁ జళుక్యవిశ్వ నరనాథుఁడు మన్ననలం బొదల్చు నీ
పన్నొడఁగూడినం జెలుల పాటొడఁబా టటుగాక యెట్లు నే
వెన్నెల నిల్తు గెల్తు ననవిల్తు నదల్తుఁ బికాదిసేనలన్.. ౭౭

సంజ్వరము

క. శీతకరమదనకృతమును, శీతలకరణోపచారజృంభితమును నై
యేతెంచుతాపభర మది, నాతికి సంజ్వర మనంగ నలు వెడలించున్. ౭౮
ఉ. వే చని విశ్వనాథు గుణవిశ్రుతుఁ దోకొని వత్తు మంచు ము
న్నీ చెలు లెల్ల నన్ను పలు కెల్లగఁ జూచితి నోమి దేల నా
కీ చలిమందు లేమిటికి నీవల నావలఁ దావలంబు లై
త్రోచి మొగంబుపైఁ దిరుగుతుమ్మెద లూరడుఁగాక యింతటన్. ౭౯

మోహము

క. విరహావశవికలచేత, శ్చరితోన్మాదంబు మోహసంజ్ఞం బరయన్,
సొరిది నచేతనచేతన, పరిచితి సరి యగుట నెఱుఁగఁబడుఁ జతురులకున్. ౮౦
ఉ. ఆతురపాటుతో నిలువుటద్దముదీప్తులు మాటు సేయుచో
నాతరుణీలలామ మనయూసలు గన్గొని 'పట్టిజాలి యీ
గోతుల కేల కేలఁ గొని క్రొన్నెల వెన్నెల మూయు టొప్పు నే
యాతతి' నన్నుచిన్నిపలు కెన్నరు విశ్వనృపాలుసన్నిధిన్. ౮౧

మూర్ఛ

క. అనయము నెమ్మనమునఁ బ్రాయనిసొమ్ముల పేరు మూర్ఛ యనఁగాఁ బరఁగున్,
దనరెను నింద్రియగుణవర్తన వైకల్యమున నెఱుఁగఁ దగుఁ దజ్జ్ఞులకున్. ౧౨
చ. మృదులత నెన్ని యన్నమును మెచ్చఁడు విశ్వనరేంద్రశేఖరుం
డదె యొకతేఁటిజోటి నడయాడెదు నింతియ యింతి మోమునన్
వదలక నోమి నోమి యదనం గడ గానఁగ లేమ లేమకై
మదిఁ బడదే కదే కరుణ మారుఁడు మారుఁడు కాఁడె యెప్పుడున్. ౧౩

ద్వాదశదశ

క. ద్వాదశదశయుం గలుగుఁ దలోదరికిం బ్రియుఁడు బహువిధోపాయములన్
సాదరుఁడు గాక తక్కిన, నాదశ యున్నట్లు చెప్పి రార్యులు కృతులన్. ౧౪
చ. తలిరులు తమ్ములుం గలువదండలు మాటికిఁ బాటి సేసె నా
వల వలరాజుతూపు లనవచ్చుట యెచ్చటఁ దోఁప దక్కునన్
జిలికిన చందనద్రవము చిక్కఁగ నిక్కడ కేఁగుదెంచితిన్
జలముల మేల మేల సతిచక్కటి విశ్వనృపాల, యిత్తఱిన్. ౧౫
చ. పొలఁతుక చూచురా యబలపోకలు జేకలు విచ్చి, చన్నుఁగ్రే
వలఁ బలుమాఱు గప్పెదు, నసస్మిత మొప్పఁగ దర్పణంబులోఁ
బొలుచులలాటరేఖ గని బొట్టిడి పోలెదుఁ, గ్రాలువాలుఁజూ
పుల మరుతూపులం దెగడుఁ బూనెదు విశ్వనృపాలుఁ బ్రాపునన్. ౧౬

ఇది విప్రలంభశృంగారద్వాదశకము.

క. ఇప్పుడు చెప్పిన వన్నియు, నొప్పగు శృంగారరసదుపకరణము లై
చెప్పఁబడుచుండుఁ బలుకుల, చొప్పున భావములు గవితఁ జొనుపఁగవలయున్.

న వ ర స ము లు

క. క్రమమున శృంగారము హాస్యముఁ గరుణము రౌద్ర వీర సంజ్ఞంబులు ఘో
రము బీభత్సము నద్భుత, సమాఖ్య శాంతములు ననఁగఁ జను నవరసముల్. ౧౮
తే. అందు శృంగారరసవిశేషాంతరములు
వితతములు గాఁగ మున్నె భాషితము లయ్యె
నింక హాస్యాదిరసముల నెనిమిదింటి
వరుసఁ జెప్పెదఁ దెలియంగవలయుఁ గవులు. ౧౯

హాస్యము

క. దృష్టవిభావాదులచేఁ, బుష్టం బగుహాస మందముగ హాస్య మగున్
శిష్టాలంబన మరయ వి,శిష్టవిదూషకజనాది చేష్టిత మగుచున్. ౨౦
ఉ. కల్పకుజంబులం దెగడుఁ, గామగవిం బ్రహసించు, వట్టిసం
కల్పపురాయి నవ్వు, శిబి కర్ణులచాగము నేవగించు, న

స్వల్పవదాన్యవిశ్వజనవల్లభుచే సిరి నొందు యక్షరా
ట్కల్పవిదూషకప్రతతి గర్వితరాజసభాంతరంబులన్. ౯౧

తే. రూపభాషితవికృతు లుద్దీపనములు
ముఖవికాసాదు లనుభావములు దలంప
నశ్రువైవర్ణ్య విస్వరతాదికములు
సాత్త్వికంబులు నాఁగ హాస్యమున కమరు. ౯౨

తే. అశ్రుసంపాత చపలతా హర్షణాదు
లడరు సంచారిభావంబు లనుసరించి;

హాస్యభేదములు

హాస్య మాఱుప్రకారంబు లైతనర్చు;
తత్స్వరూపంబు లెఱిఁగింతుఁ దగు నెఱుంగ. ౯౩

క. స్మితమును హసితము నను నీ, ద్వితయము నుత్తమము నాఁగ దీపించుఁ దగన్;
స్మితము వికాసికపోలము, మితదర్శితరదన మైన మెఱయు హసిత మై. ౯౪

క. విహసితమును బ్రహసితము, న్మహి రెండును మధ్యమములు మదిఁ బరికింపన్;
విహసితము మృదులనినదము, ప్రహసితము శిరఃప్రకంపపరిమిత మరయన్. ౯౫

క. అపహసితము నతిహసితము, నెపుడును నధమంబు లనఁగ నేపారు; శిర
శ్చపలము నశ్రుయుతంబును, నపహసితము, మేను గదల నతిహసిత మగున్. ౯౬

కరుణము

క. శోకము విభావముఖభా,వాకలనము చేతఁ గరుణ మను రస మయ్యెన్;
జేకూఱిన యతులితవిప, దాకులితాలంబభావ మనఁగాఁ బరఁగున్. ౯౭

మ. తనరం బుత్త్రకళత్త్రమిత్త్రమిళితార్థస్వాంతుఁ డై శాత్త్రవుం
డని భక్తిన్ ద్రుణమిల్లినన్ బ్రకటరాజ్యశ్రీలు ప్రాపించుఁ జ
క్కని విశ్వేశ్వరచక్రవర్తికరుణం; గాకున్న నవ్వైరి మా
త్సర్యనిచందంబునఁ బొంద్యుభంగి ద్రవిడక్షోణీశుభావంబునన్
జను దీనుం డయి హీనుఁ డై కృపణుఁ డై సంతప్తుఁ డై లుప్తుఁ డై. ౯౮

తే. అనిశకృతఖేదపర్యటనాదికములు
వరుస నుద్దీపనవిభావపరికరములు;
రూఢ పరిదేవన శ్వాస రోదనములు
పరఁగు ననుభావములు నాఁగఁ గరుణమునకు. ౯౯

తే. స్తంభ వైస్వర్య బాష్పము ల్సాత్త్వికములు;
మరణ సంభ్రమ దీనతో న్మాదములును
జాడ్యచింతాదులును నపస్మారగతియుఁ
బటువిషాదంబు సంచారిభావదశలు. ౧౦౦

రౌద్రము

క. క్రోధము రౌద్రరసం బగు, సాధువిభావాదికముల సంపుష్టం బై,
ద్వైవిధం బగు మాత్సర్య వి,రోధంబులఁ; దెలియఁ దగు నిరూపణవిధులన్. ౧౦౧

మాత్సర్యరౌద్రము

మ. అని రోషించిన వీరభద్రుకరణి న్వ్యాపించుఁ, బ్రాపించి చ
య్యన రుద్రోద్ధతిఁ జెందుఁ, జెంది వికటోగ్రాటోపమున్ జూపుఁ, జూ
పి నటత్త్ర్యంబకులీలఁ బేర్చుఁ, బిదపన్ భీమాకృతిన్ జేకొనున్;
జను నే మార్కొన మత్సరాహితులకుం జాళుక్యవిశ్వేశ్వరున్. ౧౦౨

విద్వేషరౌద్రము

శా. దృక్కీలిం గరవాలభైరవుఁడు విద్వేషించి విద్వేషులన్
జెక్కున్, జక్కడుచున్, బలంబు నెఱపుం, జెండాడు, ఖండించు, న
బ్బెక్కించుం, బడవైచు, నొంచుఁ, బొడ మాయించున్, బిశాచావలిం
జొక్కించున్ భటఘోటకామిషకృతస్థూలోపహారంబులన్. ౧౦౩

క. క్రమమున మాత్సర్యద్వే,షము లాలంబన మనంగఁ జనుఁ, దద్భాషా
సముచితచేష్టాదికములు, రమణీయోద్దీపనములు రౌద్రంబునకున్. ౧౦౪

క. అనుభావంబులు వికృతన, యనరాగాధరవికంప నాదులు; ఘర్మ
స్వన గద్గద వైవర్ణ్య చ,లనములు సాత్త్వికము లండ్రు లక్షణవేదుల్. ౧౦౫

క. ఆయత మద చాపల్యా, సూయా గర్వములు హర్ష సులభోత్సాహ
స్థేయోభా వోగ్రతలును, బాయక సంచారు లనెడుభావము లరయన్. ౧౦౬

వీరము

క. విహితవిభావాదులచేఁ, బ్రహితోత్సాహంబ వీరరస మనఁ బరఁగున్,
బహువితరణకరుణారణ, మహిమంబులఁ ద్రివిధ మగుచు మలయుం గృతులన్.

దానవీరము

క. అతివితరణశూరతచే, నతులబహిఃప్రాణమైనయర్థము నర్థి
ప్రతతికి నొసఁగెడుసద్గుణ, చతురత యిల దానవీరసంజ్ఞం బడయున్. ౧౦౮

శా. అల్పార్థిం బొడ చూచినంతటనె విశ్వాధీశ్వరుం డిచ్చు సం
కల్పార్థంబులకంటె నర్థము నసంఖ్యాకంబుగా నున్న మ
త్కల్పానోకహకామధేనువులకుం గల్పించు జల్పాకవా
క్స్వల్పఖ్యాతి నడంచి యల్పమని యౌదార్యం బవార్యంబుగన్. ౧౦౯

దయావీరము

క. అసువిలయంబున నైనను, బస గల్గు నుదారసారభాషాదుల సా
హస రచనయ కరుణాత్మక, రసవీరం బనఁగఁ బరఁగు రసికోత్సవ మై. ౧౧౦
చ. చతురచళుక్యనాయకుని చారుతర త్తరవారిధార న
ద్భుతపద మొంద వల్లభుఁడు పోయెడుఁ దోడనె కూడఁ బోయెదన్,
సుతు లనిశ స్తనంధయులు సు మ్మని దాదికిఁ జెప్పి ప్రజ్వల
చ్చితిశిఖియంకపీఠమును జెందె నరాతివధూటి పోరిలోన్. ౧౧౧

యుద్ధవీరము

క. పేరుకొని పోరిలోన న,పారపరాక్రమము నుభయబలములు వొగడన్
దోరంబుగ విహరించు న,దారత రణవీర మనఁగఁ దనరుఁ గృతులన్. ౧౧౨
మ. అరుదారం బరగండభైరవుఁడు వీరాకారుఁ డై వైరిభూ
వరుఁ దుండించి ఘృతాచికిం బ్రియునిగా వాలించు, విద్వేషము
ష్కరు దూలించి తిలోత్తమావిటునిఁగాఁ గల్పించు, నత్యంతమ
త్సరు రంభారమణీయుఁ జేయు నసిచే సంగ్రామరంగంబునన్. ౧౧౩
ఆ. దానవీరమునకుఁ దగు పాత్రమును, దయా
వీరమునకు దీనపూరుషుండు,
యుద్ధవీరమునకు బద్ధవైరంబు నా
లంబనములు భూతలంబునందు. ౧౧౪
క. దాన స్తవనంబులుఁ బటు, దీనాలాపములు సమరదృప్తపటహని
స్వానంబులు వరుసను సం,స్థానోద్దీపన విభావసంజ్ఞము లరయన్. ౧౧౫
ఆ. పటుముఖప్రసాదబాష్పశస్త్రాదులు
వరుసఁ దదనుభావవర్గ మండ్రు;
సాత్త్వికములు పులకసంఘాత వైవర్ణ్య
ఘర్మబిందువితతి క్రమముతోడ. ౧౧౬
క. క్షితి దానదయారణ సం,గతులకు సంచారికములు గర్వ సదైన్యా
కృతి హర్షంబులు మొదలగు, వితతయథోచితనియోగవిధి నెఱుఁగఁ దగున్. ౧౧౭

భయానకము

క. ఉక్తవిభవాదులఁ బ్ర,వ్యక్తం బగుభయమయగు భయానక మహితో
ద్రిక్తవ్యాఘ్రాదులు ని,ర్ణిక్తాలంబనము లనఁగ నియతము లయ్యెన్. ౧౧౮
చ. వితతభయానకం బయినవిశ్వసృపాలుపతాకవోలె మ
త్పతియు వరాహలాంఛనము దాల్చిన నున్నతి కెక్కు దండభా
సతయును నంబరాభరణసంపదయు న్గని యెల్లవైరులన్
మతి దెరలించు నంచు వెతమాయ లొనర్తురు భీరు లద్రులన్. ౧౧౯

తే. వలయు నుద్దీపనవిభావవర్గ మరయ
సత్త్వగజహయపటహనిస్వనము లం(డు)
కలుగు ననుభావములు సాత్త్వికములు దలఁప
భయ విమోహాదిసంచారిభావచయము. ౧౨౦

బీభత్సము

క. వరుసవిభావాదులచేఁ, బెరుఁగు జుగుప్సయ తలంప బీభత్స మగున్
బరువడి రెండగు హేయా, చరణమున విరక్తివలనఁ జను నెఱుఁగంగన్. ౧౨౧

జుగుప్సాబీభత్సము

చ. జరపక విశ్వనాథునకు సత్యము దప్పినరాజు రాజ్యసం
హారణము నొంది దీనుఁ డయి యార్తి పెనంగొను మేనిపుండ్లనుం
బురు వగురక్తపూరముల బ్రుంగి పయింబయి నంతకంతకున్
దొరఁచెడిపుర్వులం గెలికి తోడుచు వేఁడును రచ్చపట్టులన్. ౧౨౨

వైరాగ్యబీభత్సము

ఉ. ఎప్పుడుఁ గాఱుచొంగలకు నెత్తినచిప్పయుఁ బోని మోవియున్
జిప్పిలి రోఁతఁగాఁ గడుపుచీలినకప్పయుఁబోని యచ్చటున్
దప్పక సొమ్ముగాఁ దనరఁ దప్పుల మాటల కర్జమంచు నో
రొప్పులు వల్కు శాత్రవుల నొల్లఁడు విశ్వవరేం(ద్రు) డూఁకొనన్. ౧౨౩
తే. అతిజుగుప్సితములు నప్రియంబులును నా
లంబనములు, మదికి లాగు గాని
పూతిగంధవర్గములు తదుద్దీపనా
ఖ్యములు నాఁగ నెందు నతిశయిల్లు. ౧౨౪
క. వదనాక్షి ఘ్రాణ రద, చ్ఛద కూణన విధుల పేరఁ జను ననుభావా
స్పదము లనంగాఁ, దదుచిత, సదమలపులకాదికములు సాత్త్వికము లగున్. ౧౨౫
తే. అందు సంచారిభావంబు లనఁగఁ బరఁగు
సముచితోద్వేగనిర్వేదశంకనములు
భయ విషాదామయాహ్వయప్రభృతికములు
చతుర లెఱుఁగంగఁ దగు నం(డ్రు) కృతులయందు. ౧౨౬

అద్భుతము

క. జనితవిభావాదులచే, ననుగత మగు విస్మయంబ యద్భుత మనఁగాఁ
జను, నాలంబన మశ్రుత, వినుతచమత్కార మనఁగ విశ్రుత మయ్యెన్. ౧౨౭
మ. శశికాంతంబులు సంతతార్ద్రితఁ గనుం జక్రాచలాగ్రంబునన్,
భ్రశమం బొందు వితాంతసంతమసముం బాతాళగేహంబునన్,

భృశసంఫుల్లతఁ జేకొనుం గుముదినీబృందంబు మందాకినిన్,
విశదంబైన చళుక్యభూవిభుయశోవృద్ధిప్రభావంబునన్. ౧౨౮

తే. వరుస నుద్దీపనవిభావవర్గ మండ్రు
మేదురాశ్చర్యతరవర్ణనాదికములు,
చక్షు రానన గండ విస్ఫారణాదు
లడరు ననుభావములు నాఁగ నభిమతములు. ౧౨౯

క. పులక స్వేద ప్రముదము, లలవడు సాత్త్వికము లనఁగ, హర్షావేగా
దులు సంచారులు గాఁ జను, నలవడ యోజింపవలయు నయ్యైగతులన్. ౧౩౦

శాంతరసము

క. శమము విభావాదులచే, నమరం బరిపుష్టమైన నది శాంత మగున్,
సమకొను నాలంబన మన, నతులము శాశ్వతము నైనయజపద మరయన్. ౧౩౧

శా. డంభాచారము లుజ్జగించి రిపుగాఢక్రీడ నిర్జించి లో
శుంభద్విద్యలఁ జేర్చి సద్గుణములన్ శోభిల్లి శక్తిత్రయా
రంభం బొప్పఁగ రాజయోగవిభుఁడై బ్రహ్మప్రబోధ స్థితిన్
శంభుశ్రీచరణార్చలం బ్రబలు విశ్వాత్మువరుం డెప్పుడున్. ౧౩౨

క. వేధాంతచతురసంభా, షోదితకౌతూహలంబు లుద్దీపనముల్
భేదేతరసమదర్శన, వాదము లనుభావములు శివప్రసరంబుల్. ౧౩౩

క. రోమాంచస్తంభాదులు, నేమపు సాత్త్వికము లండ్రు, నిర్వేదము వి
ద్యా మతి ధృత్యాదులు నభి, రామవ్యభిచారిభావరచనం జెందున్. ౧౩౪

సీ. శృంగార ముత్పలాంచితము విష్ణుఁడుగర్త, తెలుపుహాస్యము గణాధిపుఁడు ఱేఁడు,
కరుణ కాషాయంబు కాలుఁడు పతి, రౌద్ర మవ్యక్తరక్తంబు హరుఁడు విభుఁడు
వీరంబు గౌరంబు వృత్రారి పతి, భయానకము ధూమ్రము మహాకాలుఁ డీశుఁ,
డసితంబు బీభత్స మధిపతి నంది, యద్భుతము హేమాభ మంబుజభవుండు

తే. భర్త, శాంతంబు నిర్మలస్ఫటికనిభము
పరఁగునధిదైవతము బరబ్రహ్మ మండ్రు;
వివిధరసశాస్త్రవేదు లై వెలయునట్టి
కవుల కివి యెల్ల నెఱుఁగుట కర్జమెపుడు. ౧౩౫

ఆ. ప్రథమరసము సామభవము వీరంబు ఋగ్వేదసంభవంబు, వెలయు రౌద్ర
రస మథర్వనిగమరచితంబు బీభత్స, మది యజుఃప్రసూత మండ్రు బుధులు. ౧౩౬

తే. ఆది శృంగారజాతంబు హాస్యరసము, రూఢరౌద్రోద్భవంబు కారుణ్యరసము,
పుట్టె వీరంబువలన నద్భుతసమాఖ్య, మడరు బీభత్సమునను భయానకంబు. ౧౩౭

క. శాంతము సర్వోత్తరరుచి, మంతం, బట్లగుట వైరమైత్రులు లే, వీ
చింతన మెఱుఁగనికవి కవ, గంతవ్యం బగునె రసవికాసప్రతిభల్. ౧౩౮

తే. మున్ను శృంగారబీభత్సములకు నొంట;
దరులు తమలోన వీరభయానకములు;
సమవిరోధంబు రౌద్రాద్భుతముల కెపుడు;
హాస్యకరుణంబులకుఁ బగ యనుదినంబు. ౧౩౯

చ. తమతమవంగడంబులకుఁ దప్పనిభావకదంబకంబుచే
నమరు రసంబు; లంగకము లన్నిటికంటెఁ బరిస్ఫుటాకృతిన్
బ్రమద మొనర్చు నెద్ది యది ప్రత్యయ మంగి; రసప్రవృద్ధికిన్
గ్రమమున నిత్తెఱం గెఱుఁగు కల్పన మొప్పఁ గవిత్వసిద్ధికిన్. ౧౪౦

క. సుఘటితపదార్థభావా, లఘుతరరసవత్ప్రబంధలంపటుఁ బలె భూ
మఘవుఁ డని నుతి యొనర్తురు, రఘురామునిఁ బోలెఁ బరశురాముం బోలెన్. ౧౪౧

ఉ. తోయజమిత్రతేజు గుణదోషవివేకనవీనభోజు వి
ద్యాయనకంటకారసికహర్త మహారథినీవిహర్త గో
పాయితబంధువర్గు బలభగ్నపరాచలదుర్గు నున్నమ
ద్రాయకటారిసాళువధురంధరు సత్ఫలవద్వసుంధరున్. ౧౪౨

క. నారీజనమారుఁ జమూ, వారీవినిపతితవైరివారణు నానా
సూరిహితవితరణగుణున్, గౌరీపతిచరణకమలగంధానందున్. ౧౪౩

మాలిని. సకలనిగమవేదిన్ జారుసంగీతమోదిన్
సకరుణదృఢచిత్తున్ సత్వసంజాతవృత్తున్
నికటనిధిసమాజున్ నేతృసంపద్బిడౌజున్
గుకవిజనవిదూరున్ గుంఠితారాతివారున్. ౧౪౪

గద్యము—ఇది శ్రీమదుమారమణచరణారవిందవందన గోవిందామాత్యనందన వివిధ బుధవిధేయ విన్నకోట పెద్దయ నామధేయ రచితంబైన కావ్యాలంకారచూడామణి యను నలంకారశాస్త్రంబునందు రసప్రపంచప్రకటన సముద్దేశంబన్నది ద్వితీయోల్లాసము.

తృతీయోల్లాసము.

క. శ్రీగోలాభీలాయత, కోలధ్వజుఁ గపితయువతికుసుమధ్వజుఁ జి
న్మూలస్థిత వృషభధ్వజుఁ, దాలధ్వజు నుగ్రసమర తత్పరకేళిన్. ౧

శా. శృంగారాదిరసోదయంబునకు సంసిద్ధాస్పదం బైన త
ద్రంగన్నాయకనాయికానిచయముం దత్తద్గుణశ్రేణిచేఁ
జొంగారన్ వివరింతు నేర్పడ సముద్యోతప్రబోధాత్ము లె
ల్లం గేడింపక యాదరింపుఁడు, దృఢోల్లాసంబు శోభిల్లెడున్. ౨

నాయకుఁడు

సీ. శిష్టకులీనత శీలంబు శాస్త్రార్థ వేదిత ప్రజ్ఞావివేకబుద్ధి
యౌవన ముత్సాహ మాత్మదృఢత్వంబు వినయంబు దక్షత వితరణంబు
శౌచంబు శౌర్యంబు జనతానురాగంబు సత్యంబు ధైర్యంబు సత్ప్రియోక్తి
మానంబు తేజంబు మాధుర్యవృత్తంబు వాగ్మిత బహుకలావాసనాప్తి

తే. స్మృతి కృతజ్ఞత దూషణ మేళనంబు
ధార్మికత్వంబు సౌభాగ్యదశ యనంగ
వెలయుగుణములు విశ్వేశవిభుఁడపోలెఁ
దనరుభూపతి నాయకత్వము వహించు. ౩

నాయకభేదములు

క. ధీరోదాత్తుండును మఱి, ధీరోద్ధతసంజ్ఞకుండు ధీరలలితుఁడున్
ధీరప్రశాంతుఁడును బెం, పారెడు నాయకులు నలుగు రయ్యైగతులన్. ౪

ధీరోదాత్తుఁడు

క. ధీరుఁడు గంభీరుఁడు స, త్కారుణ్యుఁడు నన్వయంకృతస్తుతి నిరహం
కారుఁడు నగునాయకుఁ డిల, ధీరోదాత్తుండు నాఁగ ధృతిం బెంపారున్. ౫

ఉ. మ్రోయనివార్ధి నెత్తురుల బ్రుంగనిరాముఁడు వంకవిల్లుగాఁ
జేయని మైడికొండ తనుఁ జెప్ప మదింపని పెద్ద మెట్టిచోఁ
బాయనినిక్కువంబులకుఁ బట్టు ధరిత్రిఁ జళుక్యవిశ్వభూ
నాయకుఁ; డమ్మహాగుణసనాథు నుదాత్తత యొప్పు నెప్పుడున్. ౬

ధీరోద్ధతుఁడు

క. అతికోపనుఁ డతిమత్సరుఁ, డతిగర్వసమేతుఁ డత్యహంకారబలా
న్వితుఁ డాత్మశ్లాఘోదయ, చతురుఁడు ధీరోద్ధతుండు చంచలుఁడు మతిన్. ౭

మ. ధర సర్వంకషగర్వముం బిరుదమాత్సర్యప్రవిధ్వంసమున్
బరభూపాలపలాయనప్రకటనప్రౌఢంబుఁ గ్రోధోదయా
కరముం గ్రూరము నై చళుక్యవిభు నుగ్రవ్యగ్రకేతుస్థితాం
బరఖేలత్క్షురవాలభైరవసురూపం బొప్పుఁ బోరాటలన్. ౮

ధీరలలితుఁడు

క. స్మరభీతుఁడు మానవతీ, పరవశుఁడును భోగలోలుపవ్రతుఁడును సుం
దరుఁడును నయ్యెడునాయకుఁ, డరయంగా ధీరలలితుఁ డన విలసిల్లున్. ౯

చం. అరు దగురాజ్యతంత్రము నయప్రియుచేతికి నిచ్చి విశ్వ భూ
వరుఁ డఖిలాంగసుందరియుఁ వారణయానయుఁ నిత్యదృఙ్మనో
హరయును నై తనర్చువిజయాంగనతోడిద లోక మై నిరం
తరము సుఖించుచుండు నవదర్పకుఁ డై సుభగత్వ మేర్పడన్. ౧౦

ధీరశాంతుఁడు

క. సుభగుఁడు శుచియు వివేకియు, నభిమానియు మృదువు సద్ద్విజాతులవంశ
ప్రభవుండును నగునాయకుఁ, డభిమతముగ ధీరశాంతుఁ డనఁబొగడొందున్. ౧౧

ఉ. శ్రీయుతు లై యశేషసమచేతను లై వివిధాగమాదివి
ద్యాయతనంబు లై రసికు లై సుఖు లై తరుణీవిహారపు
ష్పాయుధు లై చరింతురు ధరామరు లట్టుల కాదె రాజనా
రాయణదేవుచేఁ బడిన నచ్చెరువే యభిరామసంపదల్. ౧౨

శృంగారనాయకులు

క. ఈనలువురు రసనవకస, మానస్థానముల జననమహిమంబులకున్
మానుగ శృంగారరసా, ధీనులు మఱి నలుగు రంద్రు తెలియఁగ వలయున్. ౧౩

క. వనితావిహారణదశలం, దనుకూలుఁడు శఠుఁడు దక్షిణాఖ్యుఁడుధృష్టుం
డును నన నలుగురు నాయకు, లనయము శృంగారమునకు నర్హులు చెప్పన్. ౧౪

అనుకూలుఁడు

క. ఏకవధూరక్తుం డై, యేకొఱఁతయు లేక సమసమీహితగతులన్
గైకొని మెలఁగెడు నాతఁ డ, నాకులుఁ డనుకూలనాయకాఖ్యం బడయున్. ౧౫

శా. సద్రాగాన్వితగా నొనర్చుఁ గరసంచారోపచారంబులన్
భద్రశ్రీపరిలిప్తఁ జేయు సుమనఃపర్యాప్తఁ గావించుయు
క్షుద్రవ్యప్రతిపత్తిచే వసుమతిం గాఁ జాలఁ బాలించు ని
ర్ద్రప్రీతిఁ జళుక్యనాథుఁడు ధరిత్రీకాంత నెల్లప్పుడున్. ౧౬

శఠుఁడు

క. ఒరు లెఱుఁగకుండ నప్రియ, కరుఁడు శఠుం డనఁగఁ బరఁగుఁ గడుఁ గపటకళా
కరుఁడు నిజప్రియవనితా, పరితాపప్రదుఁడు క్రియలఁ బరికింపంగన్. ౧౭

ఉ. వల్లభ యైనకీర్తిసతివార్తల నిమ్ముల వించు విశ్వభూ
వల్లభుఁ డర్థ మర్థులకు వావిరి నిచ్చుట కీరసంబు సం
ధిల్లదు లచ్చి కేయెడలఁ దీయపుఁజూపులలోనఁ గెంపు రం
జిల్లన కాక, ధీరలకుఁ జిత్తమునం దొకవింత కల్గునే. ౧౮

దక్షిణుఁడు

క. పెక్కండ్రు ప్రియలయందున్, జక్కని మొగమోట యొక్క చందంబున నిం
పెక్కిన దక్షిణనాయకుఁ, డక్కజ మెఱుఁగంగవలయు నది చతురులకున్. ౧౯

మ. అరుదెం దైనఁ జళుక్యవిశ్వవిభు నెయ్యం బొక్క చందంబునం
గర మొప్పారుచు నుండు సైంధవిపయిన్ గాంధారిపై నించు
ఘూర్జరిపై మాళవిపై వరాళికపయిన్ సౌరాష్ట్రిపై గౌడిపై
సరి నీమాట లరాతిరాజతనయా శంకామతిం జేయుచున్. ౨౦

ధృష్టుఁడు

క. స్పష్టాపరాధపిశునుఁడు, దృష్టాన్యారచితరతుఁడు ధృష్టుం డగు; సం
దష్టాధరాదిదర్శన, పుష్టవధూకోపుఁ డభయభూతుం డెపుడున్. ౨౧

చ. ఒరసి చళుక్యభూపతికి నోడినవైరికిఁ గాననంబులోఁ
గరిమదగంధము ల్గుటిలకంటకరేఖలు ఘర్మితాంగమున్
సురత వికారలీలఁ దలచూపినఁ దత్సతి యల్కఁ జెందెఁ; ద
ద్వరుఁడునుఁ దేటగాఁ దెలిపె; వక్రత నమ్మద మెన్ని చెప్పినన్. ౨౨

శృంగారనాయక సహాయులు

తే. పృథివి నేతత్సహాయులు పీఠమర్ద
విట విదూషక చేటక విదితనామ
లోలి నలువురు; వీరి యయ్యుచితగతులు
వలయుఁ దెలియంగఁ దద్గుణవర్తనముల. ౨౩

తే. పీఠమర్దుండు దగుఁ గార్యపేశలుండు
వాని కించుక తక్కువవాఁడు విటుఁడు
తొడఁగి నవ్వించు నేని విదూషకుండు
చేటకుఁడు సంధికల్పనసిద్ధికరుఁడు. ౨౪

నాయికలు

శా. శృంగారప్రథమప్రభాసకము లై చెన్నారు శోభాదులన్
బొంగారం బ్రకటిల్లు నాయికల యందుద్భూతప్రకారంబులన్

రంగల్లక్షణలక్ష్యవృత్తిఁ గని లో రాగిల్లు టొప్పన్; మద
త్వంగన్నిరసవాదరోషములచేతం గల్గునే సౌఖ్యముల్. ౨౫

క. నాయికలు స్వకీయయుఁ బర, కీయయు సాధారణియును గీర్తిత లగుదుర్
పాయక వారలవలన గు, ణాయత్తార్థములు గలుగు; నవి యెఱుఁగఁ దగున్. ౨౬

స్వీయ

క. సతియును శీలార్జవసం, గతయుం గులవతియు నఖిలకల్యాణగుణా
న్వితయును లజ్జావు నగు, నతివను రసికులు స్వకీయ యందురు కృతులన్. ౨౭

క. కులవతియును శీలార్జవ, కలితగుఁ సతియును నశేష కల్యాణగుణో
జ్జ్వలయును లజ్జావు లగు, నలినీలకచన్ స్వకీయ యందురు కృతులన్. ౨౮

చ. అలఘుచరిత్రలున్ శుభగుణాన్వితలున్ గురుబంధుమిత్రవ
త్సలలును దర్పహీనలును ధర్మవిధిజ్ఞలు రూపసంపదా
కలితలు నైనదారికలఁ గానిక లిత్తురు సంధివేళలన్
నలినహితేందువంశనరనాథులు విశ్వనరేంద్రభర్తకున్. ౨౯

పరకీయ

క. పరకీయ రెండుదెఱఁగులు, కరపరిణీతయును బేరుగలకన్యయు నాఁ
బరిణీత రాగరసములఁ, బరికల్పిత గాదు సత్ప్రబంధములందున్. ౩౦

ఆ. కన్య పరిణయాభికాంక్షచే రాగాంగ, మగుట రసమునందు నగు నుతింపఁ
బిన్నయయ్యుఁ దనకుఁ బెండ్లి యామాట లా, లించు నాలఁ గన్య లీలఁ బోలె. ౩౧

ఉ. సాలకఫాలభాగలును నంకురితస్తనబింబలున్ విక
ల్పాలసబాలలీలలును నల్పవివేకలు నైనవైరిభూ
పాలురముద్దుఁగన్నియల భాగ్యము నెన్నుదు రర్థి విశ్వభూ
పాలునిరాజ్యలక్ష్మికి సపత్నిక లయ్యెద రంచుఁ బ్రాశ్నికుల్. ౩౨

సాధారణనాయిక

క. సాధారణి యన గణిక క, ళాధారేయాత్మ కపటలంపట లీలా
మాధుర్యవిధాయిని దుర, గాధమనోవృత్తి దానిగతిఁ దెలియంగన్. ౩౩

చ. అనిఁ బరగండభైరవభుజాసివడిం బడి పుణ్యమూర్తులై
వినుతగతిం జరించు బలువీరులఁ గైకొని యేపు మీఱ ము
న్ననఁగి పెనంగి కూర్చుసువిటావలులన్ దొలఁగించి రప్సరో
వనితలు; పైఁడివెట్టి విలువం గలవే వెలయాండ్రకూరుముల్. ౩౪

స్వీయాభేదములు

క. చతురస్వకీయగుణసం, గతి ముగ్ధయు మధ్యయుం బ్రగల్భయు ననఁగా
రతిపతితంత్రంబులచేఁ, బ్రతిపాదిత లైరి మూఁడుభంగుల వరుసన్. ౩౫

ముగ్ధ

క. జవ్వనములోన నడుగిడ, మవ్వపుమది సిగ్గుచేత మరుని గెలిచి లో
నివ్వటిలఁ, గఱద లెఱుఁగని, యవ్వాలఁదుక ముగ్ధయనఁగ నభిమత యయ్యెన్. ౩౬
సీ. ఆత్మసేమంబున కట్టాడుచునుఁగవ యలఁతిపయ్యెదచాటు నాసపడఁగఁ
గన్నుఁగ్రేవలఁ గ్రాలఁగడఁగు వాలికచూడ్కి సొంపుగారుసిగ్గుతో సుడివడంగఁ
బొరిపొరి బొమలపైఁ బొలుపారునలకలు చేతికెంజాయతోఁ జెలిమిసేయ
నలకనైతోఁచు నెన్నడు మించునూఁగారు మాటున నొక్కింత మఱుఁగుపడఁగ
తే. నంగజుఁడు వేడ్క లోనఁ జిట్టాడ నగరు
ముగ్ధ డెందంబుఁ గనుఁగొని ముదము నొసఁగుఁ
జతురలీలల విశ్వేశచక్రవర్తి
యూష్మశరదాగమంబుల నుచితగతుల. ౩౭

మధ్యనాయిక

క. సంపూర్ణయౌవనోచిత, సంపత్తియుఁ గామినియును సమలజ్జయుఁ బ్రే
రింపఁగ మోహోత్తరరతి, లంపటయు న్మధ్య యనెడులలన దలంపన్. ౩౮
సీ. ప్రస్ఫోన్నతసమాయతాంగవిస్ఫూర్తిపై నిబిడలావణ్యంబు నిట్టత్రోవ
నేపథ్యశృంగారనియమితరచనపైఁ దారుణ్యసంపత్తి దళుకులొత్త
మిళితరాగాభోగమృదుగల్లపాళిపై సమ్మదోద్రేకంబు జాలువాఱ
లాలితలజ్జావిలాసంబుపై సాంద్ర కందర్ప దర్పంబు కందళింపఁ
తే. గోమరు మిగిలెడు మధ్యఁ గోర్కులకు నెల్ల
నెల్లయై యొప్పు విశ్వేశవల్లభుండు
భావజక్రీడఁ గవఁ గూడి పరిణమించు
విమలహేమంతశిశిరకాలములయందు. ౩౯

ప్రగల్భనాయిక

క. అతిరూఢవయోభిమతయు, నతికామావేశమతియు నంగజవిద్యా
చతురయు నతిలీనమనో, గతియును నగువనిత తగుఁ బ్రగల్భ యనంగన్. ౪౦
సీ. పయ్యెదకొంగులోపలఁ బిక్కటిల్లెడు నెవ్వఁగుఁజన్నులనింపుసొంపు
తళుకుతో లజ్జకుఁ దల మీఱి క్రాలెడు నిడువాలుఁజూపుల నిశితగతియుఁ
బ్రణయానులాపసంపత్తిలోఁ గొంకక మున్నాడి యేతెంచు మొక్కలంబు
నొడికంపుఁజేఁతల యొఱ పెఱింగినవింత పీడ్పాటుపనిగల వెడఁగుదనముఁ
తే. గలిగి తమకించునెడలఁ బ్రగల్భఁ దగిలి
వేడ్క విహరించుఁ జాళుక్యవిశ్వవిభుఁడు
చారువర్షావసంతర్తు సమయములను
బాలితాఖిలరాజ్యవైభవ మెలర్ప. ౪౧

ధీరాదినాయికాభేదములు

క. ఆరయ ముగ్ధయు వెలిగా, గారవమున మధ్యయును బ్రగల్భయు వరుసన్
ధీరయు ధీరాధీరయుఁ, ధీరేతరయును ననంగఁ ద్రివిధాఖ్య లిలన్. ౪౨

ధీర

క. తెల్లపుటపరాధము గల, వల్లభుఁ గని వినయమృదుల వక్రోక్తులచే
నుల్లసము దోఁపఁ బలికెడు, నల్లలనకుఁ బేరు ధీర యండ్రు రసజ్ఞుల్. ౪౩
చ. లసితము లైనలేఁజెమరులన్ జెలువారెడి మేని తావియున్
బొసఁగ విలోచనాంతములఁ బొంపిరివోయెడువింత రాగమున్
వసుమతి గారవించుచు శ్రమంపడ కుండిన నేల కల్గు నిం
పెసఁగఁగ నంచుఁ బల్కెఁ దరళేక్షణ యొర్తు చళుక్యవల్లభున్. ౪౪

ధీరాధీర

క. నేరమి చేసినపతిఁ గ, న్నారం గని లోచనముల నశ్రువు లొలుకన్
దోరపువక్రోక్తులఁ దగ, ధీరాధీరాఖ్య పలుకు ధృతి కడ కొదవన్. ౪౫
చ. చతురత విశ్వభూవిభుఁడు జాదులు మాళవి కిచ్చె, నిచ్చినన్
బ్రతిభ వహించి లాటి పిదపం దన కిచ్చినపాటలంబులం
బతిపయిఁ బాఱఁ జిల్కె నవబాష్పకణంబులు రాల రోషభా
షిత యగు చుండె; నత్తెఱఁగు చిత్తమునం బరికించెనో కదే. ౪౬

అధీర

క. అపరాధి యైనపతిపై, నుపచితరోషమున నశ్రు లొలుకఁగ నుద్య
ల్లసితము లుల్లసములుగా, నెప మిడుచు నధీర వలుకు నెయ్యము కలిమిన్. ౪౭
చ. ఒదవెడు వేడ్కఁ దన్ను మును నూఱడఁ బల్కె మొఱంగి చన్నచ
క్కదములు రోషబాష్పకణగద్గదభాషలచేతఁ జెప్పుచున్
ముదిత చళుక్యవల్లభునిమ్రోలఁ దనర్చుట చూచి నెచ్చెలుల్
మదనునిచేతఁ దరుణిమానము లేఁతకు నొచ్చి రిచ్చలన్. ౪౮

ప్రగల్భధీర

క. అలుక దలచూపకుండెడు, పలుకులఁ జేఁతలను నచ్చుపఱుచుచు దయితున్
గలితాపరాధు మదిలో, నలయించుఁ బ్రగల్భధీర యర్హక్రియలన్. ౪౯
చ. వెలి నపరాంగనాప్తుఁ డగువిశ్వనృపాలునిఁ బ్రీతి చూపుచూ
పుల నలరింపదయ్యె మణిపుత్త్రికఁ జూచుట గారణంబు గాఁ,
జిలుకకు నత్తఱిం జదువు చెప్పుకతంబునఁ బల్కదయ్యెఁ, దో
య్యలి యెదు రేఁగదయ్యెఁ గలహంసికి నెన్నడఁ జూపుచుండుటన్. ౫౦

ప్రగల్భధీరాధీర

క. కినుకయుఁ దాలిమియును జెం, దిన మాటల నాప్రగల్భధీరాధీరాం
గన యుల్లసములపెనఁకువ, తనముఁ బ్రసాదంబుఁ జూపుతగవరి దలఁపన్. ౫౧

మ. అతివా నాకుఁ జళుక్యనాథుచతురవ్యాపారముల్ విన్న సం
తతమోదంబు జనించు, నంతటన ధూర్తక్రీడ లాలించినన్
బ్రతిపన్నం బగుఁ గోప, మప్పు డటు సోత్ప్రాసోక్తికిం జొచ్చినన్
హితమందస్మిత మబ్బు మోనునకు ము, న్నీ కౌతుకం బెట్టిదో! ౫౨

ప్రగల్భాధీర

క. కూరిమిపతి తన కోపము, వారించినఁ ద్రోచి పిదప వచ్చి యతనిఁ దా
నూరార్చునది ప్రగల్భా, ధీర యనం బరఁగు రసికదృష్టికి నరయన్. ౫౩

శా. ఆపంచాయుధు పెంపు నాహిమకరాహంకార మాకోకిలా
టోపంబుం దగియింప లేక సతి నిండుంగార్మితో ధైర్యసీ
మాపర్యాప్తికి సెగ్గు గా మణిరణన్మంజీరపుంజీకృత
క్ష్మాపవ్రాకిరీటు ద్రొక్కి నిలిచెం జాళుక్యవిశ్వేశ్వరున్. ౫౪

క. జ్యేష్ఠయు మధ్యాఖ్యయును గ, నిష్ఠయు ననఁ గృతులఁ బరఁగు నెలఁతలకును నీ
నిష్ఠితగుణములు వరుసఁ బ్ర, తిష్ఠితములు సరసగతులఁ దెలియఁగవలయున్. ౫౫

అష్టవిధనాయికలు

తే. కలరు స్వాధీనపతికయు ఖండితయును
బ్రోషితప్రియయును విరహోత్కలికయు
సాల నభిసారికయుఁ గలహాంతరితయు
సంప్రవాసిని వానకసజ్జికయును. ౫౬

క. ఈయెనిమిది శృంగార వి, ధాయి దశాకలిత లైనతరుణుల తెఱఁగుల్
నాయక లక్షణలక్ష్యో, పాయంబులఁ దెలియవలయుఁ బ్రౌఢప్రతిభన్. ౫౭

స్వాధీనభర్తృక

క. మధురానువర్తి యగు తన, యధిపతిచే నెప్పు డర్పితాభరణాదిన్
బ్రథిత యగుచుండు కోమలి; కథితస్వాధీనభర్తృకాసంజ్ఞ యిలన్. ౫౮

మ. ప్రతిపక్షప్రతిపాదితక్షతులు చూపన్ జెప్ప లే వెన్నఁడున్
బ్రతికాలస్వకృతోత్సవాభరణభద్రశ్రీవిమిశ్రక్రియా
చతురత్వం బలగారుచుండు నెపుడున్ జాళుక్యవిశ్వేశ్వరుం
బతిగా నోచిన రత్నగర్భ యనులాభం బొప్పఁబో పృథ్వికిన్. ౫౯

ఖండిత

క. రే యెల్ల నన్యసురత, శ్రేయస్కుఁడు కృతమనోజచిహ్నుఁడు నగున
న్నాయకుని పీడ నాడెడు, నాయంగన ఖండితాఖ్య యగుఁ బరికింపన్. ౬౦

శా. చారుస్పర్శసమీరసూచితతనూసౌరభ్య మింపారఁ గా
శ్మీరీసంగమశంసి యైనఁ గని గాసిల్లెం బ్రకాశాంగజా
కారుం డై విలసిల్లువిశ్వవిభుపైఁ గర్ణాటి గాశ్మీరితో
నారాజన్యుఁ డెఱుంగు టచ్చెరువె తద్వ్యామోహఖేదంబులన్. ౬౧

ప్రోషితభర్తృక

క. పతి పరదేశాంతర పరి, గతుఁ డై క్రమ్మఱక యచటఁ గడు మసలుటయున్
మతిఁ దుందుడుకుం జెందెడు, సతిఁ బ్రోషితభర్తృక యనఁ జను నండ్రు బుధుల్

ఉ. శ్రీశుఁ జళుక్యవిశ్వధరణీశు భజింపఁ దలంచి చన్న యా
త్మేశుఁడు వచ్చునంతకుఁ బురేందిరకుం బ్రభవించెఁ దోడుతో
నాశలమాఱుపాటు మలినాంబరభావము నంగవర్ణసం
క్లేశవికారమున్ నిరవలేపతయున్ సుమనోవిముక్తియున్. ౬౩

విరహోత్కంఠిత

క. వరుఁ డనురక్తుం డయ్యు ని, తర మగు పని గలిగి రాక తడయుటయు విభా
వరియందు నడలుఁబొలఁతుక, విరహోత్కంఠిత యనంగ విశ్రుతి కెక్కున్. ౬౪

చ. నవరసగీతవాద్యనటనంబు రుచించిన రాక తక్కెనో,
వివిధకవిప్రబంధరసవీచులఁ దేలి తలంపఁ డయ్యెనో,
గవ యగురాచకర్జములు గల్గెనొ కాక, చళుక్యమేదినీ
ధవుఁ డిటు లేటికిం దడయుఁ దారలు వెల్లఁదనంబు గూరెడున్. ౬౫

అభిసారిక

క. ముంగిటికై నడ సాగ న, పాంగము తిమిరంబె దిశల నడఁపఁగ దమితోఁ
జెంగక పతికడకుం జను, నంగన యభిసారికాహ్వయంబుం బడయున్. ౬౬

మ. క్రియ నుద్దామఘనాఘనాకలితమున్ గీలాలధారాళమున్
భయదోద్యచ్ఛతకోటిఘోషణము నై భాసిల్లుఁ బోరాటలోఁ
బ్రియలీలాచపలావలోకములు శోభిల్లం బ్రసన్నాకృతిన్
జయసీమంతిని వచ్చి మెచ్చి కలయుం జాళుక్యవిశ్వేశ్వరున్. ౬౭

కలహాంతరిత

క. కలహాంతరిత యనంగా, వలవనిపోలయల్కఁ జేసి వల్లభుతోడం
బలుకక పిమ్మట మదిలో, నలఁదురు నెలఁతుకను నామ మండ్రు రసజ్ఞుల్. ౬౮

చ. తొలితొలి నల్గె విశ్వవిభుతో మనసెచ్చెలి; రిత్తయల్కనుం
దెలియఁడ రాజు; దర్పకుఁడు తీపుల విల్లడె యెక్కువెట్టెఁ; గ్రొ
న్నెల పొడతెంచె; నింకఁ గరణీయము సఖ్యము సేయుం నేర్పు తొ
య్యాలి యలికేందురేఖకును నవ్విభుపాదపయోజలక్ష్మికిన్. ౧౯

విప్రలబ్ధ

క. పంచినయెడ కేతేరక, వంచించిన దయితుతో వివాదము సంపా
దించి చెలితోడ దుఃఖిం, చంచిత యగు విప్రలబ్ధ తత్పరబుద్ధిన్. ౨౦

శా. చాళుక్యక్షితినాథ నీ పనుపునన్ సౌరాష్ట్రి యేతెంచె; నీ
వేళన్ జాలము సేసి రామికి మరుం డిష్వాసముం దాల్చె; నా
యాలాపంబులు నమ్మవేనియును, రమ్మా చూతు కన్నీటిచేఁ
జాలం బంకిలభాగమైనవిలసత్సంకేతసద్మస్థలిన్. ౨౧

వాసకసజ్జిక

క. భాసురుఁడై పతి నగరికి, మాసరమున వచ్చు టెఱిఁగి మణిమండలవి
న్యాసాలంకృత యగు సతి, వాసకసజ్జిక యనంగ వలనై యొప్పున్. ౨౨

మ. పరిలేపస్ఫుటహేమకుంభకుచయుం బ్రాలంబముక్తాఫలాం
బరవిభ్రాజితమూర్తియుం వికచపుష్పస్రగ్వితానాంతర
స్ఫురితాకారయు నై వెలుంగు పురి సంశోభిల్లె విశ్వావనీ
వరుఁ డేతెంచె జయాప్తితో ననెడు నీవార్తావిశేషశ్రుతిన్. ౨౩

దూతికలు

తే. వీరలకు దూతికలు ప్రతివేశినియును
జెలియు దాసియు ధాత్రియు శిల్పినియును
లింగినియుఁ గారువును వీరు లేక యున్నఁ
దాన యైనను నగుఁ బ్రియతంత్రములకు. ౨౪

క. శ్రీయుతు లగునీనాయక, నాయిక లిరువాగు, భాజనంబులు శృంగా
రాయతజననమునకు నివి, పా యెఱుఁగం దగినయవి సుబుద్ధుల కెల్లన్. ౨౫

సీ. రచితసహాయాంగరసపరివ్యక్తియుఁ బాహ్యాంగికరసానుపోషణంబుఁ
గానివిభావాదికష్టకల్పనమును శత్రుభూతరసాదిసంకరమును
సద్మకాలాదిరసప్రరోహణమును రసభావనామోచ్చరణపదంబు
ననుచితక్రమశాసనాగ్రహసంచారి భావానుబంధనప్రసరణంబు.

తే. పాదముభావరసాభాసములు దలంప
వీనిఁ బరికించి తొలఁగించి విశ్రుతముగఁ

గబ్బ మొనరించు సుకవిపుంగవులఁ గాని
యన్యు మెచ్చఁడు రాజనారాయణుండు. ౨౬

మ. చతురశ్రోత్రసుఖాకరామృతపరిష్యందంబు నందంబు నై
క్షితిఁ గావ్యప్రసరంబు వొల్చు నిఖిలక్షేమంకరస్ఫూర్తితోఁ
బ్రతిభావంతులు మెచ్చ లక్షణము నొప్పం జెప్పుడుం బూర్వక
ల్పితశాస్త్రానుగతంబు సంగతముగాఁ బ్రీతిప్రదవ్యక్తిచేన్. ౨౭

శా. దివ్యం బైనకృతిత్రయంబు వివిధోక్తిం బర్వశాస్త్రంబులన్
భవ్యం బైనపురాణవర్గమును గుప్తం బైనవిద్యాప్రపం
చవ్యాపారము నేమిటం గలిగి యక్షయ్యంబు లై పేర్చుఁ ద
త్కావ్యం బెరికి నింపుగా దెలిఁగిరం గల్పాంతరస్థాయి యై. ౨౮

క. సమయజ్ఞుఁడు సమచిత్తుఁడు, సమశబ్దార్థప్రయోగచతురుఁడు భావ
క్రమరసపోషణరచనా, కమనీయప్రతిభుఁ డిల సుకవి యనఁ బరగున్. ౨౯

సప్తవిధకవులు

తే. వాచి కార్థులు శిల్పక రాచికులును
భూషణార్థియు మార్దవస్ఫురణకరుఁడు
నల వివేకియు ననఁగ సప్తాహ్వయములఁ
గవులు నెగడుదు రీహితకావ్యములను. ౩౦

వాచికుఁడు

క. ఛలవర్ణగుచ్ఛపిచ్ఛల, లలితపదాడంబరావలంబనకవితా
సులభవిరచనాచతురుం, డలవడు వాచికుఁడు నా నుదగ్రప్రౌఢిన్. ౩౧

ఆర్థుఁడు

క. మితశబ్ద మయ్యు నర్థము, సతతవ్యాఖ్యానజాలసక్షమవిపుల
స్థితి నొప్పఁ గవిత సెప్పెడు, నతఁ డార్థుం డనఁగ నెగడు నార్యులసభలన్. ౩౨

శిల్పకుఁడు

క. మహితసుశబ్దార్థంబులు, బహువిధయమకార్థబంధబంధురరచనా
నిహితవిచిత్రము లై చన, విహరించున్ శిల్పకుండు విశ్రుతకృతులన్. ౩3

రాచికుఁడు

క. ఒదవెడుకృతిపైఁ గలసొబ, గదలక యెందాఁక నిష్ట మగు నందాఁకన్
మృదుమధురరచన సువిశా, రదుఁ డై సాగించునతఁడు రాచికుఁ డెందున్. ౩౪

భూషణార్థి

క. తిపుటపడి నొడువునప్పుడు, వివిధాలంకారసరణి విడువక చవి గా
నవహితుఁడై కృతిచెప్పెడు, కవి యెందును భూషణార్థి కడుఁ బొగడొందున్. ౧౫

మార్దవానుగతుఁడు

క. సరళము లగుశబ్దములను, విరళము లగునర్థములను వీనులు కింపం
దరళత లేక రసౌఘము, లరుదుగఁ గృతి చెప్ప మార్దవానుగుఁ డెపుడున్. ౧౬

వివేకి

క. శ్రుతశాస్త్రాలంకార, ప్రతిభుఁడు శబ్దాదిదోషపటుగుణఘటనా
చతురుఁడు వివేకి నాఁ జను, నతఁడు మహాకవిశతంబులందుఁ జరించున్. ౧౭

క. ఛందోలంకారాదుల, పొం దెఱిఁగిన నెద్ది లేక పొసఁగదు కవితా
సుందరత శక్తి యది యా, కందువ దగ నెఱుఁగువాఁడె కవివరుఁ డెందున్. ౧౮

తే. శక్తి వెలి యైన కావ్యోక్తి సాధనంబు
లెల్లఁ జీఁకటియింటిలో నిడినసరకు
లెన్ని ఋతువులుఁ గల్గిన నెట్లు పూచు
మహి వసంతాగమము లేక మావిమోక. ౧౯

చ. వినుతయశంబునం గలుగు విశ్రుతనాకనివాస; మయ్యశో
జననము శ్రవ్యకావ్యములసంగతి నొప్పగు; శ్రవ్యకావ్యముం
దనరుఁ గవిప్రభావమునఁ; దత్కవిసమ్మతి లేసిరాజు లే
పున విహరింప; రవ్విభులు పోయినజాడ లెఱుంగఁ బోలునే. ౨౦

కావ్యభేదములు

తే. అట్లు కవికృత మైన కావ్యత్రయంబు
గద్యపద్యవిమిశ్రసంపాద్య మండ్రు,
నగరముఖ్యాష్టదశవర్ణనముల చేతఁ
బరఁగు నదియును భవ్యప్రబంధ మనఁగ. ౨౧

అష్టాదశవర్ణనలు.

మ. పుర వారాశి మహీధర ర్తు శశభృత్పూషోద యోద్యాన పు
ష్కరకేళీ మధుపాన మోహన వియోగ క్షేమ యాన స్వయం
వరపుత్రోత్సవ మంత్ర దూత్య రణదోర్విక్రాంతి సంకీర్తనా
కర మష్టాదశవర్ణనాన్వితము తత్కావ్యంబు భవ్యం బిలన్. ౨౨

నగరవర్ణనము

క. దుర్గమ పరిఖా వరణ ని,సర్గబలానీక చతురచాతుర్వర్ణ్యా
నర్గళసంపద్వన జల, వర్గస్తుతి వలయు నగర వర్ణనమునకున్. ౨౩

సీ. గంభీరపరిఖ నాగస్త్రీల కశ్రాంతకేళీవిహారదీర్ఘిక యనంగ
నుత్తాలసాల మన్యుల కుబ్బి దివిఁ బ్రాకఁ జేసినదీర్ఘనిశ్రేణి యనఁగఁ
జతురచాతుర్వర్ణ్య సంఘ మర్థులపాలిరాజితకల్పకారామ మనఁగ
భ్రాంతసుస్థిత మైన భవజూటవాహిని భుక్తిముక్తిప్రదస్ఫూర్తి యనఁగ
తే. నెప్పుడును నొప్పురాజమహేంద్రవరము
ధరణిఁ గల్పించె నేరాజు తనదు పేర
నట్టి రాజమహేంద్రునియనుఁగుమనుమఁ
డెసఁగుఁ జాళుక్యవిశ్వనరేశ్వరుండు. ౯౪

సముద్రవర్ణనము

క. సిరినెలవు, గురుసుధాప్తియు, నరుదారఁగ నజునితండ్రియల్లుఁడు, రత్నా
కరము దనపేరు, జలధికి, సరి గలరే యరయ ననుచుఁ జను వర్ణింపన్. ౯౫
మ. అతిగాంభీర్యము గోత్రగోపనము సత్త్వాటోపమాహాత్మ్యమున్
హితలక్ష్మీసదనత్వమున్ సతతవృద్ధిప్రభావంబు ను
న్నతసర్వోత్తరజీవనోదయము నానావాహినీసౌఖ్యశా
లితయుం జేర్పఁ జళుక్యనాథునకుఁ బోలెన్ జూడ నంభోధికిన్. ౯౬

పర్వతవర్ణనము

క. అచలతయును నున్నతియును, ఖచరవినోదోచితియును గనకాది ఖనీ
రుచిరతయును మొదలుగాఁగల, ప్రచురతలు నుతింపవలయుఁ బర్వతమునకున్. ౯౭
మ. చెలువారున్ నవరత్నపాదకటకశ్రీచేత, గంధర్వమం
గళనాదంబులతోడ నొప్పగు, నభంగస్థైర్యవృత్తిన్ మహా
బలు నైనం బ్రహసించు, భూభరణశోభం దాల్చి మి న్నందుచున్
గులశైలంబుల పెంపు విశ్వవిభుతోఁ గూర్పం దగున్ ధీరతన్. ౯౮

వసంతవర్ణనము

క. అంకురపల్లవపత్త్రస్సమాంకితముకుళప్రసూనహారిఫలములన్
బొంకము లగువనములు నిశ్శంకముగ నుతింపఁబడు వసంతమునందున్. ౯౯
మ. స్మరబాణంబులు వాఁడు లయ్యె, గుణవిస్ఫారంబు ఘోరంబుగా
నెరసెం, గీరము లంగజాతబిరుదానీకంబు గీర్తించె, మిం
చె రసాలాగ్రములు, పల్లవార్చులు దలిర్చెన్, విశ్వనాథావనీ
వరుతో నల్గుట చెల్లునే యనత యై వామాక్షి కీపట్టునన్. ౧౦౦

గ్రీష్మవర్ణనము

క. ధారాగృహముల నవఘన, సారాదుల గంధసారసరసపటీరో
శీరవ్యజనాదుల నిం, పారఁగ వర్ణింపఁ దగు నిదాఘాగమమున్. ౧౦౧

శా. ధారామండిత సాలభంజికలచేతన్ జిత్రయంత్రోద్గళ
త్సారామోదతుషారపూరములు విస్తారంబులై పర్వఁ గాం
తారూఢేక్షణదీప్తితోడన చళుక్యాధీశుపైఁ జంద్రవం
శారాధ్యుం డని చంద్రికారసము నింపై క్రాలుచందంబునన్. ౧౦౨

ప్రావృడ్వర్ణనము

క. తటిదటన మేఘపటలీ, ఘటితాంబరశక్రచాపకరకావ్రాత
స్ఫుటధారాసారాదివి,కటత నుతింపంగవలయు ఘనకాలమునన్. ౧౦౩

మ. చపలాలోకములుం బయోధరగరిష్ఠశ్రీయు నద్యోలస
ద్విపులానందము నంబరాభరణసద్వేషంబునుం గంకణ
స్ఫుటారావము సొంపు మీఱఁ దగువర్షావేళ విశ్వేశ్వరా
ధిపు సేవించుప్రగల్భకామినిగతిన్ దీపించు భావింపఁగన్. ౧౦౪

శరద్వర్ణనము

క. వెన్నెల సొంపును జుక్కల, చెన్నును దెలుపారుదెసలచెలువంబులు వి
చ్ఛిన్నము లగుజలదంబుల, సన్నుతి సేయంగవలయు శారదవేళన్. ౧౦౫

శా. సోమశ్రీలకు వన్నె వెట్టును, ఘనస్తోమంబునం బర్వునా
శామాలిన్యము నొలఁ ద్రోచు, నవరాజద్రాజహంసావళిం
బ్రేమంబుం బచరించు మానసమునం బెంపై, శరద్విభ్రమం
బామోదప్రద మైనవిశ్వవిభు నుద్యత్కీర్తికిన్ సాటి యై. ౧౦౬

హేమంత వర్ణనము

క. బలవత్కాలీయక కం,బళఘనకౌశేయపట్టపటమాంజిష్ఠం
బులఁ జనదు సీతు ఘుంపతుల, వలిచన్నులఁ దక్క ననుచు వలయుం బొగడన్.

మ. తరుణీయౌవనగర్వజృంభిత కుచోదగ్రోష్మగంధంబులన్
వరకాశ్మీరసాంకవాగురురసవ్యాసక్తులం బట్టికాం
బరమాంజిష్ఠపటాదులన్ హిమగతిం బ్రాపింప రీవిశ్వభూ
వరు మెచ్చించిన సత్కవీంద్రు లతులావాసంబులం దిమ్ములన్. ౧౦౮

శిశిరవర్ణనము

క. భృశవిచ్ఛిన్నం బగు దిగ్దశకంబును గమలరుహవితానముఁ బ్రాతః
ప్రశిథిలరవికరమును గా,శిశిరముఁ బొగడంగఁ దగు విశేషక్రియలన్. ౧౦౯

చ. వెరవున నాత్మవంశ్యుఁ డగువిశ్వనరేశ్వరుమీఁదిప్రీతిఁ జం
దురుఁడు తుషార సంహతుల దొడ్డుగఁ బంచిన వచ్చి యిచ్చుటన్
బరిగొనఁ బోలు నంచుఁ జేడి పాఱినవైరులు భీతిఁ గానలోఁ
విరముగ విల్వనేరరొ కదే యని చూతురు పంద లాత్మలన్. ౧౧౦

చంద్రోదయ వర్ణనము

క. మండలశోభయుఁ గైరవ, షండవిలాసంబు జలధిసంజృంభణముల్
గొండొకవెన్నెలగ్రోలెడు, నండజముల విధునిపొడుపునం దగుఁ బొగడన్. ౧౧౧

మ. అదె కాద్రాకృతిఁ జూచెఁ జంద్రుఁడు, మయూఖాటోప మేపారె న
ల్లదె, మున్నాడెఁ జకోరసంఘ మదె జ్యోత్స్నాపానసక్రీడకై;
యదయుం డంగజుఁ డెట్లు గాఁగలఁడొ? నీయాలోకనేందీవరా
పదఁ దూలించెదు, చంద్రవంశజుని నొప్పం జూతు రమ్మా సఖీ. ౧౧౨

సూర్యోదయ వర్ణనము

క. ఎచ్చటఁ జూచిన జగముల, నచ్చటన వెలుంగు ననియు నజ హరి హర తా
సచ్చతురుఁ డనియుమఱియును, నిచ్చకుఁ దగఁబొగడవలయు నినునుదయంబున్.

మ. కమలామోద మెలర్ప నేత్రసుఖదాకారంబు రంజిల్ల ను
త్తమవందారు శివంకరత్వ మెసఁగన్ ధర్మార్థకామక్రియా
దిమమూలం బన నొప్పుమిత్రుఁ డుదయోత్సేకప్రభావంబుచే;
సముఁ డద్దేవున కిందువంశజుఁడు తచ్చంచద్గుణశ్రేణులన్. ౧౧౪

వనవిహార వర్ణనము

క. చారుతరచైత్రసంప,త్పూరితవిభవముల వేడ్కఁ బొంగుడువడఁగా
నారీజనసహచరుఁ డై, యారామవిహార మొప్ప నధిపతి చేయున్. ౧౧౫

సీ. మానినీగండూషమధువులఁ బూచిన పొగడను సొబగొప్పఁ బొగడి పొగడి
నారీపదాహతి ననిచినకంకేలి పరువంబు నగ్గించి పలికి పలికి
లలనావలోకనంబులఁ బుష్పితం బగు తిలకంబుపైఁ జూడ్కి త్రిప్పి త్రిప్పి
వనితోపగూహనంబునఁ బేర్చుసురపొన్న మేలిపుణ్యమునకు మెచ్చి మెచ్చి

తే. మన్మథారామములపొంత మలసి మలసి
శుకపికాళివిహారంబు చూచి చూచి
సతులఁ దానుఁ జరించు వసంతవేళఁ
బ్రమదవనమున విశ్వభూపాలవరుఁడు. ౧౧౬

జలవిహార వర్ణనము

క. నీరజములుఁ జెంగలువలు, గైరవములు వీచికలును గరయంత్రపయో
ధారలు నావర్తంబులు, వారివిహారంబులందు వర్ణ్యము లరయన్. ౧౧౭

చ. వళులును వీచికావళులు వారిరుహంబులు వక్త్రపంక్తులున్
జెలు వగునాభులున్ సుడులుఁ జేతులు రక్తసరోరుహంబులున్
జలదలకంబులున్ మధుపజాలము వీడ్వడఁ గేలి సల్పి మిం
చులు గొనుచూడ్కులన్ సతులు సూతురు విశ్వనృపాలమన్మథున్. ౧౧౮

మద్యపానవర్ణనము

క. సంబోధకరము మదనా, లంబనము నశేషరసవిలసితము నంత
ర్బింబితవదనము నగు కాదంబరి నాపానమునకుఁ దగు నొడఁగూర్పన్. ౧౧౯

మ. అలినాదంబులు గానమానములుగా నాలప్తి గావించుఁ దో
య్యాలి యొక్కొక్కతె పాడు విశ్వవిభు నేలాదిప్రబంధంబులన్;
దెలివిం గైకొని యొక్తు సాంగమున నర్తించుం; గళాసించు ను
గ్మలి యొక్కొక్కతె వ్రాలు సోలములతోఁ గాదంబరీగోష్ఠి చేన్. ౧౨౦

సురతవర్ణనము

తే. తనరు నెనుబదినాల్గుబంధములయందు
నమరుఁ బ్రచ్ఛన్నమును బ్రకటము ననంగ
సురతములు రెండు; వానికి స్ఫురణసొంపు
వలయు వర్ణింప నిఖిలకావ్యములయందు. ౧౨౧

సీ. పొలయల్కఁ దలఁపులఁ బులకించుఁ, బులకించి బింకంపుఁగౌఁగిళ్లఁ బిగి భజించు
మరుచిన్నె లున్నెడఁ బరికించుఁ, బరికించి చొక్కుఁ, జెమర్చినయిక్క లరయుఁ
దొలిమ్రొక్కు చెలిచెవిఁ జిలికించుఁ, జిలికించి మురిపెంపుసిగ్గున మూరిఁబోవుఁ,
బంజరంబువచిల్కఁ బలికించుఁ, బలికించి నొడువు లాలము లైననోరు నొక్కు,

తే. సొబగుటడుగులలత్తుక చూచుఁ, జూచి
యరిగి శయనీయ మారయ నప్పళించు,
వెలఁది యొక్కర్తు చాళుక్యవిభునిచేత
భావజాతుని గెల్చినభావ మొప్ప. ౧౨౨

విప్రలంభ వర్ణనము

క. అచ్చపువెన్నెలచేఁ గడు, వెచ్చుటలును మాన మెడలి వెడవిల్తునిచే
నొచ్చుటలును బ్రియుఁ డబ్బని, ముచ్చటలును విప్రలంభమునఁ జెప్పఁదగున్.

ఉ. ఎల్లిద మయ్యెఁ దాల్మి, తగ నెల్ల వివేకము వింత యయ్యె, మి
న్నెల్లను జంద్రుఁ డయ్యె, మన మెల్ల మనోభవుతూపు లయ్యె, మి
న్నెల్లను సన్న మయ్యెఁ, జెలు లెల్ల విరోధిను లైరి, విశ్వభూ
వల్లభుతోడియల్కగరువంపుఁజలంబునఁ బువ్వుఁబోఁడికిన్. ౧౨౪

ప్రయాణవర్ణనము

క. గజ రథ హయ సూచిత మగు, విజయమ్మున నుబ్బి నడచునిశ్రుతవివిధ
ధ్వజిని వినుతించు టెప్పుడు-భజనీయము సుకవి సత్ప్రబంధములందున్. ౧౨౫

మ. కర ముద్యత్కరవాలభైరవపతాకాఖేలనం బై పరి
స్ఫురదుగ్రాయుధదీప్తిపూరితనభోభూభాగ మై సంచర

త్తురగోద్ధూతరజోతిధూసరహరిత్కూలంబు నై యుద్ధతిం
బరిభాసిల్లుఁ జళుక్యనాథుని చమూభద్రప్రయాణం బిలన్. ౧౨౬

వివాహవర్ణనము

క. ప్రచురస్వయంవరోచిత, రచనలుఁ గన్యావరాభిరమ్యక్రియలున్
విచితశుభాత్మకవిధులును, రుచిరవివాహంబులందు రూపింపఁ దగున్. ౧౨౭

ఉ. సంతతమంగళధ్వనులు చామర మౌక్తికపుండరీకముల్
వింతవిభూతి గా గురుకవిస్తుతివేళ వరించెఁ బొంత సా
మంతుల నుజగించి కడు మచ్చికనెచ్చెలు లైన నీతి వి
క్రాంతులు చూపఁ గోరి జయకన్యక వచ్చి చళుక్యవల్లభున్. ౧౨౮

పుత్త్రోదయవర్ణనము

క మిత్త్రానందోదయము న,మిత్త్రత్రసనంబు శుభనిమిత్తంబును స
త్పాత్త్రకృతవితరణంబును, బుత్త్రోదయమందుఁ దద్ద పొగడఁగవలయున్. ౧౨౯

ఉ. చిత్రము పొర విశ్వవిభుచే నసిపుత్త్రికఁ గన్నపుత్త్రులు
ద్యత్త్రిదశాకృతిం బడసి యౌవనసంపదఁ జెంది మంగళా
మత్త్రము లై వెలుంగునెడ మంజులయుక్తిఁ దనర్చు దివ్యవా
దిత్త్రరవంబు నింపొదవుఁదెమ్మెరలున్ సురపుష్పవృష్టియున్. ౧౩౦

మంత్రవర్ణనము

క. అగవాక్షము న స్తంభము, నగుగూఢాభ్యంతరముల హర్మ్యాగ్రమహా
నగశృంగంబుల మంత్రము, దగు నొనరింపంగ ననుచుఁ దగు వర్ణింపన్. ౧౩౧

మ. అలుకం బోరికి నెమ్మిమైఁ దరలుచోఁ బ్రారంభణోపాయముల్
బలసంపత్తియు దేశకాలగతులున్ భంగప్రతీకారముల్
ఫలసంసిద్ధియు నిర్ణయించు టనునీపంచాంగమంత్రక్రమం
బులు తర్కించుచళుక్యనాథు వెర వొప్పున్ బూజ్యరాజ్యక్రియన్. ౧౩౨

దూత్యవర్ణనము

క. ప్రతిభయుఁ బరమంత్రవిభే, దితయును బతిరక్తియును దిలిష్టయు నిర్వ్యా
ఢతయును నవ్యసనీతియుఁ, జతురతయును దూత్యమునను జను నుతియింపన్.

శా. ఉత్తేజుం డగువిశ్వభూవిభుని దూతోద్యదారసమ్యగ్గుణో
త్పత్తిన్ విశ్రుత మైనసంధి గనుభూపశ్రేణియున్ దుర్మదా
యత్తస్వాంతత నిగ్రహించు నరనాథౌఘుంబె వర్తించు న
త్యుత్తుంగాచలచిత్రకూటములయందుం జెంది యశ్రాంతమున్. ౧౩౪

సమరవర్ణనము

క. పటురథకరిహరిభటసం-ఘటితవ్యూహాదికములు ఘనఫలకాసి
స్ఫుటరుచులు విజయకారణ-గటహాడంబరముఁ బొగడఁబడుఁ బోరాటన్. ౧౩౫

మ. అమరాహీనరవంబు వీరసుభటాహంపూర్వికానాదమున్
విమలాస్త్రప్రతిఘాతనధ్వనులు నున్నిద్రంబులై పర్వ న
గ్రిమవిశ్రాంతికి మెచ్చి నారదుఁడు నర్తింపన్ మహాయోధనం
బమరుం జూడఁ జళుక్యవల్లభునిశూరాటోపముం జూపుచున్. ౧౩౬

దోర్వీర్య వర్ణనము

క. అరులఁ జనఁ దోలి యార్తుల నరుదారం గాచి హతులయడియాలములన్
బిరుదంబులఁ గైకొను నన్నరపతివిజయంబు కీర్తనము సేయఁ దగున్. ౧౩౭

ఉ. ఆచతురాశ్వసంఘము రణాంగణసంభవ, మా సువర్ణపే
టీచయ మాజి శత్రువులు డించి తొలంగిన వస్తుసంభృతం,
బీచతురంతయానముల యింతులు రాజతనూజ, లంచు మో
దై చని విశ్వనాథువిజయంబు నుతింతురు పౌరకామినుల్. ౧౩౮

మ. ఇటు లష్టాదశవర్ణనాకలితమై యేపారు కావ్యంబు నం
తటఁ బాటించి తదర్థసంఘటనముం దర్కించి భావోదయ
స్ఫుటభేదంబు లెఱింగి తద్రసగతుల్ శోధించి యచ్చంపు మె
చ్చుటకుం దావలమై చళుక్యపతి సంశోభిల్లు నెల్లప్పుడున్. ౧౩౯

ఉ. రాజనరేంద్రవంశజుఁడు రాజపటీరసుధాసుధారక
భ్రాజితకీర్తి రామరఘురామపరాక్రమసంప్రవర్తి యం
భోజహితప్రతాపుఁడు రిపుక్షితిభృత్కులిశంబు సత్కళా
భోజుఁడు దానధూత సురభూజుఁడు భూజనపోషణుం డిలన్. ౧౪౦

క. సుందరుఁ డభినవవిభవ పు,రందరుఁ డంధ్రేశ్వరాభిరాముఁడు-రామా
కందర్పుఁ డమందయశ,శ్చందనపరిలిప్తదిగ్గజవ్రజుఁ డెపుడున్. ౧౪౧

మాలిని

అనఘసుకృతధర్ముం డార్యసంస్తుత్యశర్ముం
డనలసదృశతేజుం డగ్ర్యచాతుర్యభోజుం
డనిశరిపుశరణ్యుం డంధ్రభూపాగ్రగణ్యుం
డనుగతశివతంత్రుం డాప్తమంత్రుండు బుద్ధిన్. ౧౪౨

గద్యము

ఇది శ్రీమదుమారమణ చరణారవిందవందన గోవిందామాత్యనందన విబుధబుధవిధేయ
విన్నకోట పెద్దయనామధేయ విరచితంబైన కావ్యాలంకారచూడామణి
యనునలంకారశాస్త్రంబునందు నాయక నాయికావివిధవిశేషలక్షణ
ప్రబంధలక్షణోదాహరణసముద్దేశంబన
తృతీయోల్లాసము.

చతుర్థోల్లాసము.

క. శ్రీవిశ్వేశ్వరకరుణా, శ్రీవిలసిత నిష్కళంక చిత్తుఁడు కీర్తి
శ్రీ విశద చక్రవాళుఁడు, శ్రీవిశ్వేశ్వర నరేంద్రశేఖరుఁ డొప్పున్. ౧

క. ఇత్తెఱఁగున నష్టాదశ వృత్తం బగు కావ్య మొప్ప విరచింపఁ దగున్
మొత్త మగు నఖిలబలసంపత్తియుఁ గలవేళ సుకవి ప్రతిభ దలిర్పన్. ౨

క. కృతిముఖమున దేవ నమస్కృతి యొండె నభీష్టవస్తుకీర్తన మొండెన్
వితతాశీఃపద మొండెను, బ్రతిపాదింపంగవలయు భద్రాపేక్షన్. ౩

మ. కవిసంసిద్ధపదంబు భావరసవిఖ్యాతంబు లోకోచిత
వ్యవహారంబు నుదాత్తనాయకము శ్రవ్యంబుం జతుర్వర్గ సం
భవసద్మంబును నైనకావ్య మిల నాచంద్రోద్భవస్థాయి యై
కవిసంస్ఫూర్తియు దాతృకీర్తియుఁ దగం గల్పించు నెల్లప్పుడున్. ౪

కావ్యభేదములు

తే. అట్టికావ్యంబు త్రివిధ మై యతిశయిల్లు
నవనిఁ బద్యమయంబు గద్యాత్మకంబు;
పద్యమయ మొప్పు ఛందోనిబద్ధ మగుచు
గద్యమయ మొప్పు వాక్యసంకలిత మగుచు. ౫

క. ఆపద్యగద్యకృతములు, రూపకములు నాటకములు రూఢము లగు నా
రూపమ చంపూకావ్యత, బ్రాపించును, నాటకములు బహుళము లరయన్. ౬

తే. సర్గబంధంబు కావ్యంబు సంస్కృతమునఁ,
బ్రాకృతంబున నాశ్వాసభాసురంబు,
నాటకము నెల్ల నంకసనాథకములు,
గద్య ముచ్ఛ్వాస లంబకాంకంబ యండ్రు. ౭

క. ఇటువలెనె ముక్తకాది, స్ఫుటతరచాటుప్రబంధములలక్షణముల్
బటురతి నెఱుఁగుట సుయశో, ఘటనంబుల కెల్లఁ గుదురు కవినృపతులకున్. ౮

ముక్తకాదులు

సీ. పరఁగు ముక్తక మేకపద్యంబు, పద్యద్వయంబు ద్వికము నాఁగ నలరు, మూఁడు
పద్యముల్ త్రికము నా భాసిల్లుఁ, బంచపద్యంబులు పంచరత్నంబు లరయ,

గజమాల పద్యాష్టకము, పద్యనవకంబు నవరత్నమాలిక, నళినమిత్ర
మాలిక పండ్రెండు మధురపద్యము, లింద్ర కళ షోడశశ్లోక కలిత యైన,
తే. సప్తవింశతి యైన నక్షత్రమాల,
తెలియ ముప్పది పద్యముల్ త్రింశదాఖ్య,
మఱలఁ బంచాశదాహ్వయం బైదుపదులు,
శతక మన నొప్పు మఱి పద్యశతము కూడ. ౯
క. అష్టోత్తరశతపద్యము, లష్టోత్తరశతక మనఁగ నడరుఁ గవీంద్రుం
డిష్ట మగు సంఖ్యఁ జెప్పిన, దుష్టము గా దదియుఁ గర్తతుష్టిన చేయున్. ౧౦

ఉదాహరణ లక్షణము

క. ధరఁ జాటుకృతులలోనం, బరఁగు నుదాహరణ మనుప్రబంధము, తద్వి
స్తరలక్షణంబు బరువడిఁ, బరికింపఁగఁ దగు నశేషభాషాకవులున్. ౧౧
క. చతురశ్ర త్ర్యశ్రాది వ్యతతయతి తాళములు గలుగుకళముల నెల్లన్
గృతగుచ్ఛానుప్రాసం, బతులితగతి నిలుపఁ దగు నుదాహరణలకున్. ౧౨
క. సురభాషాదిప్రాకృత, పరిభాషల నైన నితరభాషల నైనన్
విరచించుట యుక్త ముదాహరణ మిలాసురముఖాదు లగుపుణ్యులకున్. ౧౩

విభక్తులకు మాఱుపేరులు

సీ. ప్రథమావిభక్తి చొప్పడు వాణి నాఁగ, రెండవయది ఝుట నాఁగ నతిశయిల్లుఁ,
గీర్తి మూఁడవవిభక్తికిఁ బేరు, నాలవయది దేవలాభిని యనఁదగు గృతులఁ,
బంచమి పాణి నాఁ బరఁగు, షష్ఠవిభక్తి పాటిల్లు సకవులు మోటి నాఁగ,
సప్తమి ఘోటికాసంజ్ఞిత, సంబుద్ధి సరసావళీనామ; జగతి వీని

విభక్తుల దేవతలు

తే. కయినవేల్పులు వీరావళియును గీర్తి
మతి సుభగయును మఱి భోగమాలినియును
మహిఁ గళావతియును గాంతిమతియుఁ గమల
యును జయవతియు నాఁగను నొప్పు నెపుడు. ౧౪
క. ఈవిదితాష్టవిభక్త్యధి, దేవత లాత్మీయనామధేయసమము గా
భావింపఁ దగినశుభములఁ, గావింతురు కర్తృనాయకద్వయమునకున్. ౧౫
క. మును శుభగణవర్ణతఁ బద్వినమాలిని యొండెఁ జండవృత్తమ యొండెం
దనరింపవలయుఁ బ్రథమకు, ఘనకలికాష్టకతదర్ధ కలికాయుక్తిన్. ౧౬
క. ఇం బడరఁగఁ బ్రథమాదుల, సంబుద్ధ్యంతములనైన సరళవిభక్త్యా
లంబనపద్యంబుల బిరుదంబులు గలపొరుపములు దగ నిడవలయున్. ౧౭
తే. కళిక యేతాళమునఁ బరిఘటిత యయ్యె
నుత్కళికయును దానన యునుపవలయు,

సంఖ్య చాతుర్థికోత్కళికాఖ్య చూడఁ
బడి చతుర్థియుఁ బోలెఁ జూపట్టవలయు. ౧౮

క. ఓజఃపదబహుళము వి,భ్రాజితపటుగౌడరీతిబంధురమును ని
చ్చాజాతరసవిభావ వి,రాజితమును గా నుదాహరణ దగుఁ జెప్పన్. ౧౯

క. నాయక విభవమునకుఁ గవి,నాయక చతురతకు భాజనం బగుపద్యం
బాయితము సేసి యిడఁ దగు, నాయతిగాఁ దుదలయం దుదాహరణలకున్. ౨౦

సద్దళి

క. సంబుద్ధి విడిచి మును గల, సంబంధం బెడల కుండ సప్తవిభక్త్యా
డంబర మదరించిన నొడి,కం బగు సద్దళి యనంగఁ గవులకుఁ జెప్పన్. ౨౧

సద్దళి విద్దళి

తే. సరివిభక్తుల సంబుద్ధిసహిత గాఁగఁ
జెప్ప నొప్పారుఁ బద్దళి సిద్ధ మగుచు.
ముక్తసంబుద్ధి విషమవిభక్తికలిత
మైనకృతి పేరు విద్దళి యండ్రు బుధులు. ౨౨

కల్యాణి ఉత్ఫుల్లకము

క. కేవలకలికాసంగతిఁ, గావించినకృతికిఁ బేరు కల్యాణి యగున్
వావిరి నుత్ఫుల్లక మది, యానల నుత్కళికతోన యదికిన యేనిన్. ౨౩

తే. గ్రంథబాహుళ్య భీరుత్వకథన మిదియు,
ధర నుదాహరణాది భేదములు పెక్కు,
తెలియఁ డొండెడ మఱికొన్ని తేటపఱుతుఁ
బటుపదార్థాప్తిఁ జాటుప్రబంధములను. ౨౪

బిరుదములు

క. బిరు శబ్దంబు విరోధో,త్కరము మహారాష్ట్రభాషఁ దత్ప్రదవిధులన్
బిరుదము లనఁ జను వానిన,ధర బిరుదావళి యొనర్పఁ దగు నండ్రు బుధుల్. ౨౫

చ. అతులకులక్రమాగతము లై భుజవిక్రమ సంభవంబు లై
ప్రతిపదసార్థకంబు లయి పార్థివకర్ణకఠోరకంబు లై
వితరణశబ్దపూర్వపృథివీవర చిహ్నము లై తనర్చు ను
ద్యతబిరుదాళిచేత బిరుదార్థము చెప్పుట యొప్పు నెప్పుడున్. ౨౬

క. వినయ భుజవిక్రమక్రమ, ఘనవితరణ రణవిహార కరు ణాది కళా
జనన స్థలు లగుగుణములఁ, బెను పొందఁగఁ జెప్పవలయుఁ బిరుదావళికిన్. ౨౭

క. సముచిత తాళదళమ్ములు, సమధిక పటుగౌడరీతి సందర్భములన్
సుమనోభాషం బోలుపుగ, నమరింపుఁడు కవులు ప్రాకృతాదుల నైనన్. ౨౮

తే. పద్యదళ వాక్య తద్దళ పరిసమాప్తి
గడురుపట్లను నెడ నెడఁ గలుఁగవలయు
ధీర గంభీర జయ దేవదేవ యనెడు
లలితసంబుద్ధివచనంబు లోలయవలయు. ౨౯

క. ఉచితవిభక్తికమును గుణ, రుచి రాలంకార రస నిరూఢము నాశీ
ర్వచనంబును నగుపద్యము, రచియింపఁగ వలయు మొదల రంజన మొప్పన్. ౩౦

గుచ్ఛములు

క. మెండగు దళములు నాలుగ, యొండెను షట్కంబ యొండె నుండఁగఁ దుదపై
నుండును గద్యము నెనిమిది, యొండెం బదియాఱు నొండె నురుగుచ్ఛము లై. ౩౧

క. ఇవిఁ దగు నూతనయతిసం,గడి దళములు నాలు గైనఁ గడ నాల్గైనన్
బెడఁ గువర్ణావృత్తులు, వెడలింపఁగవలయు నంద్రు బిరుదావళికిన్. ౩౨

క. బంధురముగ నిట్లతుల, స్కంధచతుష్కంబు చేతఁ గవి విభుని యశో
గంధాధివాసితాశా, సింధురముగ దీవనల విశేషింపఁ దగున్. ౩౩

చక్రవాళము

క. పద్యం బొక్కటి మొదలను, గద్యాష్టక ముచితదీర్ఘగతిఁ గబ్బములన్
హృద్యదళాష్టక మిడిన స,ముద్యత మగుఁ జక్రవాళ మూహింపంగన్. ౩౪

తే. వరుస నాదిమపద్యాంతవర్ణయుగళ
మంత్యవాక్యాదిమాక్షరయమళకముగ
నిడి చతుఃస్కంధములయందు నిట్లు చెప్ప
నచ్చముగఁ జక్రవాళత్వ మబ్బుఁ గృతికి. ౩౫

క. కవినామనాయకస్వ,స్తివచఃకవితాద్యపద్యశిఖరంబులఁ బ
ల్లవ మైనవర్ణయుగళం, బవిరళముగ నాద్యమునకు నాద్యక్షరముల్. ౩౬

గుచ్ఛతతి

క. తొలి తొలిపద్యమునఁ జతు,ర్దళమును నట పల్లవద్వితయ మంతమునన్
గలుగునపద్యము నాలుగు, దళముల నన్నింట గుచ్ఛతతి యన వలయున్. ౩౭

క. కలయఁగ సంబుద్ధ్యంతర,ముల నునుపఁగవలయు నందముగ జయ జీవో
జ్జ్వల దేవాదిపదంబులు, నలి నిడుచతురుత్తరంబు నలుమాఱైనన్. ౩౮

చతుర్భద్రము

క. ఇదియె చతుర్భద్రం బగు, సదమలధర్మార్థకామసహితస్తుతులం
బొదివికొని సర్వరీతుల, విదితం బగు నేని శాస్త్రవిదులకు నెక్కున్. ౩౯

రగడ

క. సరి యా పదిజేతులచేఁ, బరువడి నుత్సాహవృత్తపదయుగళముచే
నిరవుగ వడిప్రాసంబుల, నరుదుగ రచియింప రగడ యగుఁ దగువృత్తిన్. ౮౦

మంజరి

క. శృంగారప్రాయముగా, రంగద్ద్విదళిత ప్రాసంగ రచియింపంగా
శృంగారమంజరీకృతి, సంగత యగు సకలరాగ సంభృతరీతిన్. ౮౧

దండకము

క. ఛందోభవలక్షణగణ, సందోహానిబద్ధ యగుచు శ్రవణానందా
మందానుప్రాసంబుల, నందం బగు దండకము మహాకవికృతులన్. ౮౨

క. ఇవి యెల్లను నానావిధ, కవికృతశాస్త్రములచేతఁ గల్పితములు, పె
క్కువిధంబులఁ జాటుకృతి, ప్రవరంబులు పరఁగు నెఱుఁగఁబడు నొండెడలన్. ౮౩

సీ. ఆపూర్ణలక్షణోదాహరణావలి యుల్లంబునకు నింపు నొసఁగదేని
బిరుదావళీముఖ్యకృతులప్రబంధౌఘములు దిగంతంబుల బ్రోయవేని
పటుచతుర్భద్రాదిభవ్యచాటూక్తులు నృపతులవీనులు నిండవేని
మధురార్థదండక మంజరీమంజుల బాధుల నింపుల మీరిఁ బుచ్చదేనిఁ

తే. గెరలి చని ముక్తకాదులు కీర్తిలతలఁ
జక్రవాళాద్రిమీఁదికిఁ జాఁపవేనిఁ
గడఁగి మెచ్చునె యొకపాటికింతచాటు
చాటుకృతులకు విశ్వేశచక్రవర్తి. ౮౪

ప్రాధాన్యములు

క. ఆరయ వస్తురసాలంకారప్రాధాన్యవృత్తిఁ గబ్బంబులు పెం
పారుఁ ద్రివిధార్థఘటనల, ధీరులు పరికించి వానిఁ దెలియఁగవలయున్. ౮౫

వస్తుప్రాధాన్యములు

క. వేడుక విశ్వేశుఁడు శివ, చూడామణికులమునందు సుస్థిరుఁ డగుటన్
జూడఁ గనకాద్రికవచుం, గూడక యవ్వెండికొండ కొండిక యయ్యెన్. ౮౬

రసప్రాధాన్యము

క. వలిచన్నులు నగుమొగములు, దెలిగన్నులు మేనిజిగులు తియ్యనిపలుకుల్
సలికపునడుములు మరుతూపులఁ ద్రోచుఁ జళుక్యవిభునిపొలఁతుల కెపుడున్. ౮౭

అలంకారప్రాధాన్యము

క. తన విశ్వేశ్వరుచే సిరి, నెగడిన సత్కవులు దాననిపుణతఁ గర్ణున్
నగుదురు, కల్పమహీజముఁ, దెగడుదురు, రదలింతు రమరధేనువు నైనన్. ౮౮

స్ఫురణములు

తే. తనర శబ్దస్ఫురణము నర్థస్ఫురణము
నుభయవిస్ఫురణము నన నుల్లసిల్లుఁ;
నిత్తెఱంగులు మూఁడును నెఱుఁగవలయుఁ
జారుశబ్దార్థగౌరవశక్తివలన. ౪౯

శబ్దస్ఫురణము

క. కంఠీరవకఠిన భటీ, కుంఠితకంఠార వాపకుంఠితరణ సో
ల్లుంఠనములు సురవనితో, త్కంఠం గావించు విశ్వధరణిపు సేనల్. ౫౦

అర్థస్ఫురణము

చ. తనరెడుఖడ్గధార మును ద్రావినవారి విరోధిభీరులో
చనముల నుప్పతిల్లి కడుఁ జక్కనివాహిను లయ్యె; నైన న
య్యనువునఁ గ్రొత్తపెండ్లికొడు కై మది నుబ్బుచునుండు సాగరుం
డనిఁ గరవాలభైరవు మహత్త్వము చిత్రమ కాదె యెప్పుడున్. ౫౧

ఉభయస్ఫురణము

స్రగ్ధర

లాటీరుఘాటీవరాటీలలితకుచతటీలగ్న పాటీరచర్చం
బాటించుం, జంద్రకాంతోపలములఁ గరఁచున్, బర్వి చక్రాద్రియం దా
ఘాటోద్యత్కైరవాసక్తములఁగ నదులం గట్టు గంధాను బంధిన్
జాటు శ్రీతోడ విశ్వేశ్వరుని సితయశశ్చంద్రికాసార మోలిన్. ౫౨

శయ్య

క. మృదుతరమై యొం డొంటికిఁ, బదమిత్త్రత గలిగి నొదువుపలుకులలోనన్
బొదలెడు నర్థం బెచ్చట, నదలించి శయించు శయ్య యనఁగా నదివో. ౫౩

చ. చతుర చళుక్య విశ్వవిభు చారుగుణంబు లరాతిరాజిరా
జితనయ హేతుభూతము, లశేషవిశేష విహార విక్రమో
చితరతు, లార్యచర్యలకు జీవిత, మంచితసంచితాగమా
తతమతి భారతీవదనదర్పణ, ముత్తమదర్పసంపదన్. ౫౪

పాకము

క. పాక మనంగా నర్థని, రాకులగంభీరయుక్తి, యది యిరుదెఱఁగై
లోకమునఁ బేర్చు ద్రాక్షా, పాకంబును నారికేళపాకము ననఁగన్. ౫౫

ద్రాక్షాపాకము

క. బహిరంతః స్ఫురితార్థో, పహితరసప్రసర మగుచుఁ బద్యము సుఖసం
గ్రహపద మెచ్చట నదివో, నుహి ద్రాక్షాపాక మనఁగ మధురం బెపుడున్. ౫౬

శా. లీలా మన్మథ మంథరంబులుఁ గచాలీ లాలిత భ్రూలతా
కూలశ్రీలుఁ గపోల ఖేల దుచి తాకూతానురాగంబులున్
సాలస్యంబులు నైనకౌతుకపరీతాలోకజాలంబులన్
బాలారత్నము కీలుకొల్పె ముద మొప్పన్ విశ్వభూపాలుపై. ౫౭

నారికేళపాకము

క. అంతర్గూఢార్థసరస్వంతం బగువాక్యగౌరవంబు మనీషా
వంతులకు నెక్కుఁ గవితాభ్యంతరముల నారికేళపాక మనంగన్. ౫౮

శా. హృజ్జాతుండు నటుండు వోలె నదె విశ్వేశక్షమాధర్తకున్
లజ్జాకాండపటంబుచాటున వధూ లావణ్య లాస్యంబులన్
సజ్జాతంబులఁ జేసి చూపెడు లసత్సారాంగహారాళిచేఁ
బజ్జం గొందఱు కామినీమణులు కుప్యద్దర్పలై చూడఁగన్. ౫౯

అర్థవృత్తులు

ఆ. ముఖ్యలక్ష్య గౌణములును వ్యంగ్యంబు నా
నర్థవర్తనంబు లయ్యె నాల్గు
వానివలనఁ గలుగు వాచ్యభేదంబుల
నరసి తెలియవలయు నండ్రు బుధులు. ౬౦

ముఖ్యార్థము

క. సువ్యక్తము సరళంబును, నవ్యాజము నైన యర్థ మగు ముఖ్య మనన్,
శ్రవ్యముగ నదియుం జాతి, ద్రవ్య గుణ క్రియలచేతఁ దగు నాల్గనఁగన్. ౬౧

లక్ష్యార్థము

ఆ. ఊహనీయ లక్షణోపేత మగునర్థ
మరయ లక్ష్య మనఁగ నతిశయిల్లు,
గంగయం దనంగ గంగా తటంబునఁ
గలిమిఁ జెప్పఁజాలు కారణమున. ౬౨

గౌణార్థము

క. గుణ సాదృశ్యంబున నుల్బణ మగునర్థంబు గౌణభణితము, గను భీ
షణహారి యానృపుఁ డన దద్గుణ మగువిక్రమము దెలియఁ దోఁచుట చేతన్. ౬౩

వ్యంగ్యార్థము

ఆ. ముఖ్యలక్ష్యగౌణముల యర్థములఁ ద్రోచి
యితర మర్థ మెచట నింపు నొసఁగు
వ్యంగ్య మండ్రు, కైరవంబులు విరిసె నాఁ
గమలవైరిపొలుపు గానఁబడుట. ౬౪

ధ్వని

క. పాకాదికృతవ్యంగ్య, వ్యాకీర్ణం బైన కావ్య మది యుత్తమ మై
చేకొనఁబడు మధురార్థ, శ్రీకము ధ్వని యనెడు నెపముచేఁ జెలు వొందున్. ౬౫

ఉ. ప్రీతిఁ జళుక్యవల్లభుఁడు పృథ్వి వహించి గుణాఢ్యుఁ డైనచో
శాతమదాష్టదంతులు వశావశతన్ జరియించె, శూలికిం
జేతుల భూషణస్ఫురణఁ జేకొనె, వార్ధులు గోత్రభూధర
వ్రాతము నిల్వ నయ్యెఁ, గడు వ్రాన్పడె నిర్జరపాదపంబులున్. ౬౬

శక్తిగ్రాహకములు

సీ. విహితసంయోగంబు విప్రయోగంబును సామర్థ్యమును సాహచర్యకంబు
నర్థవిరోధ లిం గౌచిత్య చేష్టలు పరశబ్ద సన్నిధి ప్రకరణములు
దేశ కాల క్రమాదికములు శబ్దార్థ కలి తానవచ్ఛేదకల్పనములు
స్మృతి హేతుకములు విశేష వాక్యస్వర వ్యక్తులు నాఁగఁ బర్యాయగతుల
తే. నలరు నన్నింట నర్థంబు నవగమింపఁ
దగు ననేకార్థయుతము లై తనరుశబ్ద
సంతతుల కర్థసంధానచతురు లెల్ల;
నింకఁ దద్వృత్తు లెఱిఁగింతు నెఱుఁగవలయు. ౬౭

కావ్యవృత్తులు

క. ధీరస్తుత కైశికియును, నారభటియు సాత్త్వతియును నట భారతియున్
జారుతరవృత్తు లివి శృంగారాదిరసంబులందుఁ గరణీయంబుల్. ౬౮

కైశికి

తే. సకల సుకుమార మధురార్థ సరళ రచిత
కైశికీవృత్తి; శృంగార కరుణ రసము
లధికసుకుమారములు, వాని నగు నొనర్పఁ
గైశికీవృత్తిచేతన కవుల కెల్ల. ౬౯

మ. దళదిందీవరసుందరంబులును నంతఃకౌతుకాంకూరసం
వళితస్నేహములున్ ప్రసన్నములు నై వర్తిల్లు నాలోకనం
బు లుపేంద్రాత్మజు నిందువంశజుఁ గళాపూర్ణాత్మకుం జూచుచోఁ
బొలిచెం బొల్తికి సానురాగరససంపూర్ణంబులై యత్తఱిన్. ౭౦

ఆరభటి

క. ఆరభటీవృత్తి యనఁగ, నారూఢాభ్యుద్ధతార్థ, యత్యద్భుతము
ల్గా రౌద్రము బీభత్సము, నారభటీవృత్తిఁ జెప్ప నగు నీరెండున్. ౭౧

మ. అతికుప్య త్ఖరగండభైరవ మహోద్య త్ఖడ్గ ముగ్రాకృతిన్
బ్రతిపక్షప్రకరంబు నొంచు నలఁచున్ భంగించు దండించు ను
ద్ధతి నుగ్గించు వధించు ద్రచ్చు యమదోర్దండ ప్రచండక్రియా
గతి రూపించు నటత్కబంధమయ సంగ్రామంబు భీమంబు గాన్. ౭౨

భారతి

తే. భారతీవృత్తి కైశకల్పనము చూడ
నర్థ మించుక సుకుమార మై తనర్చు;
నల్పమృదువులు హాస్య శాంతాద్భుతములు
భారతీవృత్తిచేఁ జెప్పఁబడు నవియును. ౭౩

మ. అతికందర్పము రూప, మఝ్జితసుపర్వానోకహం బీగి, నిం
దితచంద్రద్యుతి కీర్తి, గర్హితసురాద్రిస్ఫూర్తి ధైర్యంబు, కుం
ఠితకంఠీరవ ముగ్రవిక్రమము, వర్ణింపం జళుక్యావనీ
పతి; కీయద్భుతవృత్త మేనృపులకున్ బాటిల్లునే యెచ్చటన్? ౭౪

సాత్త్వతి

తే. సాత్త్వతీవృత్తి నాఁగ నీషత్ప్రగల్భ
సార్థరూపిణి; వీర భయానకములు
నీషదుక్తిప్రగల్భసమీహితములు;
సాత్త్వతీవృత్తిచే వీని జరుపవలయు. ౭౫

మ. అతిదృప్యత్కరవాలభైరవపతాకాభీలకోలధ్వజా
కృతులం జూచినవీరు లుబ్బుదు రొగిన్ గీర్వాణలోకార్థు లై,
సతతత్రస్తులు దూలిపోదురు మహాశైలాగ్రకూటార్థు లై,
గతవిద్వేషులు విశ్వనాథ వినుతు ల్గావింతు రాత్మార్థు లై. ౭౬

కావ్యరీతులు

తే. అఖిల కావ్యంబులకు రీతు లాత్మ యండ్రు;
ప్రాణదశకంబు వానికిఁ బ్రాణ మరయ;
ధర నలంకారమతవిశేషముల నవియుఁ
బెక్కు, లొక కొన్ని తగఁ గానిపింతుఁ దెలియ. ౭౭

క. ఈడిత లగు వైదర్భీ, గౌడీ పాంచాల లాటికా రీతులు కా
వ్యాడంబరకరుణార్థ, క్రీడలఁ జతురాహ్వయములఁ గృతకృత్యుల వేన్. ౭౮

గుణములు

క క్రమమున సౌదార్యశ్లేషములును సుకుమారతా ప్రసాద మధురతా
సమ తార్థవ్యక్త్యోజస్సమాధి కాంతులును దగు దశప్రాణము లై. ౭౯

ఉదారత

క. వినుతసుశబ్దార్థంబులఁ, దనరు గుణోత్కర్షణం బుదారత్వ మనన్
జను; నది పూరణబహుళత, ననఘశ్లాఘోదయమున నగుఁ గల్పింపన్. ౧౦

శ్లేషము

క. అశిథిలపదబంధం బై, విశదాల్పప్రాణవర్ణవిస్పష్టం బై
కుశలగతి నొప్పు శ్లేషము, విశేషకావ్యముల కెల్ల విభవప్రద మై. ౧౧

సుకుమారత

క. శ్రుతిసుఖకరవర్ణంబుల, నతికోమల మైనరచన మలవడు సుకుమా
రత నాఁగఁ, గ్లిష్టశాస్త్ర, స్మృతివాదపటిష్ఠనుతులఁ జేకొను నదియున్. ౧౨
క. లలిఁ బదములతో నర్థము, సలలిత మగు నెచట నది ప్రసాదము కృతులన్
వలిపపుఁబయ్యెదలోనన్, దోలఁకాడెడువలుదచన్నుదోయిని బోలెన్. ౧౩

మాధుర్యము

క. పటుబంధంబులు మృదుల, స్ఫుటవిన్యస్తాక్షరములుఁ బూరితరస సం
ఘటిత పదార్థంబులు నెచ్చట నగు మాధుర్య మనఁగఁ జను నది కృతులన్. ౧౪

సమత

క. దొరఁకొన్నకొలఁది విడువక, చరణపదార్థములనడక సరి సాగెడు వి
స్ఫురణ యది సమత యనఁ జను;, నరయం గుకవులకు నంద దది పరికింపన్. ౧౫

అర్థవ్యక్తి

క. తనరఁ గ్రియా కారక యోజన మస్తవ్యస్తసరణిఁ జనకుండ యథా
జనితాన్వయముగఁ జెప్పినఁ, గనదర్థవ్యక్తి నాఁగఁ గవితల నొప్పున్. ౧౬

ఓజస్సు

క. ఓజోగుణ మనఁగా వి, భ్రాజిత మగుఁ బటుసమాసబాహుళ్యము రా
రాజదనుప్రాసాక్షర, భాజన మై యొప్పు శబ్దభాసురఫణితిన్. ౧౭

సమాధి

క. స్థావరజంగమధర్మవి, భావితచరితములు వీడుపడక రసార్థ
ప్రావిర్భావము లగుటయు, భావింప సమాధి యనఁగఁ బరఁగుం గృతులన్. ౧౮

కాంతి

క. లోకవ్యతిరిక్తార్థ, శ్రీకలితయు నూతనప్రసిద్ధవిరచనా
పాక కమనీయయును నగు, నాకబ్బము సొబగు కాంతి యనఁ జనుఁ గృతులన్. ౧౯

రీతుల లక్షణోదాహరణములు

వైదర్భి

ఆ. ప్రాణదశక యుక్తి నల్ప ఘోషముల వర్గద్వితీయబహుళత గలిగి ద్విత్రి
పదసమాస యైనఁ బరఁగు వైదర్భి సమాసరహిత యైన మధుర యండ్రు. ౯౦

చ. భుజమున విశ్వభూవరుఁడు భూభరముం దగఁ దాల్చెఁ దాల్చినం
గజ భుజగేంద్రులున్ గుధర కచ్ఛప ఘోణులుఁ గామితక్రియా
భజనమునం జరింతు రని ప్రస్తుతులం బ్రసరించుచున్న యా
ద్విజ యజనంబులం ద్రిదశతృప్తి సమాప్తి వహించు నద్దివిన్. ౯౧

గౌడి

క. ఘటితసమాసోద్భటపద, పటలయు నోజ స్సుకాంతి భరితయు ఘోష
స్ఫుటవర్ణయు నిబిడార్థో, త్కటయును నా గౌడరీతి కల్పితకృతులన్. ౯౨

శా. శుభ్రాదభ్రపరిభ్రమత్పటుయశోజ్యోత్స్నాపరిత్రాసితా
తిభ్రష్టాధితమస్సమూహు లగుధాత్రీభర్తలం బోరిలో
విభ్రాజిల్లుచళుక్యవిశ్వవిభుదోర్విక్రాంతి పెం పొంది తా
నభ్రద్వీపవతీతరంగములలో నాడించుఁ గ్రీడాగతిన్. ౯౩

పాంచాలి

క. పంచపదకసమస్తతఁ, జంచన్మాధుర్యకాంతిసంచరదోజ
స్సంచితసుకుమారతలను, మించుగఁ బాంచాలరీతి మృదులాకృతి యై. ౯౪

మ. చతురోదారచళుక్యనాథకరశిక్షాజాతరేఖాసుధా
లతలం గ్రాలెడుచారుసాయకనటీలాస్యాంగహారాదులన్
బ్రతిగా నిచ్చటఁ జూచి తత్పరిచితిన్ బ్రాపించు శూరాదు ల
శ్రుతరంభాపరినృత్యకృత్యముల నచ్చోఁ జూతు రచ్చంబుగన్. ౯౫

లాటి

తే. ఏతదుక్తత్రిరీతిసమేత యగుచు
నల్ప ఘోషాక్షరములచే నతిశయిల్లి
తనరు సంయుక్త వర్ణముల్ తఱుచు లేక
వెలసె నేనియు లాటికావృత్తి యండ్రు. ౯౬

మ. అనిశంబుం గరవాలభైరవుని పాదారాధనం బొప్పఁ జే
సినవారుం ద్రిదశాంగనాదయితు లై జీవింతు రిచ్చోటఁ జే
యనివారుం ద్రిదశాంగనాదయితు లై జీవింతు రచ్చోటఁ నం
చు నిరూపింతురు విశ్వనాథబిరుదస్తుత్యప్రభావం బిలన్. ౯౭

తే. తనరు శృంగార హాస్య శాంతములఁ గృపయుఁ
దనరు మాధుర్యగుణమునఁ దగును జెప్ప

నద్భుతము రౌద్ర వీర భయానకములు
నమరు బీభత్సరసము నోజమునఁ జెప్పు. ౯౮

క. సకలరసములుఁ బ్రసాద, ప్రకటితములు దక్కియున్న ప్రాణము లెల్లన్
సుకవుల కుచితనియోజ్యము, లకలంకత నెఱిఁగి యొనర నమరింప నగున్. ౯౯

క. ఇప్పగిది సులక్షణముల, విప్పుగు కమనీయ కావ్యవితతులు గైకో
నెప్పుడు నీచిత్తముననఁ, జొప్పడు శీతాంబువంశచూడారత్నా! ౧౦౦

మ. మనుమోపేంద్ర తనూజ సూరిజనతామందారభూమీజ భూ
జనరక్షాచతుర త్రివర్గ హృదయాసన్నోల్లసద్భర్గ దు
ర్జనశిక్షాచణయుక్తదండ రిపురాజన్యాబ్జవేదండ చి
జ్జనితాశేషకళాభిరామ సమరస్థాణు ప్రకారక్రమా! ౧౦౧

క. నందకపాణి పరాక్రమ, నందిమహాకాళతుల్యనవశైవకళా
నందోదయపద జగదభి, నందిశసత్కీర్తి శోభనస్థిరమూర్తీ! ౧౦౨

మాలిని

చతురగుణగరిష్ఠా సర్వవిద్యావరిష్ఠా
శ్రుతివిహితచరిత్రా శూరసైన్యాళిజైత్రా
ధృతవిభవజయంతా ధీరవన్యావసంతా
వితతధృతినగేంద్రా విశ్వభూపాలచంద్రా. ౧౦౩

గద్యము

ఇది శ్రీమదుమారమణ చరణారవింద వందన గోవిందామాత్యనందన వివిధబుధ విధేయ విన్నకోట పెద్దయనామధేయ విరచితంబైన కావ్యాలంకారచూడామణి యను నలంకారశాస్త్రంబునం ద్రివిధకావ్యచాటుప్రబంధలక్షణ వృత్తి రీతి ప్రముఖ నానావిధ విశేష సముద్దేశంబన్నది

చతుర్థోల్లాసము.

పంచమోల్లాసము.

అలంకారములు

క. శ్రీకాళీపతిపదనాళీకస్మృతిలోలచిత్త లీలావిజయ
శ్రీకర కులజలరాశిసుధాకర చాళుక్యవిశ్వధరణీనాథా! ౧

శా. కావ్యశ్రీల నలంకరించుట నలంకారంబులై చాల శ్రో
తవ్యార్థంబుల నొప్పి పూర్వకృతసందర్భంబులం బెక్కు లు
ద్భావ్యప్రోక్తుల నాఱు ముప్పదియు నై భాసిల్లు వానిం గవి
స్తవ్యాద్యుక్తపదస్వరూపములుగా సాగింతు శాస్త్రక్రియ౯. ౨

వ. అది యెయ్యది యనఁగా—స్వభావాఖ్యానంబును, నుపమయు, రూపకంబును, దీపకంబును, నావృత్తియు, నాక్షేపంబును. నర్థాంతరన్యాసంబును, వ్యతిరేకంబును, విభావనయు, సమాసోక్తియు, నతిశయోక్తియు, నుత్ప్రేక్షయు, హేతువును, నుదారంబును, సూక్ష్మంబును, లవంబును, క్రమంబును, ప్రేయస్కంబును, రసవంతంబును, నూర్జస్వియు, పర్యాయోక్తియు, సమాహితంబును, నుదాత్తంబును, నపహ్నుతియు, శ్లిష్టంబును, విశేషోక్తియు, దుల్యయోగితయు, విరోధంబును, నప్రస్తుతస్తుతియు, వ్యాజస్తుతియు, నిదర్శనంబును సహోక్తియు, పరివృత్తియు, నాశీర్వచనంబును, వక్రోక్తియు, భావికంబును, నన నర్థాలంకారంబులు షట్త్రింశత్ప్రకారంబులై వర్తిల్లుఁ దత్స్వరూపోదాహరణంబుల పరిపాటిం జెప్పుదు. నందు స్వభావాఖ్యానం బెట్టి దనిన. 3

స్వభావాఖ్యానము

క. జాతి గుణ ద్రవ్య క్రియ, లేతెఱఁగున నుండు నట్ల యింపుగఁ జెప్ప౯
బ్రీతి స్వభావాఖ్యానము, జాతి యనం బరఁగు నదియు శాస్త్రజ్ఞులచే౯. ౪

శా. నీలశ్రీలఁ దనర్చి నిర్మలమునై నిస్తంద్రసౌరభ్యమై
చాలం బేశలరూపమై చులుకనై శాతోగ్రధారాగ్రరే
ఖాలంకారితమై దృఢత్సరుసముద్యన్మేఖలాబద్ధమై
వాలొప్పుం గరవాలభైరవజయావాలక్రియాశీలమై. ౫

క. జాతి గుణ ద్రవ్య క్రియ, లాతతజీవితము లందు రార్యులు శాస్త్ర
వ్రాతములకు సత్కవితా, జాతకములకు; వీనిఁ బొసఁగఁ జనుబో నొడువ౯. ౬

ఉపమ

క. గుణ ధర్మ కర్మముల నుల్బణ మయ్యెడువస్తువునకుఁ బరువడిఁ దుల్య
ప్రణయనముఁ జేయు నెయ్యది, గణుతింతురు దాని నుపమగా బహువిధుల౯. ౭

శా. చాళుక్యక్షితిపాలుఁ డొప్పు ననిలో శక్రుండునుంబోలె, దం
భోళిక్రీడఁ దనర్చు ఖడ్గ, మసుహృద్భూపాలకశ్రేణులుం
గూలుం గొండలభంగి, నంబరనటత్కోలధ్వజంబుం బోరిం
గ్రాలుం గాలవలాహకాకృతి, సురవ్రాతంబు గీర్తింపఁగన్. ౮

క. సతతప్రతిభోదయసంగతి నుపమానోపమేయకల్పనములయం
దతిచతురకవులతలఁపులఁ, బ్రతిపాద్యోపమలు పెక్కుభంగు లెఱుంగన్. ౯

క. లింగంబుల వచనంబుల, భంగులు హీనాధికతల పాటిగను వీడ్పా
టుం గదిరిన నుపమకు నింపుం గలుగం జేయు నండ్రు బుధు లుచితోక్తిన్. ౧౦

తే. అరుగుచున్నాఁడు పేడివాఁ డతివపోలెఁ,
బలుకుచున్నది పురుషునిపగిది నింతి,
ప్రాణములు నాకు నీతఁ, డుపార్జితార్థ
మిన్నివిద్యలు ననినను నెసఁగు నుపమ. ౧౧

క. దేవా, నీ చందంబున, దేవేంద్రుం డొప్పు నచట దినకరుగతి ను
ర్వీవరుఁడు తేజమున సంభావితుఁడన నుపమ చెల్లుఁ బ్రౌఢప్రియ మై. ౧౨

క. నిపుణులచెవి కెఱబెఱ మగు, నుపమలు నొకకొన్ని గలవ యొక్కొకచోటన్
నృపవోలె జముఁడు కృష్ణుఁడు, విపినంబునుబోలె వనధి విపులం బనఁగన్. ౧౩

ఆ. హంసివోలెఁ జంద్రుఁ డవదాతుఁడు, నభంబు
కొలఁకులట్లు సిడము, కుక్కవోలె
నించు బంటు పతికి, నినుఁబోలె ఖద్యోత,
మనెడు నుపమ లపహాసనకరములు. ౧౪

సీ. సంకాశ నీకాశ సన్నిభ ప్రతిరూప తుల్య ప్రకాశాభ తులితములును
ప్రత్యనీక ప్రతిపక్ష సమాన ప్రతిద్వంద్వ నిభ సజాతీయములును
సదృశ సదృక్సమ సంవాది సప్రభ ప్రతిబింబజ కోపమా ప్రఖ్యములును
*సహలక్షణ ప్రతిచ్ఛంద విరోధి సదృక్ష సవర్ణ సపక్షములును
ఆ. నుపమితానువాది యుత సరూప ప్రతి
నిధులు ననఁగఁ బెక్కువిధములైన
శబ్దములును నట్టి సత్క్రియాపదములఁ
బోలుచుచోటఁ జెప్పఁ బొసఁగు నండ్రు. ౧౫

క. దొరయు గెడ జోడు పోలిక, సరి సంగడి యుద్ది యీడు సాటి పగిది నాఁ
గరణి యనఁ జాడ్పు చందం, బొరసు పరుసు నాఁగ నుపమ కొప్పం జెప్పన్. ౧౬

రూపకము

క. ఉపమానంబునకును న,య్యుపమేయంబునకు రూపయోజన మేకో
ల్లపిత మయి వెలుఁగు నెచ్చటఁ, బ్రపంచితము రూపకంబు బహువిధలీలన్. ౧౭

---

* శబ్ద శ్లేషార్థ సాంతత్వ సాధర్మ్యాను రూపకాభేదనిరూపణములు—సా.

ఉ. చారుచళుక్యవిశ్వనృపచంద్రుని నిర్మలకీర్తిచంద్రికా
సారముచే సుహృత్కుముదసంచయముల్ విలసిల్లు గర్వదు
ర్వారవిరోధివారిరుహవారములున్ ముకుళించు నుల్లస
త్స్ఫారిచకోరసంఘములు సొంపు వహించు ధరాతలంబునన్. ౧౮

వ. ఇది ప్రసిద్ధరూపకాలంకారం; బిందు భ్రాంతిమదలంకారంబునుం గల; దది
యె ట్లనిన:— ౧౯

భ్రాంతిమంతము

క. కవిసమ్మతి సారోప్య, శ్రవణానుభవంబు భ్రాంతిపద మగుc దత్సం
భవ మయ్యెడుదానికిc జేరవిరళముగ భ్రాంతి మంత మనcగాc బరcగున్, ౨౦

క. చంద్రాన్వయుc డగువిశ్వన, రేంద్రుని సత్కీర్తిదీప్తు లేపారుటయున్
సాంద్రతరంబుగ నెల్లెడc, జంద్రశిలాతతులు పరcగు సద్రవ లగుచున్. ౨౧

క. సుకవినిరూపణములచేc, బ్రకటిల్లుచు రూపకములు బహులాకృతులై
వికసిల్లు వాని తెఱcగులు, వికటంబులు దెలియవలయు వివిధస్మృతులన్. ౨౨

దీపకము

ఆదిదీపకము

క. మొదలను నడుమను నొండెన్, గదిసి క్రియాపదము యొండెc గారక ముండెన్
బొదలి తదర్థము దెలిపెడు, నది దీపకమనcగc గృతుల నందం బెపుడున్. ౨౩

శా. కావించుం గులధర్మ మెప్పుడుc జళుక్యక్ష్మావిభుం డొప్పుగా
దేవశ్రేణి మదింప దిక్కరులు మోదింపన్ ధరాభారభృ
ద్గ్రావవ్రాతము సంతసిల్ల భుజగేంద్రప్రీతి సంధిల్ల న
వ్యావిర్భూతపృథుం డితం డనcగ భవ్యశ్రీవ్యక్తీర్తిశుc డై. ౨౪

అంత్యదీపకము

క. నల నహుష భరత భానుజ, బలి బలిభేదులకు సాటి పాటి తులితుc డ
గ్గలికుcడు గెడ సదృశుం డన, వెలయుం జాళుక్యవిశ్వవిభుc డెల్లెడలన్. ౨౫

మధ్యదీపకము

మ. కవిసంఘంబునకున్ బటీర పటికా కస్తూరికా చేటికా
వివిధశ్రీల విభూతియున్ విజయమున్ విశ్వేశ్వరుం డిచ్చుc బో;
భువి సర్వజ్ఞుcడు శంకరుండు నగుటన్ బోలించి శీలించినన్
భవనామస్తుతి భద్రదాయిని గదా భావింప నెవ్వారికిన్. ౨౬

ఆవృత్తి

క. చెప్పినమాటయ పెక్కుగc, జెప్పుట యావృత్తి యనcగ జెలు వగు; నదియున్
దప్పక మూcడు తెఱంగుల, విప్పc బదార్థోభయానువృత్తులc బరcగున్. ౨౭

శబ్దావృత్తి

క. అరు లని విశ్వేశ్వరునకుఁ, దిరుగక క్రీడింతు రమరదీర్ఘికలోఁ ద
త్పురవరపరిఖాతాయత, సరసులఁ గ్రీడించుఁ గ్రోడసంతతు లెపుడున్. ౨౮

అర్థావృత్తి

క. శ్రీవిశ్వవిభుని వేఁడిన, యావిప్రులు విత్తవంతు లగుదురు, వారిన్
వావిరి నడిగినవారును, నావల ధనవంతు లగుదు రతిచిత్రముగాన్. ౨౯

ఉభయావృత్తి

క. ధరణివరాసాం బగుపతి, ధరణి వరాహాంబవోలెఁ దాల్చిన నేకా
తురచరణ మైనధర్మము, కరిగతి నలు గాల నిలిచెఁ గలియుగవేళన్. ౩౦

ఆక్షేపము

క తొడఁగినకృతకృత్యంబుల, నడఁచునిషేధోక్తి దలఁప నాక్షేప మగున్
బెడఁ గగు సుకవులతలఁపుల,బడిఁ గాలత్రితయవిధుల బహుగతు లగుచున్. ౩౧

ఉ. 'వారక విశ్వభూవిభునివాలున కగ్గము గాకుఁ, డైతిరే
సీరస మబ్బు మిమ్ము వరియించినవేలుపుఁబువ్వుఁబోండ్లకున్
ధీరత మంటవెంట నరుదెంచినతెంపున మాకు,' నంచు వా
గ్వీరము వీరభార్య లెఱిఁగింతురు భర్తల కాహవంబునన్. ౩౨

అర్థాంతరన్యాసము

తే. చెప్పఁ దొడఁగినయర్థసంసిద్ధికొఱకు
వేఱ యర్థము యోజించి వెలయఁ దెలుప
నదియ యర్థాంతరన్యాస మనఁగఁబరఁగుఁ
దలఁప నేర్చినఁ బెక్కుభేదముల నెగడు. ౩౩

మ. క్షమలో వేఁడనివారికేనియును విశ్వక్ష్మావిభుం డిచ్చు న
చ్ఛముత్తై పొచ్చెము లేనిసంపదల శశ్వత్సర్వలోకాశ్రయ
త్వము, నైజంబుగ నట్ల కాదె తలఁపన్ వాంఛార్థహీనస్ఫుర
త్కుమలోజ్జృంభణకల్పనంబు రవికిన్ గర్జంబు మిన్నందియున్. ౩౪

వ్యతిరేకము

క. అమరఁగ శబ్దార్థంబులు, క్రమతుల్యము లయ్యు భేదకథనముచే వ
ర్ణ్యము నతిరిక్తముఁ జేయుట, నమితవ్యతిరేక మనఁగ నగుఁ బలుకుబడిన్. ౩౫

మ. సుమనోరక్షణవైభవంబులను జిష్ణుత్వంబునం గ్రూరవి
క్రమవిద్విడ్బలమర్దనంబున సుధుర్యత్వంబు తుల్యంబపో,
యమరాధీశుఁడు గోత్రభంజనుఁడు గోత్రానందసంపాది వి
శ్వమహీపాలుఁడు, వీరికిన్ గుణకథా సాదృశ్య మేచందమో. ౩౬

విభావన

తే. సహజ విఖ్యాత హేతువు జాఱ విడిచి
కారణాంతరకల్పనకథన మొుండెఁ
గామవిహితస్వభావసంగతియ యొుండె
నమరఁ బల్కు విభావన యనఁగఁ బరఁగు. ౩౭

మ. స్ఫురదాధ్మాతకరాళకీలమును దంభోలిప్రభాభీలముక్
జల దస్పష్ట కృతాంతదండమును నై సంగ్రామరంగంబులోఁ
గరవాలంబు చళుక్యవల్లభుని చేఁ గ్రాలుం బరప్రాణసం
హరణక్రీడనదృష్టమృత్యురసనాహంకారఘోరంబుగన్. ౩౮

సమాసోక్తి

క. తగు వినిహితార్థగర్భిత, యగు నన్యార్థోక్తి గతి సమాసోక్తి యగున్
సుగమార్థగోపనముచే, నెగడిన నన్యాపదేశనియతిం బడయున్. ౩౯

మ. స్ఫుటపున్నాగములం దొలంగి కితవస్తోమంబుఁ బాటించి యు
త్కటపంకాంకితమూర్తులం గదిసి భద్రశ్రీలపైఁ గూర్మి దు
ర్ఘటముం జేసి సువర్ణముం దెగడి దుర్వర్ణంబు నర్థించి యే
చుటలం జెందిన మెచ్చునే నృపతులన్ సోమాన్వయుం దుర్వరన్. ౪౦

అతిశయోక్తి

క. తనతలఁచిన యర్థము సొం,పున నింపున లోకవృత్తమున కతిశయిత
ధ్వని గలిగి కవులచెవులకు, నొనరినయది యతిశయోక్తి యొప్పగు కృతులన్. ౪౧

క. ఉల్లసితాలంకృతులకు, నెల్లఁ బరాయణము, కవుల కెలిమి యనఁగ శో
భిల్లుం, బెక్కు తెఱంగులఁ, జెల్లుం బోరి నేకపదముచే నొడఁగూర్పన్. ౪౨

మ. భరితార్తిం బరగండభైరవునిచే భగ్నాంగులై పాఱు త
త్పరిపంథిప్రమదావలోకనగళద్బాష్పాంబుధారాపరం
పరపెల్లే మనిచెప్ప నంతయు జలాభావంబులై యుండు న
మ్మరుదేశంబు లనూపభూము లగు సీమామానహీనాకృతిన్. ౪౩

ఉత్ప్రేక్ష

క. అలవడ శబ్దార్థములకుఁ, జెలువంబగునన్యకల్పి సృజియించి సము
జ్జ్వల దుత్ప్రేక్షావ్యంజనములచే నుత్ప్రేక్ష యనఁగ మొనయుం గృతులన్. ౪౪

చ. కెరలు చళుక్యవిశ్వవిభుకేతువరాహము నన్యభీతికృ
ద్గురుతరకృత్య యందు రోకకొందఱు, కొందఱు వైరివాహినీ
నిరుపమమృత్యు వందు, రిట నే నయినన్ రిపురాజమండలా
హరణము సేయ వేఁడి పొలుపారెడిరాహువుగాఁ దలంచెదన్. ౪౫

క. గజభుజగాదుల దెసఁ గల, గజిబిజికిం గాక వీడుకొన్న దివౌకర్
భజియించి నిలిచె వలపటి, భుజమున విశ్వేశ్వరునకు భూసతి ప్రీతిన్. ౪౬

హేతువు

క. కారమును గ్రియయును నర్థారంభంబునకు బీజ మగు నేమిట నిం
పార నది హేతు వనఁ జను, భూరిప్రతిభావిశేషములఁ దెక్కురయన్. ౪౭

శా. సంపల్లంపటమందహాసములు సంజాతానుకంపాకళా
సంపన్నంబులు సాదరప్రియనయస్థానంబు లిద్ధక్రియా
సంపూర్ణంబులు నాఁగ విశ్వధరణీశ శ్రీకటాక్షాంశువుల్
సొంపుం బెంపును నింపు సేయు నెపుడున్ సూరీశ్వరశ్రేణికిన్. ౪౮

ఉదారము

క. ఆయాసోపార్జితము న,దేయమును మనోహరాభిధేయమ్మును శ్ర
ద్ధేయము నగుధన మొసఁగును, పాయ ముదారంబు నాఁగ నవనిం బర్వన్. ౪౯

శా. విశ్వేశావనిపాలపాలకునిచే విత్తాఢ్యులున్ సత్యభా
గశ్వారూఢులు నంబరాభరణచిహ్నాటోపులుం గామినీ
శశ్వత్సౌఖ్యసమగ్రమానసులునై చారుస్థితిన్ సత్కవుల్
నైశ్వర్యోన్నతిఁ బేర్తు రెప్పుడు తదౌదార్యం బవార్యంబుగన్. ౫౦

సూక్ష్మము

క. ఆకారేంగితకృతచేష్టాకల్పితసూక్ష్మగతుల సంలక్షిత మై
నైకొనఁ దగునంతర్గత, పాకాల్పిత సూక్ష్మ మనఁగఁ బరఁగుం గృతులన్. ౫౧

ఉ. శ్రీల జటక్యనాథుఁ డొనరించెను నేఁ డని గారవించుచో,
బాలకు లేఁతన వ్వధరపల్లవకాంతి నలంకరించె, వై
మాలపుసిగ్గు చూపులకు మాటుగఁ దోఁచెఁ, గుచోత్తరీయమున్
గే లొడికంబు సేసెఁ, దిలకించిరి నెచ్చెలు లట్టిచేష్టలన్. ౫౨

లవము

తే. సూక్ష్మభావంబు విడువనిసొబగుతోడ
భావమునఁ దోఁచువస్తుగోపనము పేరు
లవము నాఁ జను; దేశకల్పనముతోడి
విమతినిందలు లవమున విస్తరిల్లు. ౫౩

చ. సుదతి యొకర్తు విశ్వవిభుఁ జూచి వడిం బులకించి లజ్జ లోఁ
గదిసిన నేర్పుతోడఁ జెలికత్తెల కిట్లను నింత యొప్పునే

మృదులవనానిలం బనుగమించుమధువ్రతపంక్తితోన నిం
పొదవఁగ వీచె డిగ్గియలనుండి సరోజరజోవిలాసి యై. ౫౪

క్రమము

క. ఉపమానము నుపమేయము, నుపమలఁ బరిపాటి తప్పకుండఁగ నొడువన్
నిపుణత్వము క్రమ మనఁ జను, ప్రపటుప్రఖ్యాతశబ్దపంక్తులచేతన్. ౫౫

ఉ. శ్రీరుచి వైభవోదయ శరీరవిలాసములందుఁ జూడఁగా
శౌరి శశాంక జంభరిపు శంబరశత్రులతోడ నెప్పుడున్
దోరపుటీడు జోడు సరి దోయి చళుక్యనరేంద్రుఁ డంచు నిం
పారఁగఁ జాటుసత్కృతు లుదారత మ్రోయు సభాంతరంబులన్. ౫౬

ప్రేయము

క. ప్రేయోఽలంకారంబు వి,ధేయం బగుఁ బ్రియతరాభిధేయోక్తులచే
నే యెగ్గు లేక కర్ణ ర,సాయన మై యుండెనేని సత్కవికృతులన్. ౫౭

మ. భవదుద్యత్కరుణాకటాక్షకిరణోత్పన్నంబు లస్మన్మహో
త్సవసంపత్ప్రకరంబు లెల్ల నని శస్తస్తోత్రులై విశ్వభూ
ధవు భూపాలగుణప్రకీర్తనలఁ బ్రీతస్వాంతులై కాంచి శా
త్రవు లర్చింతురు పాదపద్మముల నిర్యద్భాశిరత్నద్యుతిన్. ౫౮

రసవదలంకారములు

క. అసితం బగురత్నాది, ప్రసరణములఁ దేజరిల్లి ప్రథమరసాదుల్
పొసఁగఁ బడు నెచట నది వొ,రసవదలంకార మనఁగ రసికుల కెక్కున్. ౫౯

శృంగారరసము

చ. ఇల వలరాజురూపునకు నెక్కువ యయ్యెడువిశ్వమేదినీ
లలనునిరూపయౌవనవిలాసములం జెలిమాటు చేరి య
గ్గలికపుసిగ్గు వేడుకల క్రందున కడ్డపడంగ నిమ్ములన్
మెలఁతుక వాలుఁజూపులకు మేపులు వెట్టెడుఁ జూచితే సఖీ! ౬౦

హాస్యరసము

క. లీనాచారుల బహుకా,లీనాత్ముల సతతసవ్యలీకులఁ జూడం
బూనెడువిశ్వేశ్వరుని నవీనదరస్మితము లచ్చవెన్నెలఁ బోలున్. ౬౧

కరుణరసము

క. అనిఁ దృణము గఱచి జేయని, నినదించుచుఁ బొరలు విమతనికరముఁ గరుణన్
గనుఁగొని కాచుట నైజము, గొనకొని యరిరాయగండగోపాలనకున్. ౬౨

రౌద్రరసము

క. రుద్రుం డగు విమతనరో,పద్రవకరణములఁ గుపితబలభద్రుఁడగున్,
ముద్రణితకదనగతి నున్నిద్రాకృతి విశ్వమేదినీపతి చూడన్. ౬౩

వీరరసము

క. అరివీరుల నమరావలి, కరిగించుచు వివిధధనము లర్థి వరుల కై
యుపవడి నొసఁగుచుఁ బరఁగెడు, నిరతోత్సాహంబు విశ్వనృపునక యొప్పున్. ౬౪

భయానకరసము

క. రిపునృపులు విశ్వనాథ, ప్రపటుధ్వజదంష్ట్రిఁ జూచి పరఁగినభీతిన్
విపినవరాహంబుల నిల, నిపుడుం గనుఁగొనఁగ వెఱతు రెట్టితలఁపులో. ౬౫

బీభత్సరసము

మ. అతిదృప్యత్పరగండభైరవభుజోద్యత్ఖడ్గకృత్తాహిత
చ్యుతభూరిక్షతజప్రవాహములలో శుండాలరుండావలీ
కృతలీలాచరయానపాత్రములలోఁ గ్రీడించు నాగోధన
క్షితి భూతంబులు మజ్జమాంసరసమస్తిష్కప్రమత్తంబులై. ౬౬

అద్భుతరసము

క. సమధిక మగు నచ్చెరు వచ్చముగా విశ్వేశుదానజలధారాపూ
రము చేతఁ జేతి కందును, విమలాంబరకనకహారులు విద్వత్తతికిన్. ౬౭

శాంతరసము

క. విశ్వేశుమహిమ విని కని, విశ్వంభర విడిచి మదము వీడ్కొని విమతుల్
శశ్వద్దమశమయుక్తి ననశ్వరులై నిలుతు రమరనగముల నదులన్. ౬౮

ఊర్జస్వి

క. అతులితబలవదహంకృతి, యుత మగువాక్యంబు దలఁప నూర్జస్వి యగున్
బ్రతిభటతర్జనగర్జన, వితతాక్షేపముల చేత విస్ఫుట మెపుడున్. ౬౯

మ. కపటద్విట్కరవాల భైరవుఁడు ఖడ్గాఖడ్గిసంక్రీడలన్
గుపితాటోపనిరూఢి నుగ్రరిపురక్షోరాజనారాయణుం
డపరాపష్కృతరుద్రుఁ డన్యపురదాహప్రౌఢిచే విశ్వభూ
మిపుఁ డమ్మేటి నెదుర్చుటల్ జమునితో మేలంబు గావించుటల్. ౭౦

పర్యాయోక్తి

క. కార్యార్థశక్తిచేఁ ద,త్కార్యార్థప్రాప్తి కొఱకు గల్పించిన మా
ధుర్యయుతభాషితం బది, పర్యాయోక్తంబు నాఁగఁ బరఁగుం గవితన్. ౭౧

చ. సురుచిరరత్నకీలితము సూతము బన్న సరంబు సూపు, క
ప్పురపుఁగరండముం దెఱచి పుచ్చు వెలుంగున, నంచు విశ్వభూ
వరుఁ డొకయింతిఁ బల్కుటయు వచ్చిననెచ్చెలు లంతటంతటన్
సురుచిరసాలభంజికలచొక్కపుజోటులువోలెఁ జూడఁగన్. ౭౨

సమాహితము

తే. కడఁకతో మున్ను దొరకొన్నకర్జమునకు, సాధనము దైవవశమునఁ జాగెనేని
యది సమాహిత మని చెప్ప నతిశయిల్లుఁ, గార్యకర్తకు సానందకరణ మగుచు. ౭౩

ఉ. మానిని విశ్వనాథుపదమంజరులన్ దనఫాలపట్టమున్
మానుగఁ గూర్తు నంచు నభిమానము మానఁ దలంచుచోట న
మ్మానవనాథుఁ డచ్చు మగుమక్కువ నచ్చటి కేఁగుదెంచి త
త్పానశరాసనాస్త్రములు చూఱగొనుం గరుణాసమేతుఁడై. ౭౪

ఉదాత్తము

క. అతులైశ్వర్యాశ్రయముల, వితతత్వ ముదాత్త మనఁగ విశ్రుత మగు నం
చితసంపద్బహుళము న్యూర్జితపదమును నగుచుఁ గార్యరీతులయందున్. ౭౫

శా. వంశం బీశ్వరమాళి మండనమహోదార్యంబు, నిర్నిద్రని
స్త్రింశం బింద్రపురస్థితాహితనుతిశ్రీకంబు, చక్రాచల
ప్రాంశుధ్వాంతనిహంత్రి కీర్తి, వినమద్రాజన్యకోటీరర
త్నాంశూదంచిత మంఘ్రియుగ్మము, చళుక్యస్వామి కెల్లప్పుడున్. ౭౬

అపహ్నుతి

క. కలయర్థనిరసనంబున, నలవడునన్యప్రకార మగునర్థముచే
వెలయు నపహ్నుతి యనఁగాఁ, బలికెడు వెరవులను బెక్కుపాకము లగుచున్. ౭౭

మ. ఘనమేఘం బది వాజిగా దతఁడు నిక్కం బింద్రుఁ డారోహకుం
డనరా దంగమరీచి గాద ది తటిద్విస్ఫార ముద్యత్ఖుర
ధ్వని గా దంబుదఘోషణం బది ధరన్ దక్కొంట నిసొంపు లే
దని భావింతురు విశ్వభూమిభుని యశ్వారోహణక్రీడలన్. ౭౮

శ్లిష్టము

క. ఏకార్థోక్తం బయ్యు న, నేకార్థము చిలుకుచుండు నెయ్యది యదివో
లోకమున శ్లిష్టమనఁగాఁ, గైకొనఁ దగుఁ బదవిచిత్రకల్పనవిధులన్. ౭౯

మ. మరుదుత్తేలదశోకపల్లవయు సమ్యక్పత్త్రసందోహయున్
భరితామోదయు జృంభమాణ సుమనోభద్రప్రదేశంబునై
యరుదై యొప్పెడువిశ్వభూపవిపులోద్యానావళిం జూడఁ ద
త్పురిరమ్యం బోలెఁ దనర్చు సింతి మహిళా పున్నాగపూగంబులన్. ౮౦

విశేషోక్తి

క. జాతిక్రియాగుణాదుల, యాతతహీనత్వకథన మలవడు నెచటన్
శ్రీతివిషయేతరార్థ, స్థితతకై యదియ తగు విశేషోక్తి యనన్. ౧౧

మ. చటులక్రోడపతాక యెత్తరు బృహత్సైన్యంబు పైఁ ద్రోవ రు
ద్భటనిస్సాణరవం బెలర్ప రతిదృప్యద్దండగోపాలు భ్రూ
కుటిమాత్రోదితచేష్టచేతన రిపుక్షోణీశు లంతంతటన్
స్ఫుటజూటంబులు దాల్తు రెక్కువ గదా భూరిప్రభావం బిలన్. ౧౨

తుల్యయోగిత

క. ఖ్యాతగుణంబులచే నుద్యోతితసదృశోక్తి తుల్యయోగిత యగుఁ బ్ర
స్తీతస్తుతి నిందనములు, జాతీయముగాఁగఁ జెప్పఁ జను నండ్రు బుధుల్. ౧౩

శా. కాలవ్యాలముఁ గాలకూటమును నిర్ఘాతంబు ఘోరానల
జ్వాలాజాలము నీకృపాణమును దుర్వారంబు లుగ్రక్రియా
లోలక్రీడల నంచు నెన్నుదురు భూలోకాదిలోకంబులన్
జాళుక్యాన్వయవిశ్వభూప సమిదిజ్యాశీలమంత్రోజ్జ్వలా! ౧౪

విరోధము

క. తమలో నొంటను రెంటఁ బదములకు సంభావితార్థ దర్శన మెచటన్
గ్రమమున విరుద్ధ మగు నది, యమరు విరోధంబు నాఁగ నయ్యెయెడలన్. ౧౫

చ. అనిమొన విశ్వభూవిభునిహస్తకృపాణము చంద్రహాస మ
య్యును మఱి చిత్రభాను వన నుజ్జ్వల మయ్యెడుచోట నప్సరో
వనితలచన్నులం బులకవర్గము నెక్కొను వైరిభీరు లో
చనముల నశ్రువారములు పాల్పడు నందును నిందునం బొరిన్. ౧౬

అప్రస్తుతస్తుతి

తే. వివిధసేవాదికంబుల విసువుచేత, నడరి యప్రస్తుతస్తుతి యనఁగ బరఁగు;
ననుచితార్థప్రశంసనమయ్యు నదియుం, నొనరనొక్కొక్కచోటున నొప్పనొసఁగు.

చ. కస వశనంబు పేయ ముదకంబు విహారము గానలోపలన్
వసుమతి శయ్యపట్టొరులవంకఁ జరింపమి సంతసం బిలన్
బసులకు నెల్ల వృత్తి, జనపంక్తుల కైన నభీప్సితేందిగా
వసుమతి యైన విశ్వజనవల్లభుదృష్టియ వృత్తి నిచ్చులున్. ౧౭

వ్యాజస్తుతి

క. వ్యాజస్తుతి యనఁగఁ బరిభ్రాజిత మగు నిందవోలె బ్రణుతింపంగాఁ
జేజం బెపఁగెడు కథనము, రాజిల్లెడు మధురవచనరచనలచేతన్. ౧౮

ఉ. ఈతఁ డుపేంద్రపుత్త్రుఁ డటె యింతుల నేఁపక యేలమాను? ప్ర
ఖ్యాత వినూత్న భద్రుఁ డటె కాంతల నేఁపక యేల తక్కు? వి
ద్యోతకళాధరుం డటె వధూటుల నేఁపక యేల యుండు నే
రీతి? నటంచు విశ్వవిభుఁ బ్రీతి నుతింపుదు రంగనాజనుల్. ౯౦

నిదర్శనము

క. ఇర మగునొకయర్థముతో, సరి యగునర్థాంతరంబు సమకొల్పి తగన్
బర మైన నపర మైనను, ధరణి నిరూపింపఁగా నిదర్శన మయ్యెన్. ౯౧

ఉ ఇవ్వసుధం గవిప్రవరు లెచ్చట నుండియుఁ జెంద కుండినన్
మవ్వ మెలర్ప విశ్వనృపమన్మథుఁ డిచ్చు నభీష్టసంపదల్
నివ్వటిలంగ, నత్తెఱఁగు నిశ్చితకృత్యము, యీక తక్క నే
దవ్వులనుండి యైన రవి తమ్ముల కిమ్ముల నవ్వికాసముల్. ౯౨

సహోక్తి

క. సమగుణధర్మము లగుభా,వములఁ గ్రియాసదృశ యగుచు వచనార్థముతో
నమగిన సహోక్తి యనఁ జను, సముచితచతురార్థశబ్దసంఘటనమునన్. ౯౩

చ. వసుధ జిగీషఁ బైనశశివంశ్యుని కీర్తులతోన చంద్రికా
విసరము సాగె దిక్కులను, విభ్రమదశ్వఖురోన్నమద్రజః
ప్రసరముతోన తోయజపరాగము ప్రాఁకె నభంబు, మిత్రమా
నసపరిశుద్ధితోన మలినత్వము వీడ్కొనె వారిపూరముల్. ౯౪

పరివృత్తి

క. సరి నన్యోన్యార్థములం, బరువడితో మార్చుకొనుట పరివృత్తి యనం
బరఁగుం బలికెను వెరవుల;, నరయనలంకారకరణ మగుసత్కృతులన్. ౯౫

శా. సవ్యాసవ్యవిఘాతశాలి యగు నీ చాళుక్య విశ్వేశు నా
స్త్రవ్యావల్గదసిప్రభావము ప్రశస్తప్రౌఢి దీపింపఁగా
భవ్యాంగంబుల నాహరించి యనిలో భద్రక్రియాపాది యై
దివ్యాంగంబుల నిచ్చుఁ జేర్చి మదవద్వీరాహితశ్రేణికిన్. ౯౬

ఆశీర్వచనము

క. ఆశీర్వచన మనంగా, నాశాస్యపదార్థసమ్యగాశంసన మి
ద్ధాశయము భద్రములకుఁ బ్రకాశింపఁగఁ దగు నశేష కావ్యముఖములన్. ౯౭

ఉ. వేలుపుటిల్లువిల్లు వెడ వీఁకలపోకలనారి, రెండుచే
దోల వెలుంగుతూపె చటఁ దోలినఁ బాఱని తేరు మాటలై
గ్రాలెను తేజు లెవ్వనికిఁ గల్గ నతండు చళుక్యవిశ్వభూ
పాలుమనంబునం బరవిభంజనుఁ డై విహరించుచుండెడున్. ౯౮

వక్రోక్తి

తే. స్తుతియు నభయంబుగా మున్ను దోఁచి పిదపఁ
దోడుతో వంకవంకయై దొరకుపలుకు
కవులు వక్రోక్తి యన నొప్పుఁ గబ్బములను
గల్పనీయార్థవశమున గానవలయుఁ.

మ. పరపుష్టంబులు కోకిలంబు లనిశభ్రాంతుండు చంద్రుండు క్రొ
వ్విరు లస్త్రంబు లనంగుఁ డంగభవుఁ డీపీడింక్లు నిన్నేఁచ న
ర్వరలో నెంతటివారు? వారక సఖుల్ వారింపఁగాఁ బోయి సుం
దరి విశ్వేశ్వరుఁ జూచి, తద్విభుమహత్త్వం బీదశాభేదముల్. ౧౦౦

సంకరము

క. వివిధాలంకృతి సమ్మతిఁ, జవిగా నొనగించు నర్థసంగతిచేతన్
సవర నయి కర్ణముల కుత్సవపద మగుకబ్బ మరయ సంకర మయ్యెన్. ౧౦౧

మ. అనిలోనం గరవాలభైరవుఁడు వీరారాతులం గూల్చి న
ర్జునుఁ డీతం డనఁగా, సురాంగనలకున్ శూరాహిత శ్రేణికిన్
దనరించుం దగులంబు లచ్చుపడ నుద్యద్రాజకందర్పుఁడై,
ఘనకీలాలము లబ్బఁ జేయు ఘనవిఖ్యాతిం బ్రపూర్ణంబుగాన్. ౧౦౨

భావికము

తే. భావ మనఁగను గవియభిప్రాయ మండ్రు,
భావభేదనియుక్తంబు భావికంబు
వివిధరూపప్రబంధోక్తివిషయగుణము;
దగు వివేకింప సూక్ష్మ సందర్శనమున. ౧౦౩

చ. వివిధపదార్థభావరసవృత్తుల రీతులఁ గావ్యపాకసం
భవ మగుసూక్ష్మ బంధమునఁ బర్వనలంకృతు లెల్లఁ జూచి స
త్కవులవివేక మెల్లఁ బొడ గానఁగ నేర్చుచటుక్యవిశ్వభూ
ధవుఁ డనుమాట లొజ్జల విదర్ప మెలర్ప సభాంతరంబులన్. ౧౦౪

ఉ. చంద్రకులాగ్రగణ్యుడు ప్రశంసితపుణ్యుఁడు సత్యధీహరి
శ్చంద్రుఁడు శైవతంత్రవిలసద్వృషభేంద్రుఁడు నీతితత్త్వని
స్తంద్రుఁడు శౌర్యలోలుఁడు బుధప్రియశీలుఁడు భూరివిక్రమో
పేంద్రుం డుపేంద్రనందనుఁడు భీమపదానిశవందనుం డిలన్. ౧౦౫

క. గంధర్వకళావిదుఁ డరి, గంధద్విపమదవిమర్దకంఠీరవుఁ డు
ద్బంధురవరాహకేతుఁడు, బంధుపయోరాశికుముదబాంధవుఁ డెపుడున్. ౧౦౬

మాలిని

అహితనగరరుద్రుం డంగనాసంఘభద్రుం
డహిమకిరణతేజుం డర్చ్యవిద్వత్సమాజుం
డహసితకులశీలుం డర్థివర్గానుకూలుం
డహరహరుదితార్థుం డాజిపార్థుండు శక్తిన్. ౧౦౭

గద్యము

ఇది శ్రీమదుమారమణ చరణారవిందవందన గోవిందామాత్యనందన వివిధ
బుధవిధేయ విన్నకోట పెద్దయనామధేయ విరచితం బైనకావ్యాలంకార
చూడామణి యను నలంకారశాస్త్రంబునం దర్థా
లంకారసముద్దేశం బన్నది పంచమోల్లాసము.

షష్ఠోల్లాసము

శబ్దాలంకారములు

క. శ్రీశుఁడు హృదయాంతరిత గిరీశుఁడు పదవినమదరినరేశుఁడు విజయా
ధీశుం డు విజయతత్పర, వేశుఁడు చాళుక్యవంశవిశ్వేశుఁ డిలన్. ౧

క. శీలింపవలయు మది శబ్దాలంకారంబు లైనయమకాదివిచి
త్రాలిఖితబంధభేదము, లోలిన యొకకొన్ని వాని నొనరింతుఁ దగన్. ౨

క. కలయఁబడి రూపకాదుల, కలవడు సంసృష్టిసంకరాఖ్యలు కృతులన్
విలసితమణికనకమరీ,చులను విమిశ్రమును బోలె శోభాధికతన్. 3

శబ్దసంసృష్టి

క. తిలతండులములు సరి సరిఁ, గలసినగతి రూపకాదికంబులు తమలోఁ
పల బెరసి యుండు నెచ్చట, లలి నది సంసృష్టి యను నలంకృతి యయ్యెన్. ౪

తే. వృత్త్యనుప్రాసపదసమావృత్త మైన, శబ్దసంసృష్ట్యలంకారసంజ్ఞితంబు
వినుమర్దళమంజులధ్వనియుఁ బోలెఁ, గర్ణముల కెప్డు నానందకరణ మగును. ౫

చ. గుహ భృగురామ రామ సమకోపవిభూషితవిశ్వభూమిభృ
ద్బహుబలబాహురాహువు కృపాణముఖోద్ధతిఁ జేచ్చి తత్సమి
స్మహిం విహరించుచో నహితమండల మైందవమండలంబుగా
విహితవివేకు లై గగనవీథిఁ దలంతురు వేల్పు లాత్మలన్. ౬

క్షీరనీరన్యాయసంకరము

తే. పాలు నీరును గలసి యేర్పడకయున్న
కరణిఁ దద్రూపకాదులు బెరయు నెచట
దొరసి యది క్షీరనీరసంకరము నాఁగఁ
గబ్బముల నుండు నంగాంగికములచేత. ౭

శా. సత్రాచారము చెప్ప నొప్పు నిల విశ్వస్వామి కెట్టన్న న
ద్ధాత్రీశాధ్వరభోజనంబులను దక్షద్దాహతారిప్రియా
మత్రక్రీడల నిత్యదానముల సమ్యక్ప్రీతి వర్తింతు రా
సుత్రామాదులు నప్సరోగణములున్ సూరీంద్రులుం దద్దయున్. ౮

నరసింహసంకరము

క. లసితాలంకృతిసంధులు, గసిబిసి యై చెదరకుండఁ గల్పించినఁ బొం
దెనఁగెడు సంయోగం బది, రసికులు నరసింహసంకరం బనఁబరఁగున్ ౯

మ. పసితో దగ్గుడు విశ్వనాథుఁ డనిలోఁ బగ్గస్యచండంబునన్
గనుపట్టం బటహారవంబు మొరయం గర్జోపమానోద్ధతిన్
దనరించున్ రుధిరాపగానికరముం దద్యోధబాహుభ్రమ
ద్ఘనకోదండపయోధరప్రవిగళత్కాండావళీవర్షముల్. ౧౦

క. ఒకకేతఁ గిది శబ్దార్థ, ప్రకటనములసంకరములు బహువిధము లిలన్
సుకవులు ప్రతిభాఫణితుల, సకలంబు నెఱుంగవలయు శాస్త్రములందున్. ౧౧

అనుప్రాసములు

ఆ. ఛేక వృత్తి లాట సిద్ధంబులగు నను
ప్రాసములు ధరిత్రిఁ బరఁగు మూఁడు
లలితవృత్తి: వానిలక్షణోదాహర
ణములు తెలియవలయు యమకవిధుల. ౧౨

ఛేకానుప్రాసము

క. ఛేకాను ప్రాసం బనఁ, నాకర్ణిత మగుచునొప్పు నర్థము వేఱై
చేకొన్నవ్రాల యెప్పటి, చేకొనఁబడు నేనిఁ గృతుల సిరులకు నెలవై. ౧౩

క. కందర్పదర్పదము లగు, సుందరరతిహాసరుచుల సుందరి యందం
బందముగూరఁగ శంకర, వందారూదారు విశ్వవరు నర్చించెన్. ౧౪

వృత్త్యనుప్రాసము

తే. ఒకటి రెండును మూఁడునై యొలయువ్రాలు,
పద్యమున నచ్చటచ్చటఁ బరఁగునేని
వృత్త్యనుప్రాస మన నది విస్తరిల్లు
లలితరీతుల కెల్ల విలాస మగుచు. ౧౫

ఉ. చొక్కపుటుక్కు క్రిక్కిఱిసి స్రుక్కన పెక్కుక నక్కజంపుట
స్నెక్కక చక్కనై బ్రదుకునిక్క నెఱింగితి రేని శాత్రవుల్
మొక్కల మేఁది మ్రొక్కి యని మ్రొక్కఁడు, మ్రొక్కక నిక్కుచున్న మీ
టెక్కులు చక్కఁబెట్టు విఘటించి చళుక్యనరేంద్రుఁ డిక్కడన్. ౧౬

లాటానుప్రాసము

క. పాటిగఁ జెప్పిన శబ్దము, చాటుగతిన్ సారిదిఁ బల్కు చక్కఁద మర్థా
ఘాటోత్కర్షము చేసిన, లాటానుప్రాస మనఁగ లలితం బయ్యెన్. ౧౭

చ. ధరణిఁ జళుక్యవిశ్వవిభుదానము దానము కీర్తి కీర్తి భీ
కరనుగువాలు వాలు రణగర్వము గర్వము గాక కల్పితే
తరనృపనామధారకులదానము దానమె కీర్తి కీర్తి యే
కరమున వాలు వాలె రణగర్వము గర్వమె పౌరుషక్రియన్. ౧౮

శృంఖలన్యాయబంధము

క. మొదలిపదం బటమీఁదటి, పదయుక్తికి హేతు వగుచుఁ బరువడిఁ గలయన్
దుదపదముతోడ నడిచిన, నది శృంఖలమూలబంధనాఖ్యన్ బెరయున్. ౧౯

చ. ధరణి శ్రుతంబుచే నఖిలధర్మము ధర్మముచేత నర్థసు
స్థిరతయు నర్థసుస్థిరతచేత బలోదయముల్ బలోదయా
చరణముచే జయావహము సంపదయుం బ్రభవించు విశ్వభూ
వరునకు, నీతిమార్గమున వావిన చేరవె నిత్యభద్రముల్. ౨౦

ఏకావళి

తే. ఆదిశబ్దంబునకు మీఁద నడరుపదము
దగువిశేషణములతోడఁ దగిలి వరుస
గొలుసుగొని యర్థసంగతిఁ గూడెనేని
యదియు నేకావళీసంజ్ఞ నడరు నండ్రు. ౨౧

చ. మదిఁ దలపోయ విశ్వవిభుమంజులభాషలు సర్వసంపదా
స్పదములు సర్వసంపదలు సజ్జనసేవ్యలు సజ్జనౌఘముల్
బొదలు విభూతియుక్తము విభూతియు నిత్యసముత్థ యిట్టిభ
ద్రదభరితానుభావ మొకరాజునకుం గలుగంగ నేర్చునే. ౨౨

ప్రతిషేధబంధము

తే. ఇవియె కవితలఁ దగఁ జెప్ప నెఱిఁగెనేని
బరఁగు బ్రతిషేధశృంఖలబంధ మనఁగఁ
బదము పదమునఁ బ్రతిషేధఫణితి గలిగి
పటుపదాలంకృతులచేతఁ బాటి యగుచు. ౨౩

తే. ఎచటఁ బ్రజ లార్జితశ్రీల నెసక మెసఁగ
రది దలంపఁగ నెపుడు రాజ్యంబు గాదు,
విశ్వభూవిభుఁ డేరికి విభుఁడు గాఁడు
పట్టి చూడంగ వారలు ప్రజలు గారు. ౨౪

మాలాదీపకము

క. మొదలిపదంబుననుండియు, నుదయోత్కర్షంబు లుత్తరోత్తరముగ నిం
పొదవఁగఁ బరువడి నెలకొను, నది మాలాదీపికాఖ్య మనఁ జను గృతులన్. ౨౫

చ. ప్రకటితమైనవిశ్వవిభు పాణిఁ బుట్టె వితీర్ణి, యా వితీ
ర్ణి కసితకీర్తి గల్గె, నతినిర్మలకీర్తికి నుద్భవించె నీ
సకలవికర్ణవిశ్రుతులు సజ్జనకర్ణవిభూషణంబులై,
యొకనికి నేల యబ్బు నిటు లొప్పెడు నుత్తమనిత్యసంపదల్, ౨౬

సారాలంకారము

తే. పలుకుపలుకున నుత్కర్షబంధసిద్ధి, యుత్తరోత్తరసారమై యోలి నమరు,
నయ్యలంకృతి సారనామాఖ్యఁ జెందుఁ, జెవులకింపుగ సుకవులు చెప్పిరేని. ౨౭

క. దేవతలకు వరుఁడు మహా, దేవుం డద్దేవుమౌళి దెసఁ జరియించున్
జైవాతృకుఁ డాతనికుల, పావనుఁడు చళుక్యవిశ్వపతి యిల నొప్పున్. ౨౮

యమకములు

క. యమకాదిచిత్రబంధ, క్రమములు బహులములు, వాని గతి భాషాకా
వ్యములకు నుచితములై చన, నమరింతుం గొన్ని వరుసఁ దగుఁ దెలియంగన్. ౨౯

క. వచ్చినవర్ణంబులు కడు, నచ్చములై మొదల నడుమ నంతమునఁ గవుల్
మెచ్చఁ దదర్థము లలవడి, యచ్చెరువులు గాఁగఁ జెప్ప నగు యమకంబుల్. ౩౦

ఆ. ఆది మధ్యాంత గోచరాఖ్యత్రయంబు
నాదిమధ్యగతంబు మధ్యాంతగతము
వరుస నాద్యంతగతము సర్వగము ననఁగ
యమకములు సప్తవిధముల నమరు నండ్రు. ౩౧

ఆది యమకము

తే. ఉక్తశబ్దంబు తుదశబ్దముక్తశబ్ద
విధమునసె తోఁచి యర్థంబు వేఱె యగుచు
వీనులకు నింపు సొంపును నీనెనేని
నాదియమకంబు నాఁ జను నండ్రు బుధులు. ౩౨

క. వాసవవాసవధూ సువి, లాసములం దెగడి దెగడులలనలమనముల్
వాసించు నాత్మగుణముల, భాసురుఁ డగువిశ్వవిభునిపటువిక్రమముల్. ౩౩

మధ్య యమకము

క. హృద్యార్థంబై పరఁగెడు, పద్యమునకు నిట్లు యమకబంధము నడుమం
బ్రద్యోతించిన నది యన, వద్యంబుగ మధ్యయమకవైభవ మెసఁగున్. ౩౪

క. శ్రీకీర్తిచంద్రికల వి, ద్యాకైరవవితతు లలరఁ దలకొలిపెడు నీ
పోకుల పోకులపౌరుష, మాకుముదహితాన్వవాయుఁ డగు భూపతికిన్. ౩౫

అంత్య యమకము

క. పాదము లుక్తక్రమసం, పాదితగతి నొప్ప తుదను భావాలంకా
రోదయకరమై యమకం, బాదృత మగునేని యంత్యయమకం బయ్యెన్. ౩౬

తే. లీలఁ జాళుక్య విశ్వభూపాలవరుని
విజయలక్ష్మీకరగ్రాహవేళలందుఁ
జెవుల కింపుగఁ దొరఁగి ఘోషింపఁ దొడఁగె
గతుల కల్యాణకల్యాణగౌరవములు. ౩౭

ఆదిమధ్యయమకము

క. పరపుఁగఁ బద్మాకర మన, బరికల్పిత మగుచుఁ బరఁగుఁ బద్మాకర మై
ధర నెగడు విశ్వభూవరు, పర సదనము బుధులపాలివైభవ పదమై. ౩౮

మధ్యాంత్యయమకము

క. పరగండభైరవుని యరి, వరులును ముక్తాతపత్త్రవైభవు లెపుడున్
పరగండభైరవుని కవి, వరులును ముక్తాతపత్త్రవైభవు లెపుడున్. ౩౯

ఆద్యంత్య యమకము

క. హరిదంబరవిక్రముఁ డనఁ, బరఁగుం జాళుక్యవిశ్వపార్థివుఁ డనుచున్
బొరిఁ బొగడుదు రరినృపతులు, హరిదంబరవిక్రమప్రయత్నయశస్కున్. ౪౦

సర్వయమకము

క. వనవర్గనివసదహితుఁడు, వసవర్గప్రీతదివిజవల్లభుఁడు సకృ
ద్వనవర్గశివవయస్యుఁడు, వనవర్గార్కుండు విశ్వవసుధేశుఁ డిలన్. ౪౧

పాదత్రయ యమకము

శా. శస్త్రోదంచితుఁ డైన యవ్విభు విపక్షశ్రేణికి న్విభ్రమ
త్సవస్త్రీతస్ఫుటకంకణధ్వని రణస్థానంబున న్విభ్రమ
త్సవన్ స్త్రీతస్ఫుటకంకణధ్వని మరుత్సౌధంబుల న్విభ్రమ
త్సవస్త్రీతస్ఫుటకంకణధ్వని సరిత్సంగంబులం జేకుఱున్. ౪౨

ద్వితీయోపమానగోపనము

సీ. విద్యావిభూతి వివేకసంపన్నత వాణీశ వాణీశ వైభవంబు
శౌచ ప్రతాపాతిసత్త్వసమగ్రత శిఖిమిత్ర శిఖిమిత్ర శీలనంబు
గాంభీర్య భోగ రంగద్రత్నసామగ్రి జలధీంద్ర జలధీంద్ర విలసనంబు
విక్రమ సౌందర్య విపులవరోన్నతి బలభద్ర బలభద్ర బంధురంబు
తే. దాల్చి వెలుఁగొందు విష్ణువర్ధనకులాబ్ధి
చంద్రుతో విశ్వభూపాలచంద్రుతోడ
చంద్రధరపాదభక్తినిస్తంద్రుతోడ
నితరనృపునకుఁ దుల్యత్వ మెట్లు గల్గు. ౪౩

నిరోష్ఠ్యము

క. పంచమ వర్గాక్షరములు, వంచించి హితోచితార్థవంతంబులు గా
వించినకబ్బము వీనుల, కంచిత మై యది నిరోష్ఠ్య మన నొప్పారున్. ౪౪
శా. చాళుక్యక్షితినాథునూర్జితయశస్సంక్రాంతిచేఁ దూలు లో
కాలోకాద్రిఁ దనర్చుచీఁకటులు, కైలాసోల్లసద్దీధితుల్

సాలం బెల్లనిచాయలం దనరు, నాశాదంతు లంతంతటన్
గాలాకారత నుజ్జగించు ననుచుం గాంక్షింతు రత్యుక్తులన్. ౪౫

గూఢ చతుర్థము

క. మొదలిచరణత్రయములోఁ, బదిలముగాఁ గవిత నంత్యభాగాక్షరముల్
గదియం గ్రమమున నిల్పిన, నది గూఢచతుర్థ మనఁగ నద్భుత మయ్యెన్. ౪౬

చ. చతురుఁ బరార్థ్యశీలుఁ గవిశశ్వదభీప్సితభూరిదానదున్
వితతభుజానిసర్గబలు విక్రమసన్నుతి సేవితోదయున్
మతి కెమ రెల్ల సేసికొని మాన్యుల కాలము కాని మానులై
చతురులు విశ్వభూవిభుని సన్నుతి సేయుందు రెల్ల కాలమున్. ౪౭

చతుర్విధకందము

తే. ప్రథమకందంబు రెండవపాదయుగము
నందు రెండవ గణవర్ణ మాదిగాఁగఁ
గడయు మొదలును వరుసతోఁగలిపి చదువ
నగుఁ జతుర్విధకందమై యార్యసభల. ౪౮

మొదటికందము

క. చాళుక్య విశ్వవిభునకు, వాలున్ బుధనుతియు సుగుణ వర్గము నిధులున్
జాలుటయు నీతినిరతియు, మేలున్ మధురతయు నీగి మీఱినవిధమున్. ౪౯

రెండవకందము

క. బుధనుతియు సుగుణవర్గము, నిధులుం జాలుటయు నీతినిరతియు మేలున్
మధురతయు నీగి మీఱిన, విధముం జాళుక్య విశ్వవిభునకు వాలున్. ౫౦

మూఁడవకందము

క. చాలుటయు నీతినిరతియు, మేలును మధురతయు నీగి మీఱినవిధమున్
జాళుక్యవిశ్వవిభునకు, వాలున్ బుధనుతియు సుగుణవర్గము నిధులున్. ౫౧

చతుర్థకందము

క. మధురతయు నీగి మీఱిన, విధముం జాళుక్యవిశ్వవిభునకు వాలున్
బుధనుతియు సుగుణవర్గము, నిధులున్ జాలుటయు నీతినిరతియు మేలున్. ౫౨

క. సరసిజముఁ గందయుగళము, సరి మొదలినవాక్షరముల సమవృత్తముఁ, ద
త్పరమున మణిగణనికరము, వెరవున రచియింపఁ బంచవిధవృత్త మగున్. ౫౩

సరసిజవృత్తము

శ్రీవిశ్వేశక్ష్మావరు సేవాశ్రితులు పొగడుదురు సిరి పరఁగుటకై
ధీవిద్యాసంభావితదేవున్ ధృతియుతు హితజనదివసదినకరున్
శ్రీవర్ణింతున్ భావజజీవున్ జితరిపు శశికులశిఖరిమృగపతిన్
భావోదంచద్భావితభావున్ బ్రతిదినసముదితబహుతరవిభవున్. ౫౪

ప్రథమకందము

శ్రీవిశ్వేశక్ష్మావరు, సేవాశ్రితులు పొగడుదురు సిరి పరఁగుటకై
ధీవిద్యాసంభావిత, దేవున్ ధృతియుతు హితజనదివసదినకరున్. ౫౫

ద్వితీయకందము

శ్రీవర్ణింతున్ భావజ, జీవున్ జితరిపు శశికులశిఖరిమృగపతిన్
భావోదంచద్భావిత, భావున్ బ్రతిదినసముదితబహుతరవిభవున్. ౫౬

సనాక్షరవృత్తము

శ్రీవిశ్వేశక్ష్మావరు సేవా, ధీవిద్యాసంభావితదేవున్
శ్రీవర్ణింతున్ భావజజీవున్, భావోదంచద్భావితభావున్. ౫౭

మణిగణనికరము

శ్రితులు పొగడుదురు శిరి పరఁగుటకై, ధృతియుతు హితజనదివసదినకరున్
జితరిపు శశికులశిఖరిమృగపతిన్, బ్రతిదినసముదితబహుతరవిభవున్. ౫౮

క. తలకట్లు బోడలుం గొమ్ములు గలవర్ణములతోడి ముఖ్యపదములన్
గలకబ్బము హ్రస్వస్వర, కలితం బగుఁ గృతుల నరయఁ గవియనుమతులన్. ౫౯

తలకట్లు

క. వనదఘనవర్యచర్యక, మనవరత ప్రసర దయ నయ క్రమ మఘమ
ర్దనకర మనత మనః కం,పన మరయ శశధరవంశభవమహ మరయన్. ౬౦

బోడలు

క. స్థితి నిలిచిరి సిరి నించిరి, ధితి మించి విరించివిధికిఁ దివిరిరి శ్రితి ని
ర్మితికి నిలియిచ్చిరి మితిని, క్షితి నిగిడిరి గిరిపతాకిచెంగటినిమతుల్. ౬౧

కొమ్ములు

క. ఉరుగుణులుఁ గురులుఁ గుకురులు
గురులును బుణ్యులును బుధులుఁ గుతుకులు శ్రుతులున్
సురుచులు సుముఖులు సుఖులును
బురునుతు లుదురాజవంశ్యుఁ బూన్పుదు రెపుడున్. ౬౨

సరిగమపధనులు

క. నీసరి పని నీసరి ధని, నీసరిమాధారిగరిమ నీసరిగా రీ
నీసరిగా నిగమాగమ, గోసారులునుం జపుక్యకులవిశ్వేశా. ౬౩

గోమూత్రికాబంధము

తే. వర్ణములు నాల్గుపంక్తుల వరుస వ్రాసి
మూలలం దోలి గోమూత్రలీలఁ జదువ
నుక్తపద్యంబు దా నగు చుండె నేని
దనరు గోమూత్రికాఖ్యబంధంబు నాఁగ. ౬౪

మాలిని

వివిధ నయ విధిజ్ఞున్ విద్ధవీరారిగర్వున్
భువి ధనద సిధిజ్ఞున్ బుద్ధసారాభిగమ్యున్
ప్రవరగుణ గరిష్ఠున్ ధాతవిశ్వేశుఁ గాంతున్
ధవళగుణగరిష్ఠున్ ధాత విశ్వేశుఁ గాంచున్. ౬౫

చక్రబంధము

తే. వలయనవకంబు నాఱురేఖలు లిఖించి
యందు శార్దూల విక్రీడితాక్షరములు
పెట్టి నడుచుట్లఁ గవి కృతి పేళ్లు రెండు
చక్రబంధంబునకు నిడి చదువవలయు. ౬౬

శా. చిత్తోపేతవికస్వరోత్తమగుణున్ శ్రీలంపటున్ సత్క్రియా
విత్తోద్దండును విశ్వభూరమణు నుర్వీకృత్యసత్కృత్యదున్
విత్తాయత్తమతాధిజ్ఞు మహితున్ వీతిక్రమాతిప్రియా
యత్తుం జూచి నినున్ విశేషవిదుఁగా యాచింపుదున్ దుర్జయా. ౬౭

కుండలిబంధము

గీ. ఎనుబది పదములుగాఁ బెనఁ, గొని యుపదేశమునఁ దెలియఁ గుండలిబంధం
బనఁజను దత్పదములఁ జక్కని వ్రాలిడి వరుసఁ జదువఁ గబ్బం బమరున్. ౬౮

మ. సతతోద్యత్కరవాలభైరవు విరాజద్రాజతేజస్కుఁ జి
ద్గతసత్యవ్వరపూతకార్యు వరదున్ దత్కోలఖేలధ్వజ
ప్రతిభీతద్విడధీశసత్యచరణున్ భావార్థసారజ్ఞు స
చ్ఛ్రితసారస్వతభూతిసారవిషయున్ జింతింతు సంతుష్టితోన్. ౬౯

ఖడ్గబంధము

క. తరతరమ పూసనుండియుఁ, బరుజులు దట్టాడి మధ్యపద్ధతి ధారా
పరివృతి నుపదేశ క్రమ, పరిచితిఁ బతియింప ఖడ్గబంధం బయ్యెన్. ౭౦

క. సమరమహీవధుమత్సమ, సమధికతం ద్రుంచు విమతశత్రులఁ లీలన్
హిమరుక్కులుండు మగుత్వ, త్సమసత్త్వతఁ బేర్చుచుండు సర్వజగములన్. ౨౧

ఆ. ప్రథమ యనుక చిత్రబంధాదు లొకకొన్ని
తెలుపఁ బడియె బుధులు దెలియవలయు
నుర్విఁ బద్మబంధ సర్వతోభద్రాదు
లంధ్రభాషఁ జెప్ప నరిది యండ్రు. ౨౨

పదదోషములు

మ. ప్రతిభాకంపన మబ్బినం గవులచేఁ బాటిల్లు శబ్దార్థసం
గతదోషంబులు కొన్ని, కొన్ని ధర సత్కావ్యంబులం దైన ను
త్థితవేగాకులితాపగావితతిలో డిండీరపిండాకృతిన్,
ధృతి సందర్భమఃచోట వానిఁ దగ జింతింపం దగున్ సత్కవుల్. ౨3

క. పద వాక్యార్థ త్రితయ స, ముదితములై వివిధదోషములు చెవి కసుఖా
స్పదము లగు; వాని తెఱఁగులు, మది సుకవుల కెఱుఁగవలయు మఱువక యెపుడున్.

సీ. అప్రయుక్తము నపుష్టార్థకంబును నసమర్థకంబును నిరర్థావ్యయంబు
నపసంస్కృతంబు నేయార్థంబు సందిగ్ధనష్టప్రయోజనశ్లిష్టములును
గాఢపరిక్లిష్ట గూఢార్థకంబులు నప్రతీతికము నన్యార్థకంబు
నవిమృష్టకవిధేయకాంశంబు నశ్లీల పరుష విరుద్ధార్థభాషితములు

తే. ననఁగఁ బదియేడువిధములై యతిశయిల్లుఁ
గావ్యముల దోషములు పదగతము లగుచు;
వాని నెఱుఁగక రచియించు వట్టికవుల
వేడ్క మెచ్చఁడు చాళుక్యవిశ్వవిభుఁడు. ౨౪

అప్రయుక్తము

క. దైవతుఁడు గాచుఁ గడుసం, భావన నన నప్రయుక్తి పదమునఁ జరగున్
వావిరిఁ బుల్లింగత్వము, దైవతపదమునకుఁ దఱచు దనరక యునికిన్. ౨౫

అపుష్టార్థము

ఆ. జగతి నెనిమిదింటిసగములో సగ మగు
భుజము లాహవములఁ బొల్లు లగునె
భూపతులకు నన నపుష్టార్థ, మర్థార్థ
పదము లర్థపుష్టిపదము గామి. ౨౬

అసమర్థము

క. జనపతి వనధర పరివృత, యనఁ జనుధర నేలె ననఁగ నసమర్థ మగున్
వనధికి నీవనధరపద, మొనరించుట శబ్దసంపదూనత యగుటన్. ౭౮

అనర్థకము

క. నలి నొప్పెఁ బురుషుఁ డొగిఁ గడు, నలవడియెం బడఁతి యన ననర్థక మయ్యెన్
నలి నని యెడునది యొగినన్, పలుకును బూరణము లంధ్రభాషకు నగుటన్. ౭౯

అపసంస్కృతము

క. స్పరిశన మతివకు సీతకు, దరిశనము మనోహరంబు దరుణికి ననఁగా
ధర నపసంస్కృత మగుఁ ద, ద్గురుత్వ మాద్యక్షరములఁ గూడక యునికిన్. ౮౦

నేయార్థము

క. వరునిపయిఁ గూర్మి వనితకు, నిరవగ్రహ మెప్పడు ననిన నేయార్థ మగున్
నిరవగ్రహశబ్దార్థము, తిరముగ నేతవ్యసరణిఁ దెలియుటచేతన్. ౮౧

సందిగ్ధము

క. అవనీభృత్కటకం బు, స్సవపద మెల్లపుడు ననిన సందిగ్ధార్థం
బవిరళ మగు నగతట మా, నవపతిపుర సంశయంబు నరుల కొదవుటన్. ౮౨

అప్రయోజనసంశ్లిష్టము

తే. అప్రయోజనసంశ్లిష్ట మగు సమీర, ణాశనారాతికృతకేతన గ్రజన్మ
శత్రుశటముల సిల్తురు శత్రు లనిన, నేతదర్థంబు గిరులను నేఁగి రనుట. ౮౩

క్లిష్టగూఢార్థము

తే. క్షతజ కంజేక్షణలు క్షామకల్లకటలు, ఘనవిదగ్ధాత్మికలుఁ బురికాంతఁ లనఁగఁ
గ్లిష్టగూఢార్థ మనఁ జనుఁ గ్లేశసరణిఁ, దత్తదర్థంబు నెఱిఁగెడి తలఁపుచేత. ౮౪

అప్రతీతికము

క. క్షితి బాడబులకు మన్యు, స్థితి యుచిత మనంగ నప్రతీతిక మగు వి
శ్రుతబాడబమన్యువులకు, వితతార్థము లెందుఁ బెక్కువిధము లగుటచేన్. ౮౫

అన్యార్థము

క. ఆదట నింద్రుని జగదా, హ్లాదంబున జంద్రుఁ డనిన నన్యార్థము సం
పాదిల్లు నియతనామ, ప్రాదుర్భావముల నెన్నఁబడ కుండుటచేన్. ౮౬

అవిమృష్టవిధేయాంశము

క. ఉవిదకు మొలనూలు వనో, భవు రెండవనారివోలెఁ బరఁగె ననంగా
నవిమృష్టవిధేయాంశం, బవు నతనికి రెండునారు లక్షరక యునికిన్. ౮౭

అశ్లీలము

క. వ్రీడామంగళ కుత్సలు, జోడుగ నశ్లీల మనెడుదోషము మూఁడై
జాడపడు గ్రామ్యవచన, క్రీడల; నత్తెఱఁగు కృతుల గెలిం జేయంగ్. ౮౮

వ్రీడాశ్లీలము

క జనపతికృప మదయుతులై, చనుజనులు గుహ్యకేశ సన్నిభులును మో
హనరసరుచిపరిపూర్ణులు, నన వ్రీడాశ్లీలదోష మగు వినుచోటన్. ౮౯

అమంగళాశ్లీలము

క. అన్నన కధిపతి యలుకం, గన్నుల నీరొలుక బట్ట గడుఁ దడిపె ననం
గ్నిన్నశ్మశాన మన్న,ట్లన్నెరనిపలు కమంగళాశ్లీల మగున్. ౯౦

జుగుప్సాశ్లీలము

తే. నాలి గనయంబు వదలింప నాథుమీఁద
నాభిపంకజగంధ మున్నతిఁ జరించె
నన జుగుప్సాభిధాశ్లీల మయ్యె నింతి
కపుడు పొక్కిలిరొంపికం పర్థ మగుట. ౯౧

పరుషము

క. కుర్కుర కర్కశ బర్బర, తర్కిత మవ్విటునిసురతతంత్రం బనుచున్
బేర్కొన్నఁ బరుష మనఁ జనుఁ, దార్కొను శ్రుతికటువు ననఁగఁ దజ్జ్ఞులచేతన్.

విరుద్ధము

తే. మిత్త్రుఁ డుదయింపఁ గువలయోన్మేష మొదవె
నన విరుద్ధంబు సఖునకు నవని కైనఁ
గలువలకు నర్కునకు నైనఁ గల్గుమైత్ర్య
కారణం బొక్క నెపమునఁ గానఁబడము. ౯౩

వాక్యదోషములు

క. ఇవి పదగతదోషంబులు, కవులకు నిట మీఁద వాక్యగతదోషంబుల్
వివరింతుఁ గొన్ని యవియును, వివిధంబులు సూక్ష్మములు వివేకింపఁ దగున్. ౯౪

సీ. క్రమభంగము విసంధికంబును బునరుక్తికంబును వ్యాకీర్ణకంబు సాఁగ
భిన్న వచస్కంబు భిన్నలింగంబు ఛందోభంగ యతిభంగ దోషములును
న్యూనాధికోపమా న్యూనపదంబులు నట సమాప్తికపునరాత్తకంబు
నశరీరకంబును నధికపదంబుఁ బ్రక్రమభంగము పతత్ప్రకర్షకంబు

తే. ననఁగఁ బదియేనువిధులఁ గావ్యములయందు
వాక్యదోషంబు లుదయించు; వానిఁ దెలిసి
కబ్బములు చెప్ప నుత్తమకవుల మెచ్చు
విష్ణువర్ధనచాళుక్యవిశ్వవిభుఁడు. ౯౫

క్రమభంగము

క. శ్రీవిష్ణువర్ధనాఖ్య క్ష్మావరుకీర్తిప్రతాపమహిమలతో రా
జీవేందీవరమిత్రులు, గావింతురు చెలిమి యనఁగఁ గ్రమభంగ మగున్. ౯౬

విసంధికము

క. కులఅంబుజఅర్కుం డిల, బలిఇంద్రఉదారుఁ డనెడుపలుకులలో న
చ్చులు హల్లులతోఁ గూడం, గలయక యుండిన విసంధికం బగుఁ గృతులన్. ౯౭

పునరుక్తము

తే. చక్రి చక్రాయుధుఁడు పోరు సలుపుచోట
ననిన నిది శబ్దపునరుక్త మండ్రు బుధులు
శార్ఙ్గి చాపాస్త్రుఁ డాజి నెసంగునెడల
ననిన నిది యర్థ పునరుక్త మగుఁ దలంప. ౯౮

వ్యాకీర్ణము

క. తలల పరాహంక మురం,బుల నాజ్ఞ యుఁ దాల్చి విశ్వభూవిభుఁ గొలువం
దలఁపుదు రరు లని చెప్పం, దొలఁగక వ్యాకీర్ణ మనెడుదోషం బయ్యెన్. ౯౯

భిన్నవచనము

తే. అనిశభంగంబులును నసేవ్యములు నైన
యంబునిధు లట్లు గంభీర మగుమనంబు
వశము గా దన్న నది భిన్నవచన మయ్యెఁ
బెక్కుమాటల నొకమాట భేద్య మగుట. ౧౦౦

భిన్నలింగము

క. చాళుక్యవిభుఁడు వనుపఁద్రి,శూలంబునుబోని సేన శూరత పేతం
గూలుదురు వైరు లనిలో, లీలం బోరి నన్న భిన్న లింగం బయ్యెన్. ౧౦౧

ఛందోభంగము

క. ఎందును నీరాజున కే, చందంబున లేరు సరి జగంబుల నెల్లన్
సుందరతను శూరత నన, ఛందోభంగంబు గృతులఁ జను దోషం బై. ౧౦౨

యతిభంగము:

క. చెప్పినయెడ నిలుపక వడి, దప్పిన యతిభంగ మనఁగఁ జనుఁ దత్కృతి నీ.
చొప్పు నెఱుంగుఁడు తెనుఁగున, నెప్పుడును విరామభంగ మెన్నరు కృతులన్

న్యూనోపమ

తే. చంద్రతారాభిరామ మై చదలు వొలిచెఁ
బుండరీకాంకకాసారఖండ మనఁగ,
నట్లు చెప్పిన న్యూనోపమాఖ్య యయ్యె
నుపమ తారాపథంబున నూనమగుట. ౧౦౪

అధికోపమ

తే. వికలముఖు లైన యరివధూటికలు గ్లాంత
నలినకైరవ లగుగ్రీష్మ నదులభంగి
నైరి నా నధికోపమ యయ్యె నరయ
నందుఁ గైరవ ముపమకు నధిక మగుట. ౧౦౫

న్యూనపదము

క. పరగండభైరవునిశ్రీ, చరణంబుల కెరఁగ కున్న సమకూఱె వనే
చరత యన న్యూనపద మగు, పరునకు నరిపదముఁ గవితఁ బలికము గామిన్. ౧౦౬

సమాప్తపునరాత్తము

క. అవనీశుయశము గుణమణి, నివహంబులు నెగడ నెగడె నిఖిలము నిండెన్
గవివినుతులచే ధవళిత, భువనం బనఁగా సమాప్తపునరాత్త మగున్. ౧౦౭

అశరీరము

క. కుశలుఁ డగునృపతి సతతము, కృశకులధర్మ్యులను సహజకృత్రిమగుణులన్
బిశునుల నని మును పలుకఁగ, నశరీరము నిగ్రహించు నన్క్రియ నిడమిన్. ౧౦౮

అధికపదము

క. కరవాలభైరవునిచే, నరుగుదు రరు లర్కమండలాకారములోఁ
నురిఁగి యన నధికపద మగు, నరయఁగ నాకారశబ్ద మధికం బగుటన్. ౧౦౯

ప్రక్రమభంగము

క. నారలు చీరలు మధురా, హారంబులు కూర లడవి యాలయ మనఁగాఁ
గూరుం బ్రక్రమభంగము, వారక వనగృహము లేకవచనం బగుటన్. ౧౧౦

పతత్ప్రకర్షము

తే. వీచి మార్కొనుఁ బులులఁ గ్రొవ్వేనుఁగుకిటులఁ
జాఱు మృగములఁ ద్రుంచు నీభటుఁ డనంగ
నడరి విపరీతగతిఁ జెప్ప నగుఁ బతత్ప్ర
కర్షదోషంబు దగ దీనిఁ గానవలయు. ౧౧౧

అర్థదోషములు

క. ఇవి వాక్యజాతదోషము, లవిరళముగఁ దెలియుఁ డింక నర్థక్రమసం
భవము లగుదోషములఁ దగఁ, జెవులకుఁ జవు లొదవ నోలిఁ జెప్పెద నొప్పన్.
సీ. వరుస నపార్థంబు వ్యర్థంబు హీనాధికోపమంబులు సంశయోక్తికంబు
నతిమాత్రకంబు నేకార్థంబు భిన్నంబు జరపదక్రమమును బరుషకంబు
నసదృశోపమమును నప్రసిద్ధోపమ మును హేతుశూన్యార్థమును దనర్చు
విరసాహ్వయంబును నిరలంకృతియు విరుద్ధంబు నసంగతత్వం బనంగ
తే. గబ్బముల సప్తదశదోషఘటన లొదవుఁ
బ్రౌఢి వానికిఁ బాసి సత్ప్రభువు లైన
యుభయభాషాకవీంద్రుల కొసఁగుఁబొసఁగఁ
జారుతరకీర్తి విశ్వేశచక్రవర్తి. ౧౧౩

అపార్థము

క. ధనదునకు నెంద అంగన?, లనుములు నాకమునఁ బండు నా? పాతాళం
బునఁ బాము లెన్నిగలవో?, యనఁగ నపార్థంబు వాచికార్థము గామిన్. ౧౧౪

వ్యర్థము

తే. 'మీరు పెద్దలు, కులమును బౌరుషంబు
విశ్రుతంబులు, గుణము లీవితతు, లేల
యధిపుఁ గొలువరు దా?' రన వ్యర్థ మయ్యెఁ
దొలుతఁ బలుకులు భజనహేతువులు గామి. ౧౧౫

హీనోపమ

క. కుక్కలునుబోలె దనుజులు
మిక్కుటముగఁ గదుర సురలు మృగములభంగిన్
దిక్కులు చెడి పాఱిరి నాఁ
దక్కక హీనోపమాభిధానంబయ్యెన్. ౧౧౬

అధికోపమ

క. అకుటిలగతిఁ గొలఁకులలో, బకములు మునివరులుఁబోలెఁ జరఁగె ననంగాఁ
బ్రకటిత యగు నధికోపమ; సుకవిత నీరెండుఁ జొనుప శూన్యం బయ్యెన్. ౧౧౭

సంశయము

క. నీ వన్న పలుకు చెప్పిన, నా వెలఁదికి నలుగ నేల యన సంశయ మై
భావింపంబడు నీ వను, నా వెరవున నన్న గామి నస్వార్థం బై. ౧౧౮

ఏకార్థము

క. మలయసమీరము మలసెను, మలఁగొనియెఁ బటీరశైలమారుత మనుచుం
బలికిన యర్థమ క్రమ్మఱఁ, బలుకుట యేకార్థ మండ్రు ప్రతిభావంతుల్. ౧౧౯

అతిమాత్రము

క. అతిమాత్రం బగు నతిభాషితమున శోకోదకమునఁ జెడు జగ మనుచున్
మితముగ నరిసతు లేడ్చినఁ, బ్రతతాకృతి నదులు వర్వె బాష్పజలములన్. ౧౨౦

భిన్నసంబాధము

క. నలువ భవదహితకీర్తులు, నలుపులు గావించుతలఁపునం జేసి సుమీ
మలినత్వము కుజనమనః, స్థలముల నిడె ననఁగ భిన్నసంబంధ మగున్. ౧౨౧

అపక్రమము

తే. పురుషుఁ డొక్కండు పరిణయంబునకు మున్న
వరుస సమకూర్చె సీమంతపరికరములు
అన నపక్రమ మండ్రు కృత్యంబు గడచి
యవలిపని సేయు నని చెప్పునట్టికృతుల. ౧౨౨

పరుషము

క. వేఁడెదు నర్థులఁ గనుఁగొన, వాఁడికుఠారమునఁ జెండవలదా యను నీ
సూఁదరిమాటల పరుషము, వోఁడిమి చెడు నట్టియర్థములఁ గబ్బములన్. ౧౨౩

అసదృశోపమ

క. వసుధాపతి కోపాగ్ని, ప్రసరంబులచేత రజతపర్వతభంగిన్
వెస వెలిఁగెఁ బోర ననఁగా, నసమత నిది యసదృశోపమాహ్వయ మయ్యెన్. ౧౨౪

అప్రసిద్ధోపమ

తే. బాష్పకణకీర్ణ మై యొప్పుఁ బణఁతిమోము
మంచు నిండినతొగపువ్వుమాడ్కి ననిన
నప్రసిద్ధోపమార్థ మై యడరు నండ్రు
కుముదముఖముల కుపమాప్తి గూడ కునికి. ౧౨౫

హేతుశూన్యము

తే. చర్మగోరక్షణార్థంబు చంపుఁ బులుల
ననక మిన్నక పులివేఁట లాడు నృపుఁడు
శూరుఁ డై యన్న నది హేతుశూన్య మయ్యె
నిష్ప్రయోజనకథన మై నివ్వటిలుట. ౧౨౬

విరసము

క. తలఁ పవుమాపులు నిద్దపు, టెలనగవులు నింత యొప్ప నే భయమున ని
చ్చలు చను నరిసతులకు నన, విలసనసమయంబు గామి విరసం బయ్యెన్. ౧౨౭

నిరలంకృతి

క. నీచుఁడు సభలోపల దు,ర్వాచాలత నాత్మదోషవంచితుఁ డగు నా
నేచుకు నిరలంకృతి యై, యీచంద మలంకృతులకు నెక్కుక యునికిన్. ౧౨౮

విరుద్ధము

ఆ. చర్చ సేయ జగదసమ్మత మగునర్థ
మది విరుద్ధ మనఁగ నతిశయిల్లు
దేశ కాల లోక దిక్సమయక విరు
ద్ధాహ్వాయములచేత నైను నాఁగ. ౧౨౯

దేశవిరుద్ధము

క. మరుదేశంబునఁ బెక్కులు, పరిపూరితసలిలనదులు పరఁగి పిపాసా
తురులఁ దనియించు నాఁగా, ధర దేశ విరుద్ధ మయ్యెఁ దజ్ఞుల కెల్లన్. ౧౩౦

కాలవిరుద్ధము

తే. గ్రీష్మ కాలంబు మత్తిలి కేకు లాడె
నింద్ర గోపంబు లిలమీఁద నెల్లఁ బొడమెఁ
జాఁగె బ్రథమాంబువులకు నై చాతకంబు
లనఁగఁ గాలవిరుద్ధసమాఖ్య మయ్యె. ౧౩౧

లోకవిరుద్ధము

క. ఘనగజకుంభంబులలో, మొనయుఁ బ్రవాళంబు వెలయు ముత్తెపుగము ల
య్యెనుఁబోతులకొమ్ములలో, నన లోకవిరుద్ధ మయిన యర్థముఁ దలపన్. ౧౩౨

దిగ్విరుద్ధము

క. ఉదగంబుధివీచుల నున్మదుఁ డై క్రీడించె దాక్షిణాత్యుఁ డనంగా
మదిలో వినియెడువారల, యెద నించును దిగ్విరుద్ధ మనునర్థం బై. ౧౩౩

సమయవిరుద్ధము

క. అమరఁగఁ బులితోలును మ,స్తమునం బలుజడలు దాల్చి సౌగతుఁ డొప్పెన్
హిమకరశేఖరుగుడి నన, సమయవిరుద్ధార్థ మగుచుఁ జను సత్కృతులన్. ౧౩౪

అసంగతి

తే. శ్రుతము శాంతియు నితనికిఁ జుట్టలనక
దయయు దానంబు నితనికి దయిత లనక

జోడు దప్పు నసంగతి స్తుతి యొనర్పఁ
బద్యములయందు సహచరభ్రంశ మయ్యె. ౧౩౫
క. ఈదోషంబులు మొగి నర్థోదితములు పూర్వభాషితోదారశ్లే
షాదిగుణంబులతోడఁ బ్రసాదంబునఁ గూడి యొసఁగు ముఖ్యార్థములన్. ౧౩౬
క. శ్రుతిపరుషత మానుటకై, మతిఁ గర్తవ్యంబు సౌకుమార్యము చెప్పన్
జతురతఁ గాంతి ఘటించుట, వితతగ్రామ్యార్థహరణ విశ్రుతిఁ జేయున్. ౧౩౭
క. కృతుల నపుష్టార్థప్రవి, హతికొఱకై చొనుపవలయు నర్థవ్యక్తిన్,
వితతన్యూనాధికపద, యుతిహతికై సమత చెప్ప నొప్పుం గవితన్. ౧౩౮
తే. అనుచితార్థ నిరాకరణార్తికొఱకు
నగు నుదాత్తతఁ గావ్యంబులందుఁ జొనుప.
యుక్తపాదవిసంధివిచ్యుతి యొనర్చు
పనికి నూర్జస్వి కర్జంబు పద్యములను. ౧౩౯
ఆ. తుదిఁ బతత్ప్రకర్ష దోషాపహతికి నై
యుక్తి రీతిఁ గావ్య మొగి నొనర్ప
నప్రతీతిక పరిహారంబు కొఱకు నై
సుప్రసాదగుణముఁ జొనుపవలయుఁ. ౧౪౦
క. చ్యుతసంస్కృతి మానుటకై, యతిమధురసుశబ్దవృత్త మగు నొనరింపన్,
బ్రతత ప్రక్రమభంగా, హతికై సంక్రమతఁ గూర్ప నగు నండ్రు బుధుల్. ౧౪౧
క. ప్రేయోలంకారము దా.శ్రేయం బగుఁ బరుషదోషశిథిలతకొఱకై
చేయఁ దగుసూక్తితంత్రము, హేయాశ్లీలంబుఁ దొలఁగ నెగుచుటకొఱకై. ౧౪౨
క. ఇత్తెఱఁగున మఱియు గుణా, యత్తాలంకార సరణు లరసి కవీంద్రుల్
చిత్తంబున దోషోదయ, వృత్తం బెడలించి కవిత విరచింపఁ దగున్. ౧౪౩

చ. విరహితవైరికై భువన విశ్రుత సద్గుణ రత్నహారికై
నిరుపమకీర్తికై యువతి నిర్మథనక్షమ చారుమూర్తికై
విరచితవృద్ధికై సమర వీరవిరాజిత జైత్రసిద్ధికై
పరిచితశక్తికై గిరిశపాదపయోజనిషక్తభక్తికై. ౧౪౪
క. పరగండభైరవునకై, యరిమానసచండడిండిమారావునకై
కరవాలభైరవోర్జిత, బిరుదునకై నతవిమతనిభృతవరదునకై. ౧౪౫

తరలము

సుజనపోషణశాలికై రణశూరతావనమాలికై
రజనినాథకులాగ్రగణ్యవిరాజికై జయవాజికై

గజభుజంగమభారవారణకారికై యవికారికై
విజయవిక్రమధర్తకై మనవిశ్వభూవరభర్తకై. ౧౪౬

గద్యము

ఇది శ్రీమదుమారమణ చరణారవిందవందన గోవిందామాత్యనందన వివిధబుధ
విధేయ విన్నకోట పెద్దయ నామధేయ విరచితంబైన కావ్యాలంకార
చూడామణియను నలంకారశాస్త్రంబునందు విమిశ్రితాలంకార
యమకాద్యనుప్రాసచిత్ర బంధచిత్ర సందర్భ దోష గుణ
నిరూపణ ప్రభృతి పంచమంబన్నది

షష్ఠోల్లాసము.

సప్తమోల్లాసము

ఛందస్సు

క. శ్రీవిశ్వేశ్వరునకునై, భావితవిశ్వేశ్వరాంఘ్రిపద్మునకై సం
భావితపదవాక్యకళా, కోవిదుకై నయవిశేషగుణవిధునకునై. ౧

క. ధీయుత పింగళనాగ హలాయుధ జయదేవ ముఖ్యు లగునార్యులచే
నాయతమై యామ్నాయ ప్రదాయిత మగుఛంద మొప్పిదముగ నొనర్తున్. ౨

క. ఛందోవిభ్రమవిధితోఁ, బొందికదా వేదశాస్త్రములు వాగ్వనితా
మందిరము లైన యయ్యర, విందభవునివదనములకు విభవం బొసఁగెన్. ౩

శా. పొందై గౌరవలాఘవప్రకృతమై పూర్ణాక్షరస్నిగ్ధమై
యందంబై శ్రుతిసమ్మతప్రకటమై ప్రాపించునానావిధ
చ్ఛందస్సూత్రము లేక లోకములఁ జంచద్వాక్యరత్నావళీ
సందోహంబులు కంఠభూషణము లై సంధిల్లునే యేరికిన్ ? ౪

క. ఛందము వాఙ్మయవిద్యా, కందము యతిగమకసమకగణవృత్తకృతా
నంద మమందార్థకళా, విందము వాణీకరారవిందము ప్రతిభన్. ౫

క. పటుమతి నట మున్ను మహా, నటుఁ డీశుఁడు వాచకాభినయమునకై యు
త్కటయతిలయమయతాళ, స్ఫుటవికటచ్ఛంద మందముగ నొసరించెన్. ౬

క. సృజియించి యిచ్చె నజునకు, నజుఁడును భరతునకు నిచ్చె నమ్మునివరుఁడున్
బుజుమతి యగుపింగళుఁ డను, భుజగమునకు నిచ్చె భుజగభోజనుఁ డచటన్. ౭

క. ప్రియ యది యేటిది నావుడుఁ, బుయిలోడినపలుకుతుడలపొల్లలచేతన్
మయరస త భ జ నగణము లుదయ మొందెన్ ఛంద మొందెఁ దద్గణయుక్తిన్. ౮

క. గురువును లఘువును శంకర, గిరిజాత్మాకృతులు తత్ప్రకృతములు గణముల్
గరుడునిపై పింగళఫణి, విరచించిన తెలుఁగు వరుస వివరింతుఁ దగన్. ౯

వ. అవి యెయ్యవి యనిన—ధీశ్రీస్త్రీమ్, వరాహాయ్, కాగుహార్, వసుధాన్, సాతేక్వత్, కదాసజ్, కింవదభ్, సహసన్: ఇట్లని గరుడభయంబుననుం దిర్యగుదితస్వభావంబునను సాభిప్రాయజ్ఞేయనేయార్థంబుగా గణస్వరూపనిరూపణంబునకునై పింగళనాగంబుచేత నుచ్చరితంబు లగుతద్వాక్యాంతరంబులం బొల్లులై తోఁచు మకార-యకార-రేఫ - సకార - తకార - జకార - భకార - నకారంబులు గణాభిధానంబులకు నాద్యక్షరంబు లగుటచేత మగణ - యగణ - రగణ - సగణ-తగణ-జగణ-భగణ-నగణంబులు క్రమంబునం బ్రస్తారోద్ధారంబునం బ్రభవించె. తత్స్వరూపంబులను దదధిదైవతంబులను బరిపాటిం బ్రకటించు నెట్లనిన. ౧౦

క. ధీశ్రీస్త్రీ మన మగణము, విశ్రుత, మధిదైవతంబు విశ్వంభర; ని
త్యశ్రీల నొసఁగు మగణ, ప్రశ్రయముఖకవిత చెప్పఁ బని దనుఁ దలఁపన్. ౧౧

క. జగతివరాహా యనఁగా, యగణం బుదయించె నుదక మధిదైవత మై,
యగణప్రయోగములయెడఁ, దగిలించున్ సిరులుఁ దన్నుఁ దలఁపున నిలుపన్.

తే. భ్రమిసి కాగుహా రనునట్టి పలుకు రగణ
మయ్యె; నధిదైవతము వహ్ని యయ్యెఁ గానఁ,
గవితముఖమున రగణంబు గట్టునప్పుడు
వహ్నిఁ దలఁపంగఁ బగఱకు వచ్చుఁ జావు. ౧౩

క. గతిఁ గై ఫణివసుధా యని, మతిఁ దలఁచిన సగణ మయ్యె; మారుత మధిదై
వత మండ్రు; సగణముఖ మగు, కృతి పగఱకు మగుడులేని కీ డొనరించున్. ౧౪

క. సాతేక్వ దనుడుఁ దగణము, జాతం బై శూన్య మగుడు, జద లధిదైవం
బై తనరెఁ; దగణముఖకృతి, శ్రీతుం డగునృపుని నైన హీనుం జేయున్. ౧౫

ఆ. తనరఁ బింగళుఁడు కదాన జనన్ జగ
ణము జనించెఁ, దదధినాథుఁ డినుఁడు;
తొలుతఁ గృతిని జెప్పఁ దొణఁగుచో నర్కునిఁ
దలఁప నరికి రోగతతులు వొడము. ౧౬

క. ఖగపతి కింవద భన నది, భగణం; బుడురాజు తదధిపతి; భగణాద్యం
బగను గృతి చెప్పనప్పుడు, మృగాంకుఁ దలపంగ నగు సమీహిత కాంతుల్. ౧౭

క. సహాస నసి పలుక నగణం, బహుతం బగుఁ, దదధిదైవ మగుఁ బ్రాణుఁడు; త
ద్విహితస్మృతి నాయువు గడు, నిహితం బగు నగణముఖ వినిర్మాణములన్. ౧౮

క. గురులఘువులు గలములు; లఘు
గురులు గురులఘువులు నెన్ని కొన వ హము లగున్;
గురులఘువులు త్రితయము లై
మురిసిన నవి మగణ నగణములు నాఁ బరఁగున్. ౧౯

ఆ. మగణరచన కాదిమధ్యాంతలఘువులు
గలిగె నేని య ర త గణము లయ్యె;
నగణ రచన మొదల నడుమను గడ గురు
వుండెనేని భ జ స లొప్పుమిగులు. ౨౦

క. లోవంక వ్రాయ గురు వగు;, నేవంకయు లేక వ్రాఁత యొసఁగును లఘువై
జైవాతృకరేఖాయుత, భావజశరనిభము లండ్రు ప్రాజ్ఞులు మఱియున్. ౨౧

క. గురువు లగు నొంటిసున్నల, నిరుసున్నల జమిలివ్రాల నెడమల నూఁదన్
బొరసినవియు దీర్ఘములు, నితరములు లఘువులు గణములు తత్త్రితయంబుల్.

క. ఇందుఁడు గాంతి వపుఃప్రభఁ, గందర్పుఁడు సప్తసప్తి ఘనరుచి ననఁ, జె
న్నుందినయవి గురువులు చె, న్నొందిననిడుపులును: నట్ల యున్నవి లఘువుల్. ౨౩

క. కృతిక్లృప్తులును తృప్తిదృప్తులును, పిత్రృభృతులును నిలుచు పదముపిఱుఁదనలఘువుల్,
కృతిలో నగణములును దీర్ఘత నొందినయేని రెట్టిగాఁ దగు నెఱుఁగన్. ౨౪

మ. కమనీయంబగు గద్యపద్యమయమై కావ్యంబు; గద్యంబు నా
నమరుం బాదనియంత్రణానియమవిన్యస్తప్రశస్తార్థమై,
రమణీయాంఘ్రిచతుష్టయ స్ఫుట వళిప్రాసాభిరామంబు ప
ద్యము; తత్పద్యము వృత్త జాతు లన రెండై పర్వుఁ గావ్యంబునన్. ౨౫

క. వృత్తం బనఁ జతురంఘ్రి సు-వృత్తం బై వళుల ప్రాల వెలయును; మాత్రా
యుత్తగణంబుల చేతఁ బ్ర, వృత్తాకృతిఁ బరఁగు జాతివితతులు కృతులన్. ౨౬

తే. విరతి విశ్రామ విశ్రాంతి విరమ విరమ
ణాభిధాన విరామము లనెడి పేళ్లు
యతికిఁ బర్యాయపదములై యమరుఁ గృతిని;
యుక్తి పదములఁ గృతియందు నునుపవలయు. ౨౭

క. కరి గిరి పుర నిధి శశి దిక్పరిసంఖ్యానంబు గణితపరిభాషల చే
నరసి యతి నిలుపుచోటులు, పరికింపఁగవలయుఁ గావ్యబంధన వెలయన్. ౨౮

వళిప్రాసములు

క. పాదప్రథమాక్షర ము,త్పాదిత మగు వళి యనంగఁ; బ్రాసం బనఁగాఁ
బాదద్వితీయవర్ణము; పాదచతుష్కమున కివియ ప్రాణము లెపుడున్. ౨౯

వళిభేదములు

క. స్వరజలు వర్గజ లితరే, తరవర్గజ లనఁగ నేకతరజ లనంగాఁ
బరపారు వళ్లు నాలుగు;, వరుసఁ దెనుంగునకు వాని వలయుం దెలియన్. 30

క. కోఁచి యకారము మొదలౌ, కారము తుద యైనయచ్చుగమి పండ్రెండున్
వారక యొండొంటికి నిం, పారఁగ వళ్లయ్యె నాల్గు నైదును మూఁడున్. 3౧

అజ్విరమము

క. ఆ ఐ ఔ లత్వమునకు, నీ ఏలును ఋద్వయంబు నిత్వమునకుఁ దా
మూ ఓ లుత్వమునకు వళు, లాయచ్చుల దొరసి యుండ హల్లుల కెల్లన్. 3౨

అకారవళినిరూపణము

తే. అవని ధర్మజుఁబోలు నిత్యాస్యచర్య,
నాదిరాజుల దొరయు నిత్యైంద్రభూతి,
నరులఁ బ్రహరించు బాహుదండౌగ్ర్యమునను,
విధుకులాగ్రణి చాళుక్యవిశ్వవిభుఁడు. 33

ఇకారవళినిరూపణము

ఆ. ఇనజుఁ డీగి, భారతీశుండు చతురత,
నేకవీరుఁ డాజి బుజుతయందు,
బూజరిపుఁడు సిరి, నహీనుండు భూవహ
నమున విశ్వమనుజనాథవిభుఁడు. ౩౪

ఉకారవళి నిరూపణము

క. ధరణీవరాహలాంఛితుఁ, డురరీకృత సకలవిద్యుఁ డూరీకృత సం
గరజయుఁడు విశ్వభూవరుఁ, డురుకీర్తుల నెగడు నా బిడౌజో నిభుఁ డై. ౩౫

వర్గవళినిరూపణము

క. తుది నున్న ఙ ఞ ణ న మ ములు, వదలిన యా క చ ట త పల వర్గాక్షరముల్
వాఁడెఁ దనవంగడములలో, నదికిన నవ్వళులు వర్గజాఖ్యము లరయన్. ౩౬

సీ. కమనీయరాజశిఖామణి కరిరాజ గర్వమహీధ్రనిర్ఘాతమునకు
చతురయశస్సిత చ్ఛత్త్రి కాయోధన జయదాశ్వభంజళీ ఝంపునకును
టంకితరాయకటారిసాళువునకు డంభలాంఛన కోల ఢాలునకును
తత్త్వ పురాణకథా రసవేదికి దాన దయా ధర్మ ధామ మతికి

తే. పశుపతిప్రాప్త సామ్రాజ్యఫలున కబ్జ
బంధుబంధుర తేజోవిభాసునకును
విశ్వవిభునకు సరి లేరు విశ్వజగతి
ననిన నివి వర్గవళ్లకు నచ్చు గృతుల. ౩౭

కాదివర్గమునకు గుణితస్వరవళినిరూపణము

క. కా కై కౌ లట కత్వము, కీ కేలు కృ కౄలు నట్లె, కిత్వము వళు లై,
కూ కోలు కుత్వమునకును, జేకొను దత్కాదిశాంతసిద్ధార్ణతతిన్. ౩౮

ఇతరేతరవర్గజవళినిరూపణము

క. ఇతరేతరవర్గజవళి, తతికిఁ జవర్గువును శ ష స దగు నొకగమి యై;
కృతులకు న హ య లు నేక, స్థితి నొకవంగళము; న ణ లుఁ జెలఁగునొకటియై.

చ. చతురచళుక్యవిశ్వవిభుశాసన మెక్కొనరాజనూళు ల
చ్ఛత మకుటోజ్జ్వలస్రగనుషక్తము లై విలసిల్లు నెందు; నీ
జతనము నీతిమంతులకు సాఁగిన నేమి కొఱంత? సంతతో
జ్ఝితమదబుద్ధులుం గుశలసిద్ధులు పొందుట లెల్లఁ బోలవే. ౪౦

ఆ. చతురుపాయబాహుశక్తిషమావళిఁ
బాఱ విడిచి చిత్రభానుసాక్షిఁ

బాజె సర్వసిద్ధిపద మేది ధరణీవ
రాహమునకు నోడి రాచకదుపు. ౪౧

చ. అమమత కాస్పదంబు, వినయంబునకుం గుదు, రుబ్బులేసినె
య్యమునకు నాలవాలము, మహాగుణపం క్తికి జన్మభూమి, దా
నమునకు నాదరం, బరిరణక్రియ కుగ్రనికేతనంబు, నా
నమరుఁ జళుక్యవిశ్వమనుజాధిపుచిత్త మమత్త్వవృత్తియై. ౪౨

ఏకతరవళినిరూపణము

క. మ ర వ ల ఱ లేకతరవళు, లరయఁగఁ దమతమక కవులయనుమతి వళులై
పరఁగుఁ, బదాంతముకారము, పొరిఁబొందినపు ఫు బు భు ము ఉ పొసఁగిన చోటన్.

ఆ. మధురవచనుఁ డార్యమాననీయాగ్రణి
రసికవరుఁడు రాజరాజనిభుఁడు
వరుస యొఱఁగి సుకవివరులకు నిచ్చిన
లచ్చి విశ్వవిభునిలాగు మెచ్చు. ౪౪

ఆ. అజ్జు లాని యీగి జావడి సభలోన
జేసి పోరి లోన అిచ్చఁ బొఱసి
బెన్న మదుగుపుడమిజేంద్ర నేల నుతింప
మనకు విశ్వనాథుఁ డొనరియుండ. ౪౫

ముకారవళినిరూపణము

తే. పుడమి విశ్వవిభునిభుజమునకుఁ దొడవు
ఫుల్లపద్మాలయ పితీర్ణమునకు బోటి
బుధులు విద్యావివేచనమునకు సాక్షి
భువనములు కీర్తికి నివాసములు దలంప. ౪౬

ప్రాదివళినిరూపణము

క. ప్ర ప రాప స మను సు ప్ర,త్యపి ని ర్దు రధి న్యు పా భ్యు దాజ్వ్య త్యవ ప
ర్యుపసర్గ వింశతికి వళు,లు పరస్పరవర్ణయుక్తి నుభయముఁ జెల్లున్. ౪౭

ప్ర - పరా - అప - సమ్ - అను - సు - ప్రతి - అపి - నిర్ - దుర్ - అధి-ని-ఉప-
అభి - ఉత్ - అజ్ -వి-అతి - అవ-పరి:——ఇవి యిరువదియు నుపసర్గలు; ఇందు
అప్యాజ్ అను నిరూపణ మప్రసిద్ధము.

శా. ప్రారంభించు నశేషధర్మముల సంపాదించు సత్కీర్తులన్,
బ్రారబ్ధంబులు నిర్వహించు ఫలపర్యంతంబుగా నెప్పుడున్,
బ్రారబ్ధ ప్రతిలబ్ధ సంపదలచే రాగిల్లు నుల్లాసియై,
యీ రా జంచు నుతింతు రార్యు లిల విశ్వేశావనీవల్లభున్. ౪౮

తే. రిపుల విశసించు చోటఁ బరేతనాథుఁ
డుర్వి రక్షించుచోటఁ బరోఢ భుజుఁడు
బహుధనా వాప్తిచో ననపాయబుద్ధి
యంతరరులకు నీ రా జపాయకరుఁడు. ౪౯

చ. స్మయరహితంబు వైభవసమాగమ, మాహవధుర్యశౌర్య మ
వ్యయము, జయంబు విస్మయసమగ్రము, పాదవినమ్ర శాత్రవా
న్వయ పరిరక్షణం బభినవంబు, నయోచిత శాస్త్రవాచకా
న్వయనిపుణంబు చిత్త, మనయంబును విశ్వనరేంద్రభర్తకున్. ౫౦

తే. స్వర్ణగిరిచాపుఁ డర్చింపవలయు వేల్పు
స్వంత మగుమంత్ర మాప్తపంచాక్షరంబు,
తథ్యమగుధర్మ మెపుడు ప్రత్యక్షకృత్య,
మాత్మ విశ్వేశ్వరునకుఁ బ్రత్యహముఁ దగిలి. ౫౧

సీ. రసభావశీలి నిరంతరశ్రుతిశాలి యర్థావబోధ నిరర్గళుండు
రాజన్యజన్య దురంతవిక్రముఁడు దు రవగాహవిద్యా విహారభూమి
దానార్ద్ర సంపదధ్యావాస మాయుధాయత వేదశశ్వదధ్యయనవేది
న్యాయ తర్కాది నానాశాస్త్రకుతుకి వి న్యస్తపూతార్థ మహాశయుండు. ౫౨

ఆ. ప్రచుర ఫలిత చతురుపాయాభిరాముఁ డు
పేంద్రభూపతనయుఁ డింద్రనిభుఁడు
భీమబలుఁడు జగదభీహిత శోభనా
భ్యర్థి విశ్వనాథుఁ డవనివిభుఁడు. ౫౩

క. చంచలత లేక దానో, దంచితుఁ డగువిశ్వనాథ ధరణీశ్వరుచే
మించినసుకవీశ్వరుల దృ,గంచలముల మలయు సిరు లుదగ్రప్రీతిన్. ౫౪

చ. వ్యపగతదోషుఁ డవ్యసనవర్గుఁ డుదంచిత మంత్రపంచక
వ్యపగతశత్రుమండలుఁ డయాన్వితుఁ డూర్జిత వైరిభూవర
ద్విపవరమత్తకేసరి యతీంద్రియఖేలనుఁ డార్య చర్యుఁ డ
త్యుపచితశౌర్యశాలి సుగుణోన్నతి విశ్వనరేంద్రుఁ డెప్పుడున్. ౫౫

తే. విశ్వ విశ్వంభరాసమా వేశనమున
నడరు నీహిత బహుఫలావాప్తు లెల్లఁ;
బ్రణతు లొనరింతు రఖిల పర్యంతనృపులు
నర్థి విశ్వేశ్వరునకుఁ బర్యాయగతుల. ౫౬

సబిందువర్ణావళి నిరూపణము

తే. ట త ప వర్గాక్షరములకు డాపలించి
యొనర నూఁదిన బిందువు లుండెనేని

వరుసఁ ణ న మ లు వళు లగు వాని కెల్ల
నవనిఁ గొందఱు సుకవులయనుమతమున. ౫౭

చ. కనుకఁ జళుక్యవిశ్వనృపకేసరి జేసినచోఁ గృపాణదం
డనమునఁ గల్గుఁ బో సురగణత్వము తత్పదపారిజాత వం
దనమునఁ గల్గుఁ బో మనుజనాథత తద్భటదర్శనావలం
బనమునఁ గల్గుఁ బో గహనమధ్య నివాసము వైరకోటికిన్. ౫౮

ద్వ్యక్షర త్ర్యక్షర ప్లుతాక్షర వళి నిరూపణము

ఆ. మొదలి వ్రాఁత రెండు మూఁడు నక్కరములఁ
గూడెనేని యదియ కూర్చు వళుల,
నంత్యవర్ణము విడుపయి తర్క భేద ద?
యార్థ మయిన నచ్చు హల్లు వళులు. ౫౯

క. ప్రియకరుఁడు సర్వలోకా,శ్రయ బిరు దోదగ్రుఁ డుగ్రజనవర సేనా
జయలక్ష్మీ సుఖకర సం,శ్రయుఁ డీచాళుక్యవిశ్వరాజేంద్రుఁ డిలన్. ౬౦

తే. ధర్మములు నిత్య సత్య కృద్వ్యాప్తు లెపుడు,
వర్జ్యములు చిత్తమున కసద్వ్యసనచయము,
లర్హములు వర్ణ విభ్రమ ద్వ్యక్తివిధులు
పతికి ననుటయు విశ్వభూపతికి నమరు. ౬౧

క. త్రాసమతి విమతు లడుగులు, డాసిన నీసోమవంశ్యుఁడా రక్షింపం
డీ సుడిగి యుచితగతి వి,న్యాసంబునఁ గొలువవలవదా విశ్వేశున్. ౬౨

మ. కమలోత్పత్తి నిమిత్తముం గువలయాకాంక్ష్యోత్పజ్జీవనీ
యముసైనంతన నభ్రవిభ్రమము నేలా సర్వలోకాశ్రయ
క్షమతం బేర్చు చళుక్య విశ్వవిభు శశ్వద్దాన ధారాజలౌ
ఘముతో సాటికిఁ బాటి సేసెదవు క్రిక్కా చక్కఁ దర్కింపుమా. ౬౩

ఆదేశవళి నిరూపణము

క. ద్వీపమునకు నాకమునకు, నాపై శాస్త్రోక్తి నచ్చు నాదేశ సమా
సాపత్తి గలుగుటయు వళు, లాపాదింపుదురు కొంద ఱచ్చును హల్లున్. ౬౪

ఉ. ద్వీపులఁ ద్రుంచు విశ్వజగతీపతి యుత్తమశక్తి జాంబవ
ద్వీపమునందు గోవులకు నిమ్ముగఁ జేయుటయున్ బ్రసన్నమై
గోపతి ధేను వవ్విభునకుం దనవైభవ మిచ్చెఁ గాక యే
భూపతు లీవదాన్యగుణబుద్ధిఁ బ్రసిద్ధి వహించి రుర్వరన్. ౬౫

క. నీకరవాలము పాలై, నాకంబున కరిగి రాజనారాయణ యా
భూకాంతు లెట్టిచన వో, నాక విటోత్తములఁ దూల నడుతురు లీలన్. ౬౬

క. విను మన్యోన్యపదంబున, గొనరింతురు కవులు గొంద ఱో నో లాయుం
దనుబోనియచ్చు కలుగుటఁ, జొనుపుదు రాయచ్చు వళియు సుకవులు కృతులన్.

ఉ. ధన్యుఁడు విశ్వభూవిభుఁడు ధారుణి యేలఁగ భూజనంబు ల
న్యోన్యహితత్వ సంపదల నొందిరి, దంపతు లింపు నింప న
న్యోన్యసుఖానుకూలతల నోమిరి విప్రులు వేల్పుఁబిండు న
న్యోన్య సుపుష్టి తుష్టి కుశ లాదులఁ జెందిరి నాఁడునాఁటికిన్. ౬౮

దేశీయవళి నిరూపణము

చ. కఱకరి కల్లడంబు కడుఁ గట్టిఁడి దెమ్మెర లోలమాస గ్ర
చ్చఱ యెసలారు లుల్లుఱుకు లాడెడి పీఱఁడి రజ్జులాఁడు గ్రి
క్కిఱియుట నాఁ దెనుంగునకు నీయుభయంబు వళిప్రకారమై
మెఱయఁ గవిప్రయోగమున మేల మెఱింగి రచింప నేర్చినన్. ౬౯

క. చెన్నక్కుఁ జెన్నక మా, చన్నన మాచన యనంగ నచ్చట వళి యై
చెన్నగు నకార మార్యుల, మన్నన హల్లేని గలుగు మఱియొక్కచోన్. ౭౦

క. కడలాలుం జవరాలును, జడుఁ డొక్కం డొకఁ డనంగఁ జనునుడువుల న
చ్చిడుటయె తగు వడి హల్లును, వడి సేయుఁదు రంధ్రు కవులు వలసినచోటన్. ౭౧

క. ఏకైకము సోదర నా, కౌకులు ననుశబ్దములకు నొగి నేత్వోత్వా
నీకము వళు లగుఁ గొందఱు, గైకొందురు వృద్ధివళులు కవు లాడఁబడికన్. ౭౨

షడ్విధప్రాసములు.

క. భాసురము లగుచు సుకర, ప్రాసానుప్రాస దుష్కరప్రాసాంత్య
ప్రాస ద్వంద్వ త్రితయ, ప్రాసము లన షడ్విధములు పరఁగుం గృతులన్. ౭౩

సుకరప్రాసము

క. సుకుమారము శ్రుతిసుఖదము, నకలంకము నైనవర్ణ మాద్యక్షర సృ
ష్టికి రెండవప్రాయి సుమీ, సుకరప్రాసం బనంగ సులభము కృతులన్. ౭౪

క. అరవిందహితుఁడు దీధితి, నరవిందోదరుఁడు విద్విడపహరణముచో
నరవిందభవుఁడు చతురత, ధర ధరణివరాహ విశ్వధరణిపుఁ డెపుడున్. ౭౫

అనుప్రాసము

క. ఇడునెడఁ బ్రాసాక్షరములు, బడి తప్పక పాదపదవిభాగములఁ గడున్
బెడఁగైన ననుప్రాసం, బడరుం గబ్బముల నెల్ల నమరినతోడవై. ౭౬

క. రుంద్రములు సాంద్రములు ని, స్తంద్రములును గుణము లెపుడు ధర సత్యహరి
శ్చంద్రునకుఁ జంద్రవంశ్యున, కింద్రోర్జితమహిమునకు నుపేంద్రసుతునకున్. ౭౭

దుష్కరప్రాసము

క. పరువడిఁ బాదాదుల నుచ్చరణాసహ్యాక్షరముల సమకూర్చిన దు
ష్కర మనియెడుప్రాసం బగు, సరసాలంకార మనుచుఁ జను సత్కృతులన్. ౭౮

క. సుర్గయి విశ్వేశ్వరుడో, రర్గళహతిఁ జన్న రిపుల న వినుతింపన్
స్వర్గపథూకుచకుంభ వి,నిర్గళదంబువులచేత నిర్మలు లగుటన్. ౭౯

అంత్యప్రాసము

క. మొదలిచరణంబుకడ శుభ, పద మయ్యేడిప్రాయి యన్ని పాదంబులకున్
దుదనుండి మండనం బ, నది యంత్యప్రాస మనఁగ నమరుం గృతులన్. ౮౦

క. భూజనహితనయశీలున్, బూజింతురు నృపులు విశ్వభూమీపాలున్
రాజితకీర్తివిశాలున్, రాజేంద్ర చ్ఛత్రచామరశ్రీలోలున్. ౮౧

ద్వంద్వత్రిప్రాసము

క. క్రమమునఁ బాదాదులయం, దమలము లై రెండు మూఁడు నక్షరములు చె
న్నమరిన ద్వంద్వత్రిప్రాసము లనఁగా బరఁగు వానిఁ జదుఁ దెలియంగన్. ౮౨

క. దానంబు వివిధకుశలని,దానంబు విరోధిరాజ దత్తధనచయా
దానంబు గవులసొమ్మప,దానం బిత్తెఱఁగు విశ్వధరణీపతికిన్. ౮౩

క. శీలనమును దన్నవసరి, లాలనము నశేషశాస్త్ర లాలితవిద్యా
ఖేలనము ధర్మధరణీ, పాలనమును విశ్వధరణిపాలుఁడ కొనరున్. ౮౪

ల ళ డ బుక్రాంతప్రాసములు

క. పలసినచోలళములు డల, ములు మఱి బుక్రాంతవర్ణములు ప్రాసము లై
యలవడు సత్కవికృతులన్, నిలుపందగు వానిఁ దెలిసి నియతప్రీతిన్. ౮౫

క. తాళము దాలము నాఁజనుఁ, జోళుఁడు చోడుండు నాఁగ సొం పగు నుగ్ర
వ్యాళ వ్యాడ వ్యాలము, లోలి న సమరూఢిఁ బ్రాసయుక్తిం జెల్లున్. ౮౬

తే. భీకరాకారుఁ డయ్యు నంగీకృతుండు
మేదురక్రోధుఁ డయ్యు ననాదృతుండు
పాపనాత్మకుఁడయ్యు బలావృతుండు
నాఁగఁ బ్రాసంబులకు సమానంబు లెపుడు. ౮౭

వృ త్త ము లు

క. ఇది ప్రాసలక్షణం బిఁక, విదితంబుగఁ బింగళాహివిరచిత మగుచున్
బొదలెడు ఛందోగణ సంపద యగు వృత్తప్రపంచపద మెఱుఁగఁ దగున్. ౮౮

క. అదట నక్షర గణ నో, త్పాదిత గణసంప్రవృత్తితంత్రముచేఁ గా
కోదరుఁడు గరుడునిం బ్ర, చ్ఛాదించుట ఛంద మనఁగ జగతిం బరఁగున్. ౮౯

క. ఇది లౌకిక వైదిక వా, క్పద మై షడ్వింశతిప్రపంచాత్మక మై
పొదలుం. దెలియఁగవలయును, ముదమున నభిధానరూపముల చందంబుల్. ౯౦

వ. ఉక్త, అత్యుక్త, మధ్య, ప్రతిష్ఠ, సుప్రతిష్ఠ, గాయత్రి, ఉష్ణిక్కు, అనుష్టుప్పు, బృహతి, పంక్తి, త్రిష్టుప్పు, జగతి, అతిజగతి, శక్వరి, అతిశక్వరి, అష్టి, అత్యష్టి, ధృతి, అతిధృతి, కృతి, ప్రకృతి, ఆకృతి, వికృతి, సంకృతి, అతికృతి, ఉత్కృతి, అనం బ్రవర్తిల్లు; నందు నుక్తాదిచ్ఛందంబు లొక్కొక్కయక్షరంబునుండి యొండొంటి కొక్కొక్క యక్షరంబుగా షడ్వింశాక్షరపర్యంతంబుఁ బెరుఁగు. అందు నుక్తాచ్ఛందంబునఁ బ్రతిపాదంబున నేకాక్షరం బై శ్రీ యను వృత్తంబయ్యె:

శ్రీ-శ్రీ-జే-యున్.

అత్యుక్తాచ్ఛందః పాదంబు ద్వ్యక్షరం బందు స్త్రీ యను వృత్తం బయ్యె:

స్త్రీరూ-పారుం-గారూ-పారున్.

మధ్యాచ్ఛందంబు త్ర్యక్షరంబై నారీవృత్తంబునకు జనకం బయ్యె:

నారీవృ-త్తారంభం-బౌరు మ్మా-కారం బై.

ప్రతిష్ఠాచ్ఛందః పాదంబు చతురక్షరం బై

కన్యావృత్తము

పొత్తై మాగా-వృత్తిం గన్యా-వృత్తం బయ్యెన్-జిత్తం బారన్

సుకాంతివృత్తము (జగ.)

జగంబులంద-గున్ సుకాం-తి గల్పిత-ప్రగల్భతన్.

సుప్రతిష్ఠాచ్ఛందః పాదంబు పంచాక్షరం బై

సుందరీవృత్తము (భగగ.)

సుందరి యొప్పం-జెంది భగా నిం-పొంద నియుక్తిన్-గందుకలీలన్.

ప్రగుణవృత్తము (సగగ.)

సగణాసక్తిం-గగసంయుక్తిన్-బ్రగుణాఖ్యం బై-తగు నింపారన్.

అంబుజవృత్తము (భవ.)

ఇంబగు భకా-రంబును వకా-రంబును జుమీ-యంబుజ మగున్.

విచ్ఛందోధికారము

క. ఇం దుండియుఁ గరణీయ. చ్ఛందోవృత్తముల నర్థ సంజ్ఞితములఁ గా
నొండింతు గ్రంథవిస్తృతి, క్రందునకుం గాక యర్థగౌరవ మొప్పన్. ౯౧

గాయత్రీచ్ఛందఃపాదంబు షడక్షరంబై

విచిత్రవృత్తము (యయ.)

విచిత్రంబునందున్ - రుచింపన్ యయంబుల్.

తనుమధ్యావృత్తము (తయ.)

ఒప్పున్ తయ యుక్తం - జెప్పం దనుమధ్యన్.

సురలత (సయ.)

సురలతం జెప్పన్ - సొరది సయంబుల్.

ఉష్ణిక్ ఛందఃపాదంబు సప్తాక్షరంబై

విభూతివృత్తము (రజగ.)

వ్యక్త సద్విభూతి దా-రక్త జక్తగంబునన్.

మదనవిలసితము (ననగ.)

మదనవిలసిత-ప్రదములు ననగల్.

కుమారలలిత (జసగ.)

కుమార లలితకున్-సమగ్ర జసగముల్.

అనుష్టుప్ఛందఃపాదం బష్టాక్షరం బై

విద్యున్మాల యనువృత్తము (మమగగ.)

శ్రీలీలన్ రాజిల్లున్ విద్యు-న్మాలాఖ్యం బై మాగాసక్తిన్.

చిత్రపదము (భభగగ.)

చిత్రపదం బన భాగా-చిత్రయతిప్రతిపత్తిన్.

ప్రమాణి (జరవ.)

జకారమున్ రకారమున్-వకారమున్ బ్రమాణికిన్.

సమాని (రజవ.)

ఈసమానికిన్ రజవ-వ్యాస మొప్పగున్ గృతులన్.

సింహరేఖ (రజగగ.)

ఈరజాగ్రగా నియుక్తిన్-గోరి సింహరేఖ యొప్పున్

బృహతీచ్ఛందఃపాదంబు నవాక్షరం బై

భుజగశిశురుతమనువృత్తము (ననయ.)

భుజగశిశురుత మయ్యెన్-బుజ్జు ననయ ములచేతన్.

హాలముఖి (రసస.)

కామితక్రియ హాలముఖీ-నామ మొప్పు రసనలచేన్.

భద్రకము (రనర.)

భద్రకంబు రనరంబులన్-భద్ర విశ్వనృపమన్మథా.

ఉత్సుకము (భభర.)

ఉత్సుక మా భభరంబులన్-మత్సరి మాన విమర్దనా.

క. ఇట నిం దీవల విశ్రమ, ఘటనలు కల్పింప వలయుఁ గబ్బంబుల నె
చ్చట నిలుపంగాఁదగున,చ్చటఁ దగఁ బరికించి నిలుప శాస్త్రప్రౌఢిన్.

పంక్తిచ్ఛందః పాదంబు దశాక్షరం బై

రుగ్మవతి యనువృత్తము (భమసగ, 6)

రుగ్మవతిం జేరున్ భమసంబుల్-తిగ్మరుచిద్యుద్దీప్త గయుక్తిన్.

మయూరసారి (రజరగ, 7.)

పర్వ నీరజంబు పై రగంబుల్-సర్వదా మయూరసారిఁ జెప్పన్.

మత్త (మభసగ, 7.)

శైలక్రాంతిన్ మభసగలోలిం-గ్రాలన్ మత్తాఖ్యను గనుపట్టున్.

శుద్ధవిరాట (మసజగ, 6)

సక్తం బై మసజస్థగ ప్రథా-రక్తిన్ శుద్ధవిరాట నాఁజనున్.

పణవము (మనయగ, 6.)

అందం బై మనయగముల్ సొంపిం-పం దప్పొందక పణవం బయ్యెన్.

త్రిష్టుప్ఛందః పాదం బేకాదశాక్షరం బై

శాలినీవృత్తము (మతతగగ, 6.)

రాకాధీశాకార రాజన్మ తా గా-నీకప్రాప్తిన్ శాలినీవృత్త మయ్యెన్.

ఇంద్రవజ్రము (తతజగగ, 8.)

ఈ తాజగాసిస్థితి నింద్రవజ్రా-నీతాఖ్య వర్తించు వినిర్మలోక్తిన్.

ఉపేంద్రవజ్రము (జతజగగ, 8.)

ఉపేంద్రవజ్రాహ్వయ మొప్పునిం పై యుపేంద్రపుత్త్రా జతజోక్తగాలన్.

ఉపజాతి

ఈయింద్రవజ్రాఖ్య ముపేంద్రవజ్ర-శ్రయంబు గాఁగా నుపజాతి యయ్యెన్.

తోదకముఁ (భభభగగ. 7.)

కామితభత్రయగాయుత మైవి-శ్రామపుఁదోదకసంజ్ఞతఁ జెందున్.

రథోద్ధతము (రనరలగ, 7.)

రక్తిఁ జేర్చి రనరంబు పైలగం-బుక్త మైనను రథోద్ధతం బగున్.

చంద్రిక (ననరవ, 7.)

సలలితముఁ జంద్రికాహ్వయం-బలరు ననర వాంక మై కృతిన్.

స్వాగతము (రనభగగ, 7)

స్వాగతంబు రనభంబు గగాప్తిన్-సాగువిశ్వనృపచంద్రకులాఢ్యా.

శ్యేని (రవరవ, 7.)

శ్యేనికై రవంబు చెప్పి పైరవం బూనఁ జేయు టెల్ల నొప్పు నెప్పుడున్.

వాతోర్మి (మభతలగ, 7.)

తద్వాతోర్మిన్ మభ తంబుల్ లగముల్-సద్విశ్రామస్థితి సంధిల్లుఁ దగన్.

జగతీఛందఃపాదంబు ద్వాదశాక్షరంబై

భుజంగప్రయాతవృత్తము (యయయయ, 8.)

భుజంగప్రయాతంబు పొం దారు నందం
బజస్రంబుగా నయ్యయాయంబు లొందన్.

తోటకము (ససస స, 9.)

సరసం బయి సాసససంభృత మై-విరచించినఁ దోటకవృత్తమగున్.

వంశస్థము (జతజర, 8.)

జతంబులం జెంది నజంబు రేఫయుక్-నుతింప వంశస్థ మనుక్రమక్రియన్.

ఇంద్రవంశము (తతజర, 8.)

ఈతాజరాకల్పన నింద్రవంశకా-ఖ్యాతాఖ్య మయ్యెన్ బరగండభైరవా.

తోదకము (నజజయ, 8)

కలలిత మైననజాయగణంబుల్-విలసితతోదకవృత్తముఁ జెప్పున్.

ద్రుతవిలంబితము (నభభర, 7.)

ద్రుతవిలంబితరూపితవృత్తిచేఁ-బ్రతతమయ్యె నభారగణంబులన్.

స్రగ్విణి (రరరర, 7.)

స్ఫారితంబైయనూపారరశ్రేణితో-సార మై స్రగ్విణీచారువృత్తం బగున్.

జలధరమాల (మభసమ, 9.)

మాద్యత్ప్రీతిం జలధరమాలాభిఖ్యం-బ్రద్యోతించుణ్ మభసమభద్రవ్యాప్తిన్.

ప్రమితాక్షరము (సజసస, 9.)

అమలక్రియాప్తిఁ బ్రమితాక్షర మై-యమరుణ్ సయస్థసనయంత్రిత మై.

విశ్వదేవి (మమయయ, 8)

మాయావర్ణం బొప్పం గ్రమన్యాసవృత్తిణ్
జేయుణ్ భూభృద్విశ్రాంతిచే విశ్వదేవిణ్

క. అకలంకయతిచ్ఛందో,ధికార మిది దీనినెఱిఁగి తెలియఁగవలయుణ్.
ప్రకటింతు విపులవృత్త, ప్రకరముఁ బ్రస్తారసరణిరచనీయంబున్.

శా. ఛందశ్శాస్త్రవివక్ష సత్కృతిపరిష్కార క్రియాదక్ష స్వ
చ్ఛందక్రీడదురుప్రతాప కరుణాసంపన్న సల్లాప ని
ష్పందా నందితసాధులోక భువనప్రఖ్యాతసుశ్లోక స
ద్వందారుక్షితిపాల పాలనకళాధౌరేయ ధైర్యోజ్జ్వలా.

క. రాజేంద్రచరిత్రద్వయ, రాజద్విజ యిందిరాభిరా మైశ్వర్యా
రాజాన్వవాయసర్యా, రాజీవ కంబసూర్య రసికాచార్యా.

మాలిని

రభసరణ విశంకా రాజనారాయణాంకా
సభయరిపుశరణ్యా శశ్వ దాసన్నపుణ్యా
సభికహితపదార్థా సర్వలోకాశ్రయార్థా
విభవవిబుధనాథా వీరలక్ష్మీ సనాథా.

గద్యము

ఇతి శ్రీమదుమారమణ చరణారవిందవందన గోవిందామాత్యనందన
వివిధబుధవిధేయ విన్నకోట పెద్దయనామధేయ విరచితం బైన
కావ్యాలంకారచూడామణి యను నలంకారశాస్త్రంబు
నందు ఛందో గణ వళి ప్రాస చ్ఛందోధి
కార లక్షణ సముద్దేశం బన్నది
సప్తమోల్లాసము.

అష్టమోల్లాసము

ఛందస్సు

భ జ స య ర త మ న గ ల

U|| - |U| - ||U-|UU- U|U- UU|-UUU-||| - U - |

గలము—లగము

U| |U

(గలమునకు హగణమనియు—లగమునకు వగణమనియు నామాంతరములు)

క. శ్రీవిశ్వేశ్వర విశ్వస్త్రావల్లభవంద్య పాదకమల కమలభూ
దేవీ కమలసితయశా,కోవిదనుత రాయగండ గోపాలాంకా! ౧

౧౩. అతిజగతీచ్ఛందఃపాదంబు త్రయోదశాక్షరంబు—

అందుఁ బ్రహర్షిణీవృత్తము—(మ-న-జ-ర-గ-౮ యతి.)

ప్రావీణ్యప్రదయొనరం బ్రహర్షిణిం దాఁ,గావించుక్ మనజరగ వ్రజంబుధాత్రిన్

రుచిరవృత్తము—(జ-భ-స-జ-గ ౮ యతి.)

క్రమంబుతో జభసజగమ్ము లిమ్ముగా,నమర్పఁగా రుచిరసమాహ్వయం బగున్.

మత్తమయూరము—(మ-త-య-స-గ-౯ యతి.)

సంబోధార్థంబై విలసన్మత్త మయూరా
ఖ్యం బింపొప్పారున్ మతయాగ్ర్యత్త సగాప్తిన్.

మంజుభాషిణి—(స-జ-స-జ-గ-౯ యతి)

సలయంబుగాఁగ సజసంబుతో జగం,బులు మంజుభాషిణికిఁ బొందు నందమై.

జలదము—(భ-ర-న-భ-గురు-౧౦ యతి.)

ఈభరనంబుల న్భగురు లెక్కుచు నిం,పై భజియించె నేని జలదాహ్వయ మా.

ప్రభాతము—(న-జ-జ-ర-గ-౮ యతి.)

మొదల నజారగము ల్ప్రభాతసంజ్ఞం,బొదవఁగఁ జేయు నపూర్వకల్పనోక్తిన్.

౧౪. శక్వరీచ్ఛందఃపాదంబు చతుర్దశాక్షరంబు

అందు వసంతతిలకవృత్తము—(త-భ-జ-జ-గ-గ-౮ యతి.)

స్థాపించినం దభజజంబు చళ్యేక విశ్వ,త్క్మాపా వసంతతిలకంబగు గానియుక్తిన్

అపరాజితవృత్తము—(న-న-ర-స-ల-గ-౯ యతి)

ననరసలగముల్ దనర్చిన సత్కృతిం, దనరంగ నపరాజితంబు కవిస్తుతిన్.

వనమయూరము—(భ-జ స-న-గగ-౯ యతి.)

నందయతితో భజసనప్రజగగం బిం,పొంది చదువ న్వనమయూర మగుధాత్రిన్.

సుందరము—(భ-భ-ర-స-లగ-౯ యతి.)

భారసవంబుల నొప్పు పద్మజవిశ్రమం,బారంగ సుందరవృత్తమై బుధవర్ణ్యమై.

ప్రహరణకలితము—(న-న-భ-న-లగ-౮ యతి.)

ప్రహరణకలితంబయి ననభనవల్, బహువిధయతులం బ్రథం జెలు వడరున్.

భూనుతము—(ర-న-న-భ-గగ-౧౦ యతి.)

అందమై రననభతతి నంది గగంబుల్, పొందంగాం బథగతింగని భూనుతమయ్యెన్.

౧౫. అతిశక్వరీచ్ఛందఃపాదంబు పంచదశాక్షరంబు

అందు మణిగణనికరవృత్తము—(న-న-న-న-స-౮ యతి.)

సరసత ననన సగణము లెసంగం,గరియతిం గని మణిగణనికర మగున్.

మాలినీవృత్తము—(న-న-మ-య-య-౮ యతి.)

కరటివిరతి నామక్రాంతయాయుక్తితోడన్

మరగి,ఖిదుగం జెప్ప న్మాలినీవృత్తమయ్యెన్

సుకేసరము(న-జ-భ-జ-ర-౧౦ యతి.)

నజభజరేఫలం గదియ నచ్చి దిగ్యతిన్, సుజనమతి న్సుకేసరము శోభితంబగున్

మణిభూషణము—(ర-న-భ-భ-ర-౧౦ యతి.)

విశ్వభూప మణిభూషణవృత్త మనంజనున్, శశ్వదుత్తరనభారదిశాయతింగూడినన్.

మనోజ్ఞము—(న-జ-జ-భ-ర-౯ యతి)

వరుస మనోజ్ఞమసంగ వచ్చు నజాభర, స్థిరగతిం బంకజభూయతిం బ్రతిపన్నమై.

౧౬. అష్టిచ్ఛందఃపాదంబు షోడశాక్షరంబు

అందుం బద్మకవృత్తము—(స-భ-జ-జ-జ-గ-౧౧ యతి.)

నభజజద్వయగకార సనాతన విశ్రుతిం, బ్రభవమై పరంగు సత్కృతిం బద్మకవృత్తమై.

ప్రియకాంతావృత్తము—(న-య-న-య-స-గ-౧౦ యతి)

నయనయయుక్తిం దగసగణంబుల్ గుణవాంఛల్
నియతము దిగ్విశ్రమమును నించుం బ్రియకాంతల్.

చంద్రశ్రీ—(య-మ-న-స-ర-గ-౧౧ యతి)

అగుం జంద్రశ్రీ దాహారవిరమణాయత్తమైనం
బ్రగాఢంబై యొప్పుల్ యమనసర బద్ధాగ్రగాప్తిన్.

మేదిని—(న-జ-భ-జ-ర-గ-౧౦ యతి.)

నజభజరేఫగంబునం దనర్చు మేదినీవృత్తజనికి మూలమై దిగుదితస్థ విశ్రమంబై.

౧౭ అత్యష్టిచ్ఛందఃపాదంబు సప్తదశాక్షరంబు

అందు శిఖరిణీవృత్తము—(య-మ-న-స-భ-లగ-౧౨ యతి)

వివస్వద్విశ్రాంతిస్యమనసభవావిష్కృతగతిం
గవిశ్రేణీరక్తిన్ శిఖరిణియనంగాం దగుం బ్రథన్.

పృథివీవృత్తము—(జ-స-జ-స-య-వ-౧౨ యతి)

జసంబులు జసంబులున్ యవనిషక్త రూపంబులై
పొసంగం బృథివీసమాఖ్యయగుం బూషవిశ్రాంతితోన్.

హరిణి—(న-స-మ-ర-స-వ-౧౧ యతి)

హరిణి యనువృత్తం బయ్యెన్ శంకరాత్త యతిప్రథన్
సరినసమరేఫాక్రాంతోపేత సస్థలగంబులన్.

మందాక్రాంతము—(మ-భ-న-త-త-గగ-౧౧ యతి)

పొందందంబై మభనతతగా భూషితంబై తనర్పన్
మందాక్రాంతాహ్వయమగు శివామందవిశ్రాంతి చేతన్.

త్వరితపదగతి—(న-న-న-న-న-గగ-౧౧ యతి.)

త్వరితపదగతి యనంగః దగునననసనాగా, విరచితయు దశమయతి విలసితయు నైనన్.

నర్కుటము—(న-జ-భ-జ-జ-వ-౧౦ యతి)

నజభజముల్ జవంబులం దనర్చిన నర్కుటక, ప్రజనన మొప్పు దిగ్యతినిరాజకులాధిశశీ.

౧౮. ధృతిచ్ఛందఃపాదం బష్టాదశాక్షరంబు

అందుం గుసుమితలతావేల్లితావృత్తము— (మ-త-న-య-య-య-౧౧ యతి.)

స్వశ్రేయస్సిద్ధిన్ మతనయయయవ్యాప్తిచేం జర్మవాసో
విశ్రామం బొప్పుంగుసుమితలతావేల్లితావృత్తమయ్యెన్.

మత్తకోకిలవృత్తము—(ర-స-జ-జ-భ-ర-౧౦ యతి.)

మత్తకోకిలవృత్త మై దశమప్రవర్తిత విశ్రమా
యత్తమై రసజాభరేఫల నచ్చమై కడు నొప్పగున్.

౧౯. అతిధృతిచ్ఛందఃపాదం బేకోనవింశత్యక్షరంబు

అందు శార్దూలవిక్రీడితవృత్తము—(మ-స-జ-స-త-త-గ-౧౩ యతి.)

సంబంధించి దినేశవిశ్రమముతో శార్దూలవిక్రీడితా
ఖ్యంబయ్యెన్ మసజంబులున్ సతతగాయత్తంబులై యుండినన్

మేఘవిస్ఫూర్జితవృత్తము—(య-మ-న-స-ర-ర-గ-౧౩ యతి)

మృదున్యస్తార్థంబై దినకరయతి న్మేఘవిస్ఫూర్జితాఖ్యం
బుదాత్తశ్రీఁ జెన్నున్ యమనసర రప్రోత గప్రాప్తిచేతన్.

చంద్రకళ—(ర-స-స-త-జ-జ-గ-౧౦ యతి.)

వ్యక్తరీతి రసాతజజగ్రాయత్త గకారనిరూఢిచే
సక్తదిగ్విరమంబన నొప్పుం జంద్రకళాహ్వయమై ధరన్.

తరలము (ధ్రువకోకిల)—(న-భ-ర-స-జ-జ-గ-౧౧ యతి.)

నభరసంబులు జాగవర్గము నచ్చి యీశ్వరవిశ్రమ
ప్రభవమై తరలం బనంజను రాజవంశశిఖామణీ!

భూతిలకము—(భ-భ-ర-స-జ-జ-గ-౧౧ యతి)

భూతిలకం బగు భారసంబులఁ బొంది జాగము లుండినన్
భూతపతిస్ఫుట విశ్రమంబున భూప విశ్వనరేశ్వరా!

౨౦. కృతిచ్ఛందఃపాదంబు వింశత్యక్షరంబు

అందు మత్తేభవిక్రీడితవృత్తము—(స-భ-ర-న-మ-య-వ-౧౩ యతి)

మనమారం బదుమూఁట విశ్రమముగా మత్తేభవిక్రీడితా
హ్వానమయ్యెన్ సభరంబు లన్నమయవన్యాసంబులం జెప్పినన్.

ఉత్పలమాలావృత్తము—(భ-ర-న-భ-భ-ర-లగ-౧౦ యతి.)

పద్మజయుగ్మలిన్ భరనభారలగంబులఁ జెంది సన్మనః
పద్మవికాస హేతువగు పద్యము నుత్పలమాలయం డ్రిలన్.

అంబురుహము—(భ-భ-భ-భ-ర స-వ-౧౨ యతి.)

భాభభరంబులపై సవలొందుచు భానువిశ్రమయుక్తమై
యాభువి నంబురుహంబనఁగాఁ జను నిందువంశనృపాగ్రణీ.

ఖచరప్లుతము—(న-భ-భ-మ-స-స-వ-౧౧ యతి)

నభభముల్ మససంబు లగాప్తి స్నాగవిభూషణయుగ్యతిన్
శుభదమై ఖచరప్లుత మొప్పు నోస్సమకులార్ణవచంద్రమా.

౨౧. ప్రకృతిచ్ఛందఃపాదం బేకవింశత్యక్షరంబు

అందు స్రగ్ధరావృత్తము—(మ-ర-భ-న-య-య-య-౮-౮ యతులు)

క్ష్మాభృద్భ్యాభృద్యతిస్ఫీమరభనయయయామాత్రమైయాదిమాద్య
క్ష్మాభృత్కీర్తీశ విశ్వేశ్వరనృపతివరా స్రగ్ధరావృత్త మయ్యెన్.

చంపకమాలావృత్తము—(న-జ-భ-జ-జ-జ-ర-౧౦ యతి)

నజభజజారవర్గము దనర్చి దిశాయతి నర్థ యుక్తమై
బుజగతిఁ జెంది సత్కవుల కింపుగఁ జంపకమాల యై చనున్.

లాటీవిటము—(స-స-స-స-మ-త-య-౧౨ యతి.)

సససా మతయంబులు భానుయతి న్సాకంబై లాటీవిటవృత్తం
బెసకంబెసఁగున్ విరచించిన విశ్వేశా, చాళుక్యక్షితిపాలా!

వనమంజరి—(న-జ-జ-జ-జ-భ-ర-౧౩ యతి)

తనర నజాజజభాగ్భరకారయుతత్రయోదశయుగ్యతిన్
వినుత మగు న్వనమంజరినాఁ దగువృత్త మింపెసలారఁగన్.

మణిమాల—(స-జ-స-జ-స-జ-స-౧౨ యతి.)

వరుసన్ సజత్రితయము న్బిసక్త సగణంబుతోడ నొవరం
బరఁగున్ దిగంతవిరతిం బ్రధానపదమై చళుక్యమదనా!

౨౨. ఆకృతిచ్ఛందఃపాదంబు ద్వావింశత్యక్షరంబు

అందు మహాస్రగ్ధరావృత్తము—(స-త-త-న-స-ర-ర-గ-౯-౮ యతులు.)

సకలశ్రీవిశ్వ భూపా సతతనసరరా సక్తమై యగ్రగాప్తిం
బ్రకటింపన్ దంతిశైల ప్రచురయతి మహాస్రగ్ధరావృత్త మయ్యెన్.

భద్రిణీవృత్తము—(భ-ర-న-ర-న-ర-న-గ-౧౧ యతి)

భాదిరనత్రయంబు గురు యుక్తమై గిరిశవిశ్రమప్రకటమై
మేదిని నొప్పు భద్రిణికి నందు మేరునగధీర విశ్వనృపతీ.

మానిని—(భ-భ-భ-భ-భ-భ-భ-గ-౭-౭-౭ యతులు)

కామిని సప్తభకారము లౌల గకారముసై పరి కల్పితమై
సేమముగావడి నిల్పినఁ జెక్కులు నిల్పిన మానిని నిక్కమగున్.

తురగవల్గిత—(న-న-న-న-స-జ-జ-గ-౧౪ యతి)

మెఱయు ననననసజజగములను మేలుగా రచియించినన్
వఱలు మనుయతి వలనను దురగవల్గితంబను వృత్తమై.

౨౩. వికృతిచ్ఛందఃపాదంబు త్రయోవింశత్యక్షరంబు

అందశ్వలలితవృత్తము—(న-జ-భ-జ-భ-జభ-లగ-౧౨ యతి)

నజభజము ల్భజంబులకు నచ్చి భస్థలగయుక్తమై రవియతిం
బ్రజనితమైన నశ్వలలితంబు రాజకులదీప ధీజననుతా.

కవిరాజవిరాజివృత్తము—(న-జ-జ-జ-జ-జ-వ-౮-౭-౭ యతులు)

కలయఁగ నేకనకారషడుక్త జకారవకారనికాయనిర
ర్గళగతిచే నలరం గవిరాజవిరాజితవృత్తము రమ్యమగున్.

౨౪. సంకృతిచ్ఛందఃపాదంబు చతుర్వింశత్యక్షరంబు

అందు సరసిజవృత్తము—(మ-త-య-న-న-న-న-స-౧౦-౯ యతులు.)

చాళుక్యక్ష్మాపాలవరేణ్యా శ్రయమతయనననిచయయుతనసల్
చాలై యింపై వ్రాలఁ దనర్పన్ సరసిజమగు నిలఁజవులకుఁ గుదురై.

క్రౌంచపదవృత్తము—(భ-మ-స-భ-న-న-న-య-౧౦-౮ యతి.)

ప్రాంచితతేజఃకుంచితవైరీభమసభనననయపరిచితరీతిన్
అంచితమయ్యెం గ్రౌంచపదాఖ్యం బనుగతహరిదిభయతి నభివృత్తిన్

౨౫. అభికృతిచ్ఛందఃపాదంబు పంచవింశత్యక్షరంబు

అందు సింధురవృత్తము—(న-న-న-న-స-భ-భ-భ-గ-౧౨ యతి.)

క్రమమున నననన సభభభగగణ క్రాంతిదినాధిపవిశ్రమమై
ప్రమదభలసలయభరితవిరచనన్ బంధురసింధురవృత్తమగున్.

భాస్కరవిలసితవృత్తము—(భ-న-జ-య-భ-న-న-సగ-౧౨ యతి.)

సారసహితయతి సంగతవృత్తి న్సంచితభనజయభననసగంబుల్
పారవకులజలరాశిమృగాంకా, భాస్కరవిలసిత మనవిలసిల్లున్.

౨౬. ఉత్కృతిచ్ఛందఃపాదంబు షడ్వింశత్యక్షరంబు

భుజంగవిజృంభితవృత్తము—(మ-మ-త-న-న-న-ర-స-వ-౮-౧౦)

ధీవైదగ్ధ్యశ్రీవిక్రాంతాదిగిభదశమపదవిరతిన్ భుజంగవిజృంభితం
బైవిశ్రాంతుల్ దైవాఱం జెన్నగుమమతనననరస హారియై లగసంయుతిన్.

మంగళమహాశ్రీవృత్తము—(భ-జ-స-న-భ-జ-స-న-గగ-౮-౮ యతి.)

శ్రీనిలయవిశ్వనృపశేఖరకృతస్తుతివశీకరణమంగళమహాశ్రీ
నా నెగడు సద్భజసనంబులతుదన్ భజసనంబులు గగంబును దనర్పన్.

క. క్రమమున నిరువదియాఱై, యమరిన ఛందంబులందు నందంబుగఁగా
సముచిత సమవృత్తంబుల, సమకూర్చితి నెఱుఁగవలయుఁ జతురులు మఱియున్. ౨

క. ఆలాగు గాక యుద్ధుర, మాలావృత్తములు నాఁగ మంజులతాలా
వాలములు నధికవర్ణవి,శాలమ్ములు నగుచుఁ బరఁగుఁ జతురుల కెల్లన్. 3

అందుఁ జత్వారింశన్మాత్రాగర్భితపాదంబు త్రింశదక్షరంబు
లయగ్రాహి—(భ-జ-స-న-భ-జ-స-న-భ-య-౮ పైఁబ్రాసయతి)

పంబినయతిన్ భజసనంబులఁ బునర్భజస,నంబులభయంబులకదంబము లయగ్రా
హిం బెనుపునంబుధమతిం బరఁగుఁబ్రాసనిక్షు,రుంబకము పాదముల నింబడరుచూడన్.

అట్లు చత్వారింశన్మాత్రాగర్భితపాదంబు చతుస్త్రింశదక్షరంబు
లయవిభాతియనువృత్తము—(న-స-న-న-స-న-న-స-న-న-స-గ)

నసననసనాకలితనసననసగంబుల వి,లసితతరపాదములఁబొసఁగునలువ్రాలం
బ్రసరితములై యలరుఁ బసలయవిభాతియన, రసికులకుపీనులకు నొసఁగుఁజవులింపై.

అట్లు చత్వారింశన్మాత్రాగర్భితపాదంబు సప్తత్రింశదక్షరంబు
లయహారి యనువృత్తము—(న-న-న-న-న-న-న-న-న-న-న-స-గ
౧౦ పైఁబ్రాసయతి)

పదునొకఁడు నగణములఁ బొదలి సగణము గురువు
మృదులపదరచనఁ దగి యొదవి మితివ్రాలన్
ముదమొసఁగు సభల నని చదువుదురు కవివరులు
హృదయములఁ జతురతలుగదుర లయహారిన్.

అట్లు చత్వారింశన్మాత్రాగర్భితపాదంబు చతుస్త్రింశదక్షరంబు
త్రిభంగియనువృత్తము—(న-న-న-న-న-న-స-స-భ-మ-స-గ.)

లలినసననననములు ససభమములు నలిసనయుక్తిం,జరింపం బ్రసరింపం బాటివహింపం
జెలువుగనపకలి నిలుపఁగఁదగునెడ వెలయుఁద్రిభంగి,సురక్తిం బదభక్తిం బ్రాసనియుక్తిన్.

మఱియు ననియతపాదంబు - దండకము

కృతినాది ననహంబులొండెం దకారంబులొండెం బ్రకల్పించి యామీఁదనెల్లం దకార ప్రధానంబు గుర్వంతమైన్ త్రాల నిచ్ఛానురూపావధిం జేర్చి నిర్మించుచో మించి తత్తద్గణవ్రాతముక్ వృత్త్యనుప్రాసధుర్యంబులై యర్థవర్యంబులై మోదికార్యంబులై సాధుసారస్యహార్యంబులై రీత్యలంకారవంతంబులై పుష్టిమంతంబులై యింపు లంతంతకింపాఱఁ గల్పింపఁగా దండకంబు న్న మన్మండలం బయ్యె రాజేంద్రకోటీరకోటీతటీ నృత్యదాజ్ఞాగ్ర్యమాణిక్య విశ్వేశ్వరా విశ్వవిశ్వంభరా ధీశ్వరా.

మఱియు నీవృత్తములు స్వస్థానార్థసమవృత్తములుఁ బరస్థానార్థ సమవృత్తంబులు నన రెండుతెఱంగు లయ్యె నది యెట్లనిన :

క. ఛందోవృత్తంబుల సమ, సందర్భము లీడుపడఁగ సముచితనికట
చ్ఛందఃపాదంబుల సర,వింి దప్పక యుభయరూప వృత్తము లయ్యెన్. ౪

క. స్వస్థానార్థసమములుఁ బరస్థానార్థసమములును రచనలచే న
ర్థస్థూలత నిరుఁడెఱఁగై, సుస్థిరవృత్తములఁ గృతుల సొంపుల నింపున్. ౫

గీ. మొదలిపాదంబు మూఁడవపయదియు వరుసఁ, దద్ద్వితీయచతుర్థ పాదములు నట్ల
సమకవర్ణంబులైన వృత్తములఁ జెప్ప, స్వపదజాతార్థసమవృత్త సంజ్ఞ వడయు. ౬

నారీప్లుతవృత్తము

దానోదారశ్రీమతా గానియుక్తిం, గానంగఁదాజస్థ గగప్రసక్తిన్
మానై చాళుక్యక్షమాపాలరమ్య, స్థానంబునారీప్లుత సంజ్ఞమయ్యెన్. ౭

రతిప్రియవృత్తము

ఖ్యాతశ్రీమనజరగంబులుండఁగాఁ ద,ద్గతంబులై జభసజగంబు లొందఁగా
వీతాఘప్రముదితవిశ్వ విశ్వభూపా, ధృతిం దలంప నిది రతిప్రియం బగున్. ౮

అజితప్రతాపవృత్తము

సజసాగణావలిఁ బ్రసన్ననభా, గ్రజరపంక్తి నభిరామరూపమై
యజితప్రతాపచెలువారుఁ గృతి, న్విజయవిక్రమణ విశ్వభూవరా. ౯

గీ. వలయుఛందంబు పాదంబుఁ దొలుతనిలిపి, యాలఛందంబు పాదంబు నొల నిలిపి
యోలి నెడవెట్టి యీగతి నొనరఁ జెప్ప, వెసఁ బరస్థానసమకార్థవృత్త మయ్యె. ౧౦

అందుమనోహరవృత్తము

చాళుక్యనృపాల తజావములం, గలయన్ససపారికల్పితమై
మేలొప్పఁగ, జెప్పిన మేదినిలో, విలసిల్లు మనోహరవృత్తమనన్.

కోమలవృత్తము

సలలితరీతి నజాయగణంబుల్, చళుక్యభూప జభసజస్థగస్థితిన్
మలయుచు నర్థసమర్థతచేత, న్వెలుంగఁ గోమల మనువృత్త మొప్పగున్. ౧౧

క. ఏకచ్ఛందోవృత్తా,నీకంబులు రెండురెండు నిలుపుదు రిష్ట
శ్లోకార్థంబుల నోలి వి,వేకులు స్వస్థానవిషమవృత్తంబులకున్. ౧౨

అందు అంగజాస్త్రమనువృత్తము

దానాఢ్యలేంద్రోదారభమంబుల్, పూనిసగాప్తిం బొంపిరివోవన్
జానార న్మసజంబు గస్థితం, బైనీడంజను నంగ జాస్త్రమై. ౧౩

వారాంగియనువృత్తము

చళుక్యవంశాజతజల్ గగంబుల్, చెలంగి యర్ధంబునఁ జెంది రీతిం
గ్రాలంగఁ దాయత్తజగానియుక్తిన్, మేలయ్యె వారాంగి సమీహితాఖ్యన్. ౧౪

నదీప్రఘోష మనువృత్తము

భారరముల్మాగిఁ బ్రాగుపేతంబులై, చరించుచుండంజతజస్థరేఫలం
బరత్రిపాదంబులఁ బద్వనొప్పంగన్, దిరంబుగా మూఁట నదీప్రఘోషమై. ౧౫

క. అందముగ నుపక్రాంత, చ్ఛందఃపాదంబు లొల సొగెడునికట
చ్ఛందఃపాదంబులతో, నందఁ బరస్థానవిషమమనువృత్త మగున్. ౧౬

అందు శ్రీరమణావృత్తము

ఆరభమవ్యాయత్తసగవ్యా,పారమునాదిమ పాదము సెందన్
జారుభభాగగసంగతిచేతన్, శ్రీరమణంబని చెప్పిరి మూఁటన్. ౧౭

శరభక్రీడావృత్తము

చతుర్వర్ణా ధారాయమనసరగవ్యాప్తినాద్య
ద్వితీయాంత్యాంఘ్రి ప్రస్తుతగతి నతిస్పష్టమైనన్
ఖ్యాతాసక్తిన్ మభనయయ తృతీయాంఘ్రి నొప్పన్
బ్రతిప్రేమోత్పత్తిం బరఁగి శరభక్రీడ యయ్యెన్. ౧౮

సర్వపరస్థానవిషమవృత్తంబులలో వీణారచనయనువృత్తము

చాణక్యనయజ్ఞాతయసస్థసగంబుల్, వీణారచనకొందు భువిందనసావంబుల్
శ్రేణిందజనస్థితభస సేవిత నియతిన్, రాణలనెలవై భస నజరంబు లొలిగన్. ౧౯

క. ఛందః ప్రస్తారక్రమ, సందృష్టంబైన వృత్తసంఘములో నొ
ప్పందము లగుపాదంబులఁ, బొందింపఁగ విషమవృత్తపుంజము లదరున్. ౨౦

ఇది వివిధవిషమవృత్తలక్షణము

క. మాత్రాగణరచనలకుం, బాత్రములై నెగడి యంధ్రభాషాకవితా
మిత్రములై రసభావా, మత్రములౌ జాతు లెఱుఁగ మంచిది కృతులన్. ౨౧

క. అందును గందంబులు సా, నందంబులు భజసనలగగాఖ్యలచే వా
నిం దగు నెఱుఁగం బ్రాసము, ముందుగ నిడి మూఁడు నైదు మూఁడున్నైదున్. ౨౨

క. ఆదిమవర్ణము వళి నిడు, పై దొరకినఁ గుఱుచయైన నట్టుల తత్త
త్పాదాదుల నిలుపందగు, గాదిలిగాఁ జెప్పఁదలఁచు కందంబులకున్. ౨3

క. నిడుదలగు పాదములకును, వడి నాలవగణము మొదల వలయు నిలుపన
క్కడలను గురువును మూఁడవ, యెడ నలజలలోన నొకటి నిడ బెడఁగడరున్. ౨౪

క. ఇందుపుర బాణనగముల, కందువ జగణంబు నిలుపఁగాఁ గా దెపుడుం
గందములకు నార్యాదుల, చందం బధికంబు వానిఁ జనుఁ దెలియంగన్. ౨౫

క. కందము నర్ధంబులతుద, నందినగురు వుడుపఁ బథ్య యగు నాఱవచోఁ
జెందిన జగణము లత్వముఁ, బొందిన నది యార్యయనఁగఁ బొసఁగుం గృతులన్. ౨౬

క. క్రమమునఁ బథ్యార్యార్థము, లమరంగా వీడుపడిన నది గాథాభే
దముగాఁగం బరఁగు ప్రపం,చము తెనుఁగునఁ జెప్పరండ్రు చతురులు కృతులన్. ౨౭

సీసపద్యలక్షణము

క. భావరసాలంకార, ప్రావిర్భూతాంధ్రకావ్యఫణితులకును ర
మ్యావాలము లగుసీసగ,ణావళిలక్షణము లెఱుఁగనగుఁ జతురులకున్. ౨౮

క. నలనగసలభరతగణం,బులు నసహంబులును ననఁగఁ బొలుపగు సీసం
బులు గీతులు వానఁగదా, యలవఱుపఁగవలయుఁ గృతుల కందం బరయన్. ౨౯

క. ఒకగురువు రెండులఘువులు, నకలంకత సమము కాన హనములు దమలో
నొకఁడొకఁడు వీడుపడుచున్, వికటింపక చెల్లు నొక్కవృత్తము తక్కన్. 3౦

క. అమరంగ విషమసీసను, సమసీసము లనఁగఁ రెండుచందము లందున్
బ్రమితమగు విషమసీస, క్రమ మెఱుఁగఁగవలయుఁ జతురకవిజనములకున్. 3౧

గీ. హగణనగణంబు లేదు గుర్వంతమగుచు, విస్తరిల్లిన నుత్సాహవృత్తమయ్యె
దీనితుద గీతియొకఁడు సంధింప విషమ,సీస మిత్తెఱఁగెఱుఁగుట చెలువుమతికి. 3౨

ఉత్సాహము. ఓసరించుఁ బజ్జ లజ్జ లుజ్జగించు రాజులన్
వేసరించు గర్వపర్వవేషభూషితారులన్
వాసవానుకాం వీరవర్య విశ్వభూప నీ
భాసురాసిధేనుకానుభావ మాహవంబులన్. 33

విషమసీసపద్యలక్షణము

గీ. వడి దనర్పఁ బ్రాసవైభవం బలరార, నిట్లు గణనిరూఢి నెసకమెసఁగఁ
గీర్తితాలిమధురగీతియుఁ బైగల్గ, నదియ విషమసీసమండ్రు కృతుల. ౩౪

సమసీసపద్యలక్షణము

గీ. వెలయుసమసీసములు పంచవిధములయ్యె, నరయ నవకలిసీసాహ్వయంబుఁ బ్రాస
సీస మక్కిలిప్రాససీసాఖ్యసీస,ము వడిసీస మక్కిలివడిసీసమును ననంగ. ౩౫

క. తనపాదంబులు నాలుగు, మొనసిన పైగీతిపాదములు రెండును గా
సినుమూఁడై సీసమునకు, జను నడుగులు వ్రాలు వళ్లు సరి యిన్నిటికిన్. ౩౬

అవకలి సీసము

క. అలవడిసీసము పాదము, నలఁతునుకలు చేసి మూఁట నలనామగణం
బుల రెంటిరెంటి నిడి య,న్వలితునుక నహంబు లిడఁగవలయు న్వరుసన్. ౩౭

సీ. సామంబుచేఁ దుల్యభూమీశ్వరులు దనతోడిమిత్రతను నట్టాఁచుచుండ
దానంబుచే నతిమానమానవనాథు, లేర్పడ నక్కఱఁ దీర్చుచుండ
ఖేదంబుచేత దుర్మోదమహీశులం దంద సంక్షిప్తత నొందుచుండ
దండంబుచేత నుద్దండమాండలికులాజ్ఞాచక్ర మాదల మోఁచియుండ
శశ్వదనురక్తిఁ జాళుక్యవిశ్వవిభుఁడు, వాలి వసుమతి లీలమై నేలుననుచుఁ
జెప్ప నవకలిసీస మిట్లొప్పునండ్రు, పూని గావ్యకళావేదు లైనకవులు. ౩౮

ప్రాససీసము

క. సీసమునకు నాలుగడుగులఁ, బ్రాసము లిడి యోలి సర్వపదఖండములన్
భాసురముగ వళ్లలవడఁ, జేసిన నది కృతులఁ బ్రాససీసంబయ్యెన్. ౩౯

సీ. చక్రవాళాచల చంద్రకాంతములకు సంతతార్ద్రత్వంబు జరపి జరపి
చక్రిశలోకసంచరదురుసంతమసంబుల వడిఁ బాఱఁ జదిపి చదిపి
శక్రేభశంకరశంకరాచలశశి చారుదీధితులపైఁ జాఁగిచాఁగి
చక్రస్తనీకుచసాంద్రచందనరస చర్చలపైఁ గేలి సలిపి సలిపి
విక్రమప్రతాపవిశ్రుతమూర్తియై విశ్వభూమివిభునివిశదకీర్తి
ప్రక్రమప్రసక్తిఁ బ్రసగించు నని చెప్పఁ, బ్రాససీస మనఁగఁ బరఁగు నెందు. ౪౦

అక్కిలి ప్రాససీసము

క. తుదిగీతి నాలుగడుగులు, వదలక ప్రాసంబు నిలిపి వళ్లింపారం
గదిరినఁ గదురకయున్న,న్నది యక్కిలిప్రాససీస మనఁగాఁ బరఁగున్. ౪౧

సీ. క్రమయుక్తి విద్యల కందువ లెఱుఁగుచుఁ గవులనేర్పారసి గారవించి
సమరసంక్రీడనక్షమసుభటాటోప సంచారములకు నుత్సాహమూఁది
నమితాహితక్షమానాథులరాజ్యంబు నానాఁటి కొనర నున్నతము చేసి
ప్రముదితారాతుల భంజించి వేలుపుం బడఁతుల కింపారుపతులఁ జేసి
విమలకీర్తుల దిక్కులు విప్ప నేర్చు, శమితవిమతుండు విశ్వేశచక్రవర్తి
సముచితంబుగ నని చాల సన్నుతింప, నమరు నక్కిలిప్రాసనీసాహ్వయంబు. ౪౨

వడిసీసము

క. ఏపాదమునకు నేవడి, యాపాదింపంగఁబడియె నది ఖండములం
బ్రాపింపఁ జెప్పఁగ వళిని,రూపితసీసంబు నాఁగ రూఢికినెక్కున్. ౪౩

సీ. గ్రహదంష్ట్ర సోఁకని గ్రహరాజు ప్రియవచః కథనంబు నేర్చినకల్పభూజ
మలరుఁదూపులు కేల నంటని కందర్పుఁ డమ్ముచే నింకని యంబురాశి
కన్నులు వెక్కులఁ గల్గనియింద్రుండు కఱకేది వంగనికనకనగము
తనువెత్తి క్రాలెడుధర్మదేవతరూపుఁ దాల్చినరాజవిద్యావిభూతి
నయవిదుండు రాజనారాయణుఁడు విశ్వనాథుఁ డనుచు వర్ణనములు సేయ
వరుస నిట్లు కృతుల వళిసీస మన నొప్పు, వసుధ వైభవాలవాల మగుచు. ౪౪

అక్కిలివడిసీసము

గీ. సీసఖండంబు వళ్లిట్లు చెప్పి గీతి, ఖండవళి రెంటి కొక్కెడుఁగా నొనర్ప
నదియ యక్కిలివడిసీసమంద్రు కృతుల, లక్ష్యములు చూచి యెఱుఁగుఁ డీలాగు లెల్ల.

క. సీసములకు గీతులకుం, బ్రాసములును వళ్లుఁ గలయఁబడి కవితల ను
ద్భాసిల్లఁ దఱచు నియమ, వ్యాసక్తియుఁ గలుగుఁ జెప్పవలసినచోటన్. ౪౫

గీతిభేదములు

గీ. ప్రవళిసాఁ బ్రసన్న పదినాఁగ గీతులు, సీసములను రెండు చెందుఁ దుదల
నాటవెలఁది యనఁగఁ దేటగీతి యనంగ, వానిపేళ్లు వేఱ వలయుఁ దెలియ. ౪౬

ఆ. మూఁడునగణహగణములురెండునలనామ,కములు హగణపంచకంబుఁ గూర్ప
నాటవెలఁది యడుగు లంబునిధులపట్లు, వ్రాలు వళ్లుఁ జెంది వఱలె నేని. ౪౭

గీ. నగణమొక్కండు మఱినలనామకములు, రెండు నగణంబులును దుద రెండునాలు
గడుగులును దేటగీతికి నబ్ధివిరతి, వలయు వళ్లైన వ్రాలైన వరుస నిలుప. ౪౮

మేలనగీతి

గలము రెండునగణములును గలసి ప్రాస మెఱయుఁ
జెలువు దోఁప నెత్తుగీతి వెలయుఁ గృతులయందు
నోలి నగణ మొండె హగణ మొండె నేడుచేసి
నాలుగడుగులందు నిలిపి నళవుదోఁప విరతి
వాలి పంచమస్థ యగుచు వచ్చె నేని యొప్పు
మేలనాభిధాన మైన మేలుగీతి కృతుల. ౪౯

తరువోజ

నలనామకంబులు నగణాంతములుగ నాలుగంఘ్రులయందు నాలుగుఁగూర్చి
పళలు మూఁడెడలను వరుసతో నిల్పవలయు మూఁడవగణవర్ణంబు మొదల
నిలుపంగ నివ్విధి నిర్మించి విశ్వ నృపతికి నిచ్చిన నింపుసొంపారుఁ
దలకొని తగఁ బ్రాలు దంపెడిచోటఁ దరుణులచే సొంపుదనరుఁ దర్వోజ. ౫౦

ఇంద్రాదిగణలక్షణము

గీ. ఓలి రెండు మూఁడు నాలుగు గురువుల, నైనగణము లినసురాధిపేందు
గణము లక్షరోపకరణంబు లవి యాది, లఘుగణంబు మొదల లఘువునిలుప. ౫౧

సూర్యగణములు	ఇంద్రగణములు	చంద్రగణములు	
∪I	IIII	∪I∪∪	II∪∪I
III	III∪	III∪∪	∪I∪I
	II∪I	∪∪I∪	III∪I
	∪II	II∪I∪	∪∪II
	∪I∪	∪II∪	II∪I
	∪∪I	IIII∪	∪III
		∪∪∪I	IIIII

* అక్కరలక్షణము

వ. ఇత్తెఱంగున రవీంద్రచంద్రాఖ్యగణంబులలోన సప్తగణకల్పనీయంబై మహాక్కరంబు, షడ్గణకల్పనీయంబై మధ్యాక్కరంబును, బంచగణకల్పనీయంబై మధురాక్కరంబును, జతుర్గణకల్పనీయంబై యంతరాక్కరంబును, ద్రిగణకల్పనీయంబై యల్పాక్కరంబు నానక్కరవృత్తజాతంబులు పంచవిధంబులం బరఁగు నందు. ౫౨

* అక్కఱలక్షణము.

మహాక్కరం బెట్టిదనిన

వారిజాప్తుండు పంచేంద్రగణములు వనజారియుఁను గూడి వెలయుచుండ
నారయ రెండవనాలవచోట్ల నర్కుండయి నసుం దనర్చుచుండఁ
గోరి యవ్వడిపంచమగణమునఁ గూడి మొదల నిలుపంగ నగు
సారమై ప్రాసవడి సప్తగణములు సొఁగ మహాక్కర మతిశయిల్లు. ౫౩

మధ్యాక్కరం బెట్లనిన

వరుసతో దేవేంద్రసూర్యవజ్రిరవుల......
విరచించి నాలనపట్టు విశ్రాంతి సదనంబుచేసి
తరబడిఁ దప్పక చెప్పఁ దగునంద్రు మధ్యాక్కరంబు
కరవాలభైరవుపెంపు గణపట్కమున నుతియింప. ౫౪

మధురాక్కరం బెట్లనిన

తరణివాసవత్రితయంబు ధవళభానుయుతి నొంద
నిరతి విశ్రాంతి నాలవనెలవున నింపుమీఱ
సరసమధురార్థములఁ జెప్పఁ జను మధురాక్కరంబు
వరుసఁ బంచగణములను వాలి కృతుల వెలయు. ౫౫

అంతరాక్కరం బెట్లనిన

కమలమిత్రుండు సురరాజగణయుగంబు, కమలశత్రునితోఁజెంది కందళింప
నమరుఁ బ్రావళ్లు నర్థంబునతిశయిల్ల, నమల మగునంతరాక్కర మబ్ధిసంఖ్య. ౫౬

అల్పాక్కరం బెట్లనిన

సుమనఃపతియుఁగము సోముండును, నెమకంగఁబ్రావళ్లు నిండిమీఱ
గమనీయవిభవంబుగాంచునెప్డు, రమణీయ మల్పాక్కరము కృతుల.‡ ౫౭

షట్పది

సురపతులిరువురు సురపతులిద్దఱు, సురపయుగమ్మును సోముండును
బరువడిఁబెనఁగొననరుదుగ షట్పది, సరిఁబ్రాసములు దనరారంగను. ౫౮

చౌపది

భసగానలములపైని గరంబు,స్నైసఁగఁగ మూఁడవయెడ విరమంబుం
బొసఁగినఁ జౌపదిఁ బొలుచు రసంబుం, గసవరముగఁ దగుఁగదప్రాసంబుక్. ౫౯

‡ ఇది గీతపద్యమువలె నున్నది.

త్రిపది

త్రిపదికి నొకయంఘ్రి నింద్రులు నలువురు
ద్యుపతులిద్దఱు సూర్యులిర్వు రౌలద్యుపతిద్వయార్కులు నొల. ౬౦

ద్విపది - మంజరి

శక్రత్రయంబును సవితృండుఁ బాద, విక్రీడితులు మృదుద్విపదికి నెప్డు
వళియుఁ బ్రాసంబును వలయు దీనికిని, వలదు ప్రాసంబండ్రు వరువ మంజరికి. ౬౧

షట్ప్రత్యయములు

గీ. నచ్చి ప్రస్తారసంఖ్యా ననష్టములును, నొలనుద్దిష్టలగకరణాధ్వములును
ననఁగషట్ప్రత్యయము లిందుఁదనరు వాని, నెఱుఁగ నేర్చుట ఛందంబు నెఱుఁగు నేర్పు.

ప్రస్తారము

క. గురుపంక్తి నిలిపి మొదటను, గురువునకుం గ్రింద లఘువుఁ గొని దానిపయిన్
సరిచేసి పిఱుఁద గురులిడి, పరువడి లఘ్వంతమైనఁ బ్రస్తారమగున్. ౬౩

సంఖ్యానము

క. గురుపంక్తి మొదల రెండిడి, వరుసను రెట్టింపఁ దుదకు వచ్చిన సంఖ్యా
పరిమాణము తచ్ఛందో, విరచితవృత్తములుగా వివేకింపఁదగున్. ౬౪

నష్టము

గీ. అరసి వృత్తసంఖ్య నర్ధించుచో సరి, యైన లఘువు విషమ మైన గురువు
గొనుచు బేసి నొకఁడుఁ గూడి యర్థము సేయ, నవధి నష్టవృత్త మబ్బునండ్రు. ౬౫

ఉద్దిష్టము

క. వలసినవృత్తగణాలి మొదల నొక్కఁడు నిలిపి తుదకుఁ దగ రెట్టింపం
గలలఘువుల పై లెక్కలు, నొలయఁగ మఱియొకఁడుఁగూడ నుద్దిష్టమగున్. ౬౬

లగకరణము

క. ఎక్కువ యొకఁడుగ వృత్తపు, టక్కరముల దొంతి పేర్చి యట మీఁదటికై
యొక్కొకఁడ విడిచి యెన్నిన, లెక్కలు గురులఘువిమిశ్రలిఖితగణంబుల్. ౬౭
క. ఆలెక్కలన్ని యెన్నిన, లోలత లఘువులును గురువులును గలిగెడు వృ
త్తాలివి గలయఁ గూడిన, నోలిం దద్వృత్తసంఖ్యయును నొనఁగూడున్. ౬౮

అధ్వప్రక్రియ

క. వృత్తసంఖ్యనిడుపువెడలుపు రెట్టించి, వానినొక్కఁడొక్కఁడు వరుస నెన్న
నెన్ని యయ్యె నన్ని యెసఁగు నంగుళు లవి, ప్రస్తరింప నిడుపు పరఁగు విప్పు. ౭౯

శా. అందంబై శ్రుతిమూలమై విలసనుద్యత్సర్వలోకాశ్రయా
నందంబై సమవృత్తమై వివిధవర్ణశ్లాఘ్యమై సద్రస
స్యందంబై బహువిక్రమంబయి భవచ్చారిత్రముంబోలె నీ
ఛందశ్శాస్త్రము పర్వు నుర్వరను విశ్వక్షోణిపాలాగ్రణీ. ౮౦

శా. కావ్యాలంకృతికల్పనక్షమకళాకల్యాణ కల్యాణపూ
ర్ణవ్యాపారసమృద్ధ యుద్ధవినమద్రాజన్య జన్యస్థల
క్రవ్యాదావళిగీయమానవిజయప్రారంభ రంభాదిరం
తవ్యస్త్రీసుఖవృత్తిసుందరసపత్నస్తోత్రపాత్రోదయా. ౮౧

క. నిఘ్నాఖిలశోభన వృత్రఘ్న మహత్తరవిభూతి రంజితజంఘా
దఘ్నారినవ్యజయ నిర్విఘ్నోదయసదయవినుత విశ్వాసనిధీ. ౮౨

మాలిని

స్తుతహిమకరజూటా చూర్ణితద్విట్కిరీటా
ప్రతతగుణపరీణా పంచధాగాధురీణా
సితకరకులదీపా స్నిగ్ధబద్ధప్రతాపా
సతతలసదభిఖ్యా సర్వలోకాశ్రయాఖ్యా. ౮౩

గద్యము

ఇది శ్రీమదుమారమణచరణారవిందవందన గోవిందామాత్యనందన
వివిధబుధవిధేయ విన్నకోట పెద్దయనామధేయ విరచితంబైన
కావ్యాలంకారచూడామణి యను నలంకారశాస్త్రంబు
నందు ఛందోగణ జన్మశుభాశుభ నిరూపణ వివిధవళి
ప్రాస ప్రపంచలక్షణ సమవృత్తజాతికల్పన
షట్ప్రత్యయదర్శనాది సముద్దేశంబునం
దష్టమోల్లాసము.

న వ మో ల్లా స ము

వ్యాకరణము

క. శ్రీవిశ్వేశ్వర విజయ, శ్రీవిశ్రమహర్మ్యబాహుశిఖర బుధోక్తి
శ్రీవిశ్వగిహ్వారీస్తుత, శ్రీవిభ్రమదాలయప్రసిద్ధవిభూతీ ! ౧

క. భవదనుమతి సూరిసుఖ, ప్రవణం బయినట్టి యంధ్రబంధురరుచిమ
త్కవితాస్పద మగుపలుకుల, వివరింతుం దెలియఁ బెక్కువిధములు జగతిన్. ౨

క. యుక్తివిశేషము శబ్దం, బుక్తివిశేషంబు గాదు యోగ్యునకైనన్
యుక్తివిశేషము సాధ్యం, బుక్తివిశేషం బసాధ్య మూహింపంగన్. ౩

మ. విలసద్భావరసాద్యలంకృతుల చే విప్పారి గీర్వాణభా
షల శబ్దంబుల కెన్నిమంచితనము ల్సంధిల్లు నాచంద మై
వళియుం బ్రాసము నంత కగ్గలములై వర్తిల్లుసత్కావ్యముం
దెలుఁగించుం జెవిఁ బెట్టలేమి యుంతుపం దేఁగల్గునే మం దిలన్. ౪

క. ధరశ్రీపర్వతకాళే, శ్వరదాక్షారామసంజ్ఞ వఱలు త్రిలింగా
కరమగుట నంధ్రదేశం, బరుదారఁ ద్రిలింగదేశ మనఁ జనుఁ గృతులన్. ౫

గీ. తత్త్రిలింగపదము తద్భవంబగుటచేఁ, దెలుఁగుదేశ మనఁగఁ దేటపడియె
వెనుకఁ దెనుఁగుదేశమును నంధ్రుకొందఱు, బ్బాస పంచగతులఁ బరఁగుచుండు. ౬

గీ. తెలుఁగు దేశభాష తెలియుఁ బొమ్మనఁబోక, తెలియవలయు మించు తేటపడఁగఁ
దొడవు గాక పసిఁడిఁ దొడిగిన నొప్పునే, కనక మింట నెంత కలిగనేని. ౭

గీ. విశ్రుతులు హేమచంద్రత్రివిక్రమాదు, లొనరఁ జూపిరి ప్రాకృతంబునకుఁ ద్రోవ
నంధ్రభాషయుఁ బ్రాకృతాహ్వయమ కాన,వలయుఁ దల్లక్షణంబులు వరుసఁ దెలియ.

క. స్వరములు నచ్చులు ననఁగా, నరయ నకారాదిసంజ్ఞ నయ్యక్కరముల్
దిరముగ హల్వ్యంజనములు, వరుసఁ గకారాదిపంచవర్గాక్షరముల్. ౯

క. యరలవ లంతస్థలు నా, నురవగు శషసహలు పొలుచు నూష్మ లనంగాఁ
బరువడిఁ బ్రయోగములయెడ, విరచింపుదుఁ దెలియవలయు వీని తెలుఁగుల్. ౧౦

క. భువిలోఁ దత్సమమును ద,ద్భవమును సహజాంధ్రదేశభవమును దేశ్యో
ద్భవమును గ్రామ్యము నాఁ బం,చవిధములై తెలుఁగుఁబలుకుజాతముపరఁగున్. ౧౧

తత్సమలక్షణము

గీ. పరఁగ సంస్కృతంబుపైఁ దెనుఁగువిభక్తులునుపఁబడి పొసంగి యుండెనేని
తత్సమంబు నాఁగఁ దగునండ్రు సుకవులు, తద్విహీనకావ్యతతియు లేదు. ౧౨

చ. పరమవినీతిమంతు లగుపార్థివకోటికి విశ్వమేదినీ
వరుదెస నాగ్రహంబుఁ జిరవైరము సత్యవిహీనవృత్తమున్
బిరుదమదంబుఁ గైతవము భేదవిధానము దుర్ణయంబు మ
త్సరమును వర్జనీయ మనఁ దత్సమమై చను నంధ్రభాషయున్. ౧౩

తద్భవలక్షణము

క. వదలక సిద్ధాక్షరములఁ, బొదివినవర్ణము లఁ దూలిపోఁ బలుకఁగ న
ర్థదమై ప్రాకృతనిభ మగు, నది తద్భవపదము నాఁగ నభినుత మయ్యెన్. ౧౪

సీ. యజ్ఞంబు జన్నంబు యత్నంబు జతనంబు చంద్రముఁ డనుపేరు చందమామ
యోధులు జోదులు యోగులు జోగులు భేదంబు బీదంబు పృథివి పుడమి
విష్ణుండు వెన్నుండు వెజ్జు నా వైద్యుండు పుస్తంబు పొత్తంబు ప్రోడ ప్రౌఢ
కుబ్జుండు గుజ్జుండు కుక్క కుర్కురమగు శయ్యయు సజ్జ నా జాది జాతి
యనెడు పల్కులు తద్భవాహ్వయము లండ్రు, వీని నిన్నిటి నెఱిఁగి వివేకబుద్ధిఁ
గబ్బములు చెప్పుకవులచక్కదనము మెచ్చు,విపులవిద్యుండు చాళుక్యవిశ్వవిభుఁడు. ౧౫

దేశ్యలక్షణము

క. శ్రేయములై బహుదేశా,నేయములై చక్కఁదనము నెఱవనములు నై
యాయానెలవులఁ జెవులకుఁ, దీయము లగుపలుకులెల్ల దేశ్యము లరయన్. ౧౬

సీ. వాలాయ మాలంబు వంగడ మంగడ సోలంబు చొక్కులు సోయగంబు
విన్నన్ను వెన్ను వావిరి వంత వాగెంబు డెందంబు డిప్పాడి డిల్ల పాటు
నెమ్మోము నెత్తమ్మి నెలఁత క్రొన్నెల కొమ్మ లావడి యొయ్యార మారజంబు
పొక్కుడు నెవ్వఁగు పొచ్చెంబు మచ్చిగ యక్కజం బచ్చెరు వక్క నిక్క
వెలఁది చిగురు రెల్లి వేనలి వేనవేలు, నాఁగఁ జనుశబ్దములు దేశినామకములు
వీనిఁ జెప్పినకవితల వినుచు మెచ్చుఁ, జారుతరకీర్తి విశ్వేశచక్రవర్తి. ౧౭

అచ్చతెలుఁగు లక్షణము

క. ఈమూఁడు తెలుఁగులలో, నేమిటనున్ దొరలకున్న నెల్లజనులకున్
లో పుగులఁ దేటపడియెడు, నామాటల యచ్చతెనుఁగు లన నెగడొందున్. ౧౮
చ. ఎనుములు గుఱ్ఱము ల్గోదవు లెడ్డులు బండులు పందు లుప్పు ప
ప్పనుములు కొల్లు లాముదము గాకులుఁ బోఁకలు నేయి నూనె యే
పుగఁ బెనుపొందు విశ్వవిభుప్రోల ననం దగ విన్న వారికిన్
మనమునఁ దేటగాఁ దెలియుమాటల యచ్చతెనుంగు నాఁ జనున్. ౧౯

గ్రామ్య లక్షణము

క. ఈసడములు గోరడములు, గా సరబీసరలు నైనకట్టిఁడిపలుకుల్
భాసిల్లు గ్రామ్యములు నా, హాసోక్తులఁ దెగడుచోట నవియును నొప్పున్. ౨౦
సీ. ఊసలు వేసలు వేసాలు దోసాలు దోసలు వేదాలు గాసడాలు
బొందలు గుద్దలు బొక్కలు గుండలు గంతలు మొదలైన కారకములు
దాని గొంచారమ్మి దీని గొంటూ బోకు మేనూను నీవూను యేగవలయు
పాడేము నూనేము పైలురా గానేము వానేవు నేనేవు లేసిరాకు
మనెడు క్రియలును మొదలైనయట్టిగ్రామ్య
శబ్దములు శబ్దములుగాఁగఁ జనవు మెఱసి
కవుల మనుకొను నయ్యూర్ఁగవుల కైవు
వినిన నగకున్నె చాళుక్య విశ్వవిభుఁడు. ౨౧

తత్సమశబ్దపరిజ్ఞానము

గీ. వెలయుసంస్కృతంబు తెలిఁగించుతెలుఁగు సంధులు విభక్తిచయ విధులు సమాస
తద్ధితములుఁ గ్రియలు తగుభంగి నెఱిఁగింతు, నమరశాస్త్రసరణి ననుసరింప. ౨౨

అజంతప్రకరణము

క. నిడు పుడుపవలయు సంస్కృత, మెడపక లింగములు మూఁట నేకాక్షరముల్
విడిచి యజంతాదుల కీనడక యవశ్యప్రయోజనము తెనుఁగునకున్. ౨౩
క. బిందువిసర్గంబులు గడ, నందిన పొల్లులను దక్కి యంధ్రవిభక్తుల్
పొందుగ సంస్కృతపదముల, ముందటి దెస నిలుప నందముగఁ దెనుఁగయ్యెన్. ౨౪
క. స్థావరతిర్యక్పదములు, దేవమనుష్యాదికములుఁ దెనిఁగించునెడన్
వావిరి నజంతములతుదఁ, గావించుఁ ముకారమును డుకారము నునికిన్. ౨౫

గీ. దానకల్పకుజము దర్పోగ్రసింహమ్ము, రజనికరుఁడు కాంతి విజయుఁ డాజిఁ
దనర విశ్వనాథుఁ డన నకారాంతశ,బ్దములఁ దెనుఁగుపఱుచు భంగులయ్యె. ౨౬

క. రవి యరితిమిరాపహతిం, బవి పరగిరివిహతి రసవిభావప్రతిభం
గవి విశ్వేశ్వరుఁ డనఁగా, భువినీద్వయమునకు నిదియపో తెనిఁగింపన్. ౨౭

గీ. ఇల నుకారాంతపదములఁ దెలుఁగు సేయఁ, గడ వుకారంబునుండు డుకారముండు
రాజనారాయణుఁడు నృపప్రభు వనంగ, విశ్వనాథుండు నృపులకు విభుఁ డనంగ. ౨౮

క. మనుకటుపటుశబ్దాదుల, నొనరింప డుకార మెపుడు నుండదు కవితం
దెనిఁగించి చెప్పుచోటం, దనరు వుకారంబ యర్థదాయక మగుచున్. ౨౯

గీ. మనువు ధర్మశాస్త్రమతమున మిక్కిలి, కటువు బిరుదవినుతి కర్ణములకుఁ
జాలఁ బటువు ధరణి సంగీతసాహిత్య, సరణి విశ్వనాథచక్రవర్తి. ౩౦

క. వెలయు ఋకారాంతపదా,దులఁ దెనుఁగుగఁ జేయుచోటఁ దుదినిడుపులు గు
జ్జులు సేయఁదగు నృపులకుఁ, జలుక్యపతి కర్త భర్త సంహర్త యనన్. ౩౧

క. స్త్రీలింగంబుల నిడుపులు, వాలాయము నుడుపఁ దెనుఁగువచనము లగు నం
దాలోల స్త్రీ-హ్రీ-శ్రీ,ధీ లనులపితములు దక్కఁ ద్రిక్కిన వెల్లన్. ౩౨

క. స్త్రీలకు మదనుఁడు విజయ, శ్రీలకు రఘురాముఁ డెపుడు హ్రీలకు సుచితా
వాలము నిజపాలితభూ, ధీలకుఁ దగుపదము రాజదేవేంద్రుఁ డిలన్. ౩౩

క. శ్రీవిష్ణువర్ధనాఖ్య, క్ష్మావరుభూమిర వెపుడును మాకు ననంగా
భావగు నేకాక్షరశ,బ్దావళి యప్పిఱుఁద నొకరుఁ డంటకయున్నన్. ౩౪

క. వనితా యనుచో వనితయు, జననీ యని పలుకుచోట జననియును వధూ
యనుచోట వధువు తెనుఁగున, జనునాయీయూలుతుదలఁ జను పలుకులకున్. ౩౫

క. ఐకారాంతము లోకా, రాకారాంతములుఁ దెనుఁగు లైనప్పుడు పూ
ర్వాకృతితోడన యుండును, నోకారాంతంబుపై బహుత్వము నొందున్. ౩౬

క. రై వరగును నడుగోవున, గోవులు విమకంగ గ్లౌనికులనృపతులు ధ
ర్మావిష్కృతిఁ బడయుదు రన,గా వెలయుఁ గవిప్రయోగగతిఁ దెలియంగన్. ౩౭

వ. ఇది యజంతంబులు తెనిఁగించు తెఱం గింక హలంతవిధియు నెఱిఁగింతు. ౩౮

హలంతప్రకరణము

క. భూభుగ్విరాడ్పదంబులు, శోభితముగఁ దెనుఁగుపఱుచుచోఁ దుదపొల్లుల్
ప్రాభవమతివర్ణములగు, భూభుజులు విరాజు లనఁగఁ బొలుపై యునికిన్. ౩౯

క. బలవన్మతిమత్పదముల, తలనున్న నకార మెడలుఁ దగ దెనుఁగగుచో
బలవంతుఁడు మతిమంతుఁడు, చళుక్యపతి యనఁగ సర్వశాస్త్రములందున్. ४०

గీ. ద్విట్పదంబు వేదవిత్పదంబును దిక్పదమునుబూర్వవర్ణతను భజించు
విద్విషుండు నాఁగ వేదవిదుండనఁ, దూర్పుదిశ యనంగ నేర్పరింప. ४౧

క. చేరు నకారాంతముల ణ,కారముఁ దెనిఁగించుచోటఁ గఠినాత్ముఁ డనన్
దారుణకర్ముఁ డనంగను, మేరుమహాధన్వుఁడన నమృతధాముఁడనన్. ४౨

గీ. వలసినపుడు శర్మవర్మశబ్దంబుల, పైడుకార మెక్కుఁ బాసిపోవు
రామశర్ముఁ డనఁగఁ గామవర్ముఁడనంగ, వసుధశర్మయనఁగ వర్మ యనఁగ. ४३

సంధిపరిచ్ఛేదము

వ. ఇవి సంస్కృతపదంబుల కాంధ్రీకరణం బింక నజంత హలంతసంధు లనంగ రెండు దెఱంగు లయ్యె నందు నజంతసంధి యెట్టి దనిన. ४४

గీ. ఆదిశబ్దాంత్యవర్ణంబు నంత్యశబ్ద, పూర్వవర్ణంబుతోఁ గూడఁ బొత్తుచేత
సంధియగుఁగారకక్రియాసంగతములు, పెక్కురూపంబు లవి గానిపింతుఁదెలియ. ४౫

గీ. తెలుఁగుబలుకులు వెలిగాఁగ దివిజభాష, లమరఁదెనిఁగించినప్పుడు నచ్చుతోడి
వ్యక్తులైయుండునయకాని వానితోడి, వర్ణవర్ణైకభావంబు వలనుగాదు. ४౬

క. అచ్చుతుదియచ్చు పట్టున, వచ్చి యకారంబు నిలుచు వలసినయెడఁ దా
నచ్చయి యిత్వోత్వంబులఁ, జొచ్చు న్రుచితార్థవాదసూచక మగుచున్. ४౭

క. వేయిచ్చుట యీవులయెడఁ, జేయుడుపమి యరుల యెలమి సిదుముటయిలయుం
బాయక యేలుట యేచుట, యీయధిపతి కొనరు నాఁగ నివి లక్ష్యంబుల్. ४౮

క. ఏయిటి వపుడప్పుడునీ,వీయని కేతెంచి తేయు మేయు మనంగాఁ
బాయక యేయేయనఁగా, నీయుంభయముఁ జెల్లుఁగ్రియల నిడ నొక్కొకచోన్. ४౯

గీ. ఒనర సంబుద్ధి నోతండ యనఁగ నోతఁ,డనఁగఁ బూనిన వీని కనర్థ్యమగున
యర్థమిమ్మిమ్ము కొమ్మమ్మ మనెడుచోట, నూఁదుటెప్పుడుఁదెనుఁగున నుచిత మరయ.

గీ. అట నుకారాంతషష్ఠిపై నచ్చుమొదల, నొనరఁ బొల్ల నకారంబ యుండవలయుఁ
బోతునూ రేతునాలు నాఁబోలుఁగాని, నగియుఁబోతూరు నేతాలునాఁగఁ జనదు.

గీ. అచ్చికారాంతషష్ఠిపై నడఁగుఁ బొడము, నింటి దింటిది యనఁజెల్లు నెల్లకడల
నర్థి దర్థిది యననొప్పు నంధ్రకవితఁ, గవులయనుమతి నిదియును గానవలయు. ౫౨

క. అచ్చులపై హల్లుండిన, నచ్చుండినఁ దద్ద్వితీయ కపుడు నకారం
బచ్చుడిగి హల్లులుండిన, మచ్చికపైఁ బోవు వచ్చు మఱియొక్కచోటన్. ౫౩

క. భువి నైనికెగఁటి ని కెగు,రువునకు సంధునకు బిరుదదూరున కారం
బివి అంతంబులపైనిం, దవిలిన బహువచనయుక్తిఁ దనరకయున్నన్. ౫౪

క ....
.........ంటికి సంధినకారం, బుంట యసన్మార్గమందురు ప్రాంతములన్. ౫౫

క. నిడుపున జకారభావము, వడసియు హ్రస్వమున నెల్లపట్టున నత్వం
బడరు నకారపుఁ బొల్లను, నిడఁ దగుఁ బూర్వప్రయోగ మెఱిఁగి కవీంద్రుల్. ౫౬

క. నేను బచరింతు నీవలెఁ, గానము విశ్వావసీశు కడ నునుపేనిం
దాశానును నభిమత మగు, నానగుఁ గా దేను నేను గా నేకోక్తిన్. ౫౭

గీ. అచ్చు పరమైనపట్టునఁ బ్రాణిపదము, కర్మమగుచోటఁ దక్క నుకారయుక్తి
వాడుకొనరు చకారభావమున దాని, ననుచరింపుదురు కవిత్రయానుమతిని. ౫౮

క. రిపు నోర్చె రిపుల నోర్చెను, రిపునాజి జయించె నుగ్ర రిపుని జయించెన్
నిపుణతఁ జళుక్యవిశ్వాధిపుఁ డనఁగాఁ దెనుఁగుసంధి తెలియఁ గొప్పారున్. ౫౯

గీ. తద్ద్వితీయవిభక్తిపొంతలఁ జరించు, కద్దిగల సున్నసోఁకునఁ గచటతపలు
గజడదబలగు నూఁదుటగలుగుఁ గవుల, యనుమతంబున నొక్కయవసరమున. ౬౦

గీ. జడులఁగరుణించుఁ జతురులఁజాలఁబ్రోచు, వాజిపదకాయసంబున వశము సేయు
భటులఁ దనియించుఁ బ్రజలకుఁ బాడినడపు, శస్త్రవినయుండు చాళుక్యచక్రవర్తి. ౬౧

క. అలఁతులఁ దుదహల్లులకును, నలవడ వామమున నుండి యచ్చోట్లుల చేఁ
బలుమఱుఁ దేలుచు నూఁదుచు, విలసిల్లుట గలుగు లక్ష్యవిధి నెఱుఁగఁదగున్. ౬౨

క. తనుఁబొగడుఁ దన్నుఁబొగడును, జనుఁడు జనుండనఁగఁ దెనుఁగుజాడలుగలుగున్
మనవాఁడు వీఁడు నాఁగాఁ, జను నిడుపులు వలవ దూఁద సరళతకొఱకున్. ౬౩

క. మొల్లమ్ముగ నెల్లెడలను, హల్లులపై నిడుపు లగుచు నాయీయేయో
లుల్లసితాకృతి నిలుపం, జెల్లుం బ్రశ్నానునయవిశేషములందున్. ౬౪

క. రారా నాగారీ ము,న్నీ రే కర్ణాదిదాత లిట్టివదాన్యో
దారత విన మందఱు నట, పోరో విశ్వేశువేఁడ బుధులన నెపుడున్. ౬౫

క. రుచిరముగఁ బిలుచుచోటను, బ్రచురంబుగఁ బ్రథమపొంతఁబడియుండెడున
క్కచటతపంబుల పట్టను, బ్రచురించుం గసడదవలు పరిపాటిమెయిన్. ౬౬

గీ. విశ్వవిభుఁడు గడిది వీరుండు సతురుండు, డక్కు ద్రిక్కు లేని చొక్కుఁడాఁడు
దత్త్వవిదుఁడు వరవిదారణశీలుండు, ననఁగఁ దెనుఁగు సంధి యలరునిట్లు. ౬౭

క. డులు రులను నీవర్ణత,తులు మొదలఁగఁ గొన్ని గొన్ని తుదహల్లులతోఁ
గలయు నెడఁ గూడు విడుచుం, దెలుఁగునకగుసంధి దీనిఁ దెలియఁగవలయున్. ౬౮

గీ. వేడ్క వేడుకవ్రేల్మిడివ్రేలుమిడియు, మార్మలసెమాఋమలసెనుమాన్పుమాను
పుము విరోధము సంక్రాంతిఁ బోలుచునిట్టి, సంధిలక్షణ మెంతయుఁ జను నెఱుంగ.

క. ఇది సంధిక్రమమరయఁగఁ, దదుచితసంధానవిధులు తఱచెఱుఁగు డిలన్
విదితవిభక్తులగతిఁ జె,ప్పుదుఁ దెలియన్వలయుఁ బూర్వబుధకృతసరణిన్. ౭౦

విభక్తి ప్రకరణము.

వ. ప్రథమయు ద్వితీయయుఁ దృతీయయుఁ జతుర్థియుఁ బంచమియు షష్ఠియు సప్తమియు సంబోధనంబును నన నెనిమిది తెఱంగుల విభజింపం గారణంబు గాన విభక్తులనం బరఁగుఁ దత్ప్రకారం బెట్టి దనిన. ౭౧

క. తెలుఁగుం బ్రాకృతభంగిన, బలియుటచే నేకవచన బహువచనపదం
బులకాని ద్వివచనంబులు, గలుగవు తత్క్రియలఁ గారకంబులయంమన్. ౭౨

క. ముడులు తుదఁగలుగుశబ్దము, లడరుం బ్రథమావిభక్తు లవి కర్తలగుం
గడు నొసఁగు నిష్టములు ధరఁ, బొడమినకల్పకము విశ్వభూవిభుఁ డనఁగన్. ౭౩

క. నువిర్ణంబులు తుది నొం,దిన కర్మపుఁబదము దా ద్వితీయ యనంగాఁ
జనుఁ జాళుక్యధరిత్రీ,పుని విశ్వేశ్వరుని సిరులు వొందు ననంగన్. ౭౪

క. చేత ననుపలుకు తుదలఁ బ్ర,తీతం బగు నేని యది తృతీయ యగుం బ్ర
ఖ్యాతంబుగ విశ్వేశ్వరు,చేతం బ్రభవిల్లు నెల్లసిద్ధు లనంగన్. ౭౫

క. పలుకులతుదఁ గైశబ్దం,బలపడ నిలిచినఁ జతుర్థియగు విశ్వమహీ
లలనునకై యలఘునకై, చెలువారం గృతులు కవులు చెప్పుదు రనఁగన్. ౭౬

క. పదముతుద వలన నవియెడు,పద ముండినఁ బంచమీవిభక్తియ పుష్ప
ప్రదరుఁ డగు విశ్వభూవర, మదనువలనఁ దొలఁగు సతులమానం బనఁగన్. ౭౭

క. అమరి కుశబ్దము పాదాం,తమునం దున్నేని షష్ఠితప్పదు విద్యా
సముదయము విశ్వవసుధా, రమణునకుం బొలుచు నిల నిరంతరము ననన్. ౭౮

క. పలుకుతుద నందు ననున,ప్పలు కుండిన సప్తమీవిభక్తియగు న్ని
శ్చలితచతుర్దశవిద్యా, విలసనములు పొలుచు విశ్వవిభునం దనినన్. ౭౯

గీ. ప్రథమగావించు ముదులను బాయఁబెట్టి, కట్టెదురఁబల్కు సంబుద్ధి కడుఁదనర్చు
విక్రమాటోప చాళుక్యవిశ్వభూప, పటుగుణావాల గండగోపాల యనిన. ౭౦

క. కోరి ముకారముమీఁద దు,కారముపట్టునను దగ లుకారము నిడఁ బెం
పారఁగ బహువచనంబులు, హారము లంగములు విబుధు లమరు లనంగన్. ౭౧

క. కడల ముకారడుకారము, లుడుపఁగఁబడు నచ్చతెనుఁగుటుక్తులయందుం
గడ గడలు గొడుగు గొడుగులు, బడుగు బడుగు లేకవచనబహువచనములన్. ౭౨

క. చింతింపఁగ నివ్విధిని హ,లంతంబులు చెల్లు నిలఁ గ్రియావంతులు శ్రీ
మంతులు ధీమంతులు గుణ,వంతులు భూభుజులు వైరివధవిదు లనఁగన్. ౭౩

క. ధర బాలుమీఁదిదుత్వము, పరువడి రుత్వంబునొందు బహువచనము బా
లురు భూపాలురు కరుణా,దరలోలు రనంగఁ దగునుదాహరణంబుల్. (?) ౭౪

గీ. వాఁడు వీఁడను నవి బహువచనములను, వారు వారలు వాండ్రును వీరు వీండ్రు
వీరలును నాఁగ నెందును విస్తరిల్లు, గాఁడునను గారు గాండ్రును గలుగు నండ్రు. ౭౫

గీ. కొఱను నెఱను మ్రాను కోల నను నివియెల్ల, బహువచోనియుక్తిఁ బరఁగుచోట
వెలయుఁ దత్పదములఁ గులు జనియించుఁ బై,వరుస నచ్చతెనుఁగువచనములకు. ౭౬

క. కొఱఁకులు నెఱఁకులు మ్రాఁకులు, జిఱుఁగోలఁకులు నయ్యెఁ జేను జేనును మీనుం
గొఱపేలుఁ జేలు మీలన, నురువగు నిల నచ్చతెనుఁగు లూహింపంగన్. ౭౭

క. పల్లు విల్లిల్లు నాఁ జనుపలుకులెల్ల, బండ్లు విండ్లిండ్లు నాఁజను బహుత నొందుఁ
బాడుఁ గుంచెలు గోరనుపలుకులెల్లఁ, బాళ్లుఁ గుంచెళ్లు గోళ్లు నాఁబడు ధరిత్రి. ౭౮

గీ. వరుస నేయి చేయి వా యనుపలుకుల, తుదలఁ బెక్కుఁ జెప్పఁ దులు జనించు
బ్రీతి నేతు లనఁగఁ జేతులు వాతులు, నాఁగఁజెల్లు నెల్లనాట నండ్రు. ౭౯

గీ. వేయి తాయి దో యనియెడి వీనిబహుత, నొకఁ దుద లుత్వ మొనఁగూడు వేలుతాలు
దోలు నా దుత్వమబ్బు నెద్దునకు వరికి, నెడ్లు వడ్లును నాఁ జను నెఱుఁగవలయు. ౮౦

క. కే లేకవచన మరయఁగఁ, బాలును దెమ్మెరలు సహజబహువచనంబుల్
మూలాఖ్యమున్నగాఁ జే,రోఁగులోపదు నిట్లు ధాన్యకులముల కెల్లన్. ౮౧

గీ. కొఱ్ఱ లాళ్లు వడ్లు గోదుమ లనుములు, కొల్లు లనెడు వీనికెల్లనిట్ల
ప్రకటితంబు లయ్యె బహువచనంబులు, నేకవచననియతి యెపుడు లేదు. ౮౨

గీ. ప్రాణిపదములు వెలిగాఁగ బ్రథమలైన, నరయ నొక్కొక్కచో ద్వితీయార్థము లగు
గా జలంకారములు పూసె రాచకొడుకు, వస్త్రములు దాల్చెనన నెందు వఱలెఁగాన.

క. ఒనరఁ దృతీయయుఁ బంచమియును సప్తమియును దలంప నుచితనిజైకా
ర్థనియతిఁ జెల్లుం దెలియఁగ, ననిరి విభక్త్యర్థవేదు లైనకవీంద్రుల్. ౯౪

గీ. విశ్వవిభునిచేత విలసిల్లు సిరి కర,వాలభైరవాంతువలనఁ గలుగు
భూరిసిద్ధి రాజనారాయణునియందుఁ, బొడముఁ గవుల కతివిభూతి యనఁగ. ౯౫

క. పోక చతుర్థీషష్ఠులు, నేకార్థమునందుఁ బలుక నిత్తురు విశ్వ
క్ష్మాకాంతునకుం గృతు లరి, భీకరునకు నిత్తు గవులు పృథునీతు లనన్. ౯౬

వ. మఱియు సంధ్రభాషావిభక్తులకుం గల నామాంతరంబు లెఱింగింతు, స్థావర తిర్య
ఙ్మనుష్య పదవక్త్రి యగు ప్రథమావిభక్తికిం గ్రమంబున ముకారంబును డుకారం
బును, ద్వితీయకు నుకారనికారంబులును, దృతీయకుఁ జేత తోడ యనునవియుఁ,
జతుర్థికిం గైకొఱకు ననునవియుఁ, బంచమికి వలన పట్టి యుండి కంటె యనునవియును
షష్ఠికిం గికుకారంబులును యొక్క లోపల యనుపదములును, సప్తమికి నందు న
యనుపదంబులు నయ్యెఁ దత్ప్రకారంబునకు విభక్తినిరూపణంబు లలవరింతు. ౯౭

క. ద్రుమమేచె ద్రుమముఁ జూచెను, ద్రుమమ్ముచేనొప్పె నరుగు ద్రుమమునకై యా
ద్రుమమువలన ఫలమబ్బెను, ద్రుమమున కెనలేదు పువ్వు ద్రుమమం దొప్పన్. ౯౮

వ. ఇది యేకవచనవిధి. ౯౯

క. ద్రుమములు ద్రుమములఁ గదిసెను, ద్రుమములచే నీడగలిగె ద్రుమములకై కం
థ మమరె ద్రుమములవలనన్, ద్రుమముల కలరారెఁ దాను ద్రుమములయందున్.

వ. ఇట్లు తిర్యక్పదంబులకు యోజించునది. ౧౦౧

క. తనయుండు తనయుని గనియెను, దనయునిచేఁ దనయుంకొఱకుఁ దనయునివలనన్
దనయునకు ధనము దొరకెను, దనయునియం దెల్ల మంచితనములు గలుగున్. ౧౦౨

క. తనయులు తనయులఁ బడసిరి, తనయులచేఁ దనయులకయి దనయులవలనం
దనయులకు మేలుగలిగెను, దనయులయం దనఁగ నివి యుదాహరణంబుల్. ౧౦౩

క. కవి యొప్పుఁ గవి భజింతురు, కవిచేఁ గృతు లొదవు సిరియుఁ గపియుఁ గవులకై
కవివలనఁ గల్గుఁ గీర్తులు, కవితతికిం బేరువెలయుఁ గవివరునందున్. ౧౦౪

క. కవులు నుతింతురు కవులం, గవులచేతఁ (?) గవులకొఱకుఁ గవులవలనఁ ద
త్కవులకుఁ బ్రసిద్ధి యలవడుఁ, గవులందుంగాక కావ్యకల్పన గలదే. ౧౦౫

క. గురుఁ డధికుఁడు గురుఁ దలఁపుము, గురుచేతం దెలిసి భక్తి కొఱలు గురునకై
గురువలన మేలు చేకుఱు, గురునకు సరిలేదు విద్య గురునం దుందున్. ౧౦౬

క. గురువులు గురులను గొల్తురు, గురువులచే గురులకొఱకు గురువులవలనన్
గురులకు భక్తి దనర్చును, గురువులయందుండు సకలగుణములు నెపుడున్. ౧౦౭

వ. ఇత్తెఱంగున ననుక్తపదంబులయం దొడఁగూర్చునది. ౧౦౮

క. స్థావరతిర్యక్పదములు, వోవిడిచి తృతీయ మొదలు పురుషాఖ్యలపైఁ
బైవర్ణములో నుత్వము, నావల నిత్వము విభక్తులైదును జెందున్. ౧౦౯

క. సుతుచేత సుతునిచేతను, సుతుకొఱకును సుతునికొఱకు సుతువలనం ద
త్సుతునివలన సుతుకొదవును, సుతునికొదవు సుతునియందు సుతునం దనఁగన్. ౧౧౦

గీ. పరఁగఁ గూఁతురుశబ్దంబుపై రుకార, మొక్కపలుకున వైనైన నుండుఁ బాయుఁ
బెక్కుపలుకులపైనైనఁ దక్కి పోవుఁ, గూఁతురుగఁ బొందెఁ గూఁతుఁగాఁ గోరెననఁగ.

క. కూఁతులచేఁ గూఁతురిచేఁ, గూఁతులకై కూఁతుకొఱకుఁ గూఁతులవలనం
గూఁతులకుఁ దగవు లొనఁగెను, గూఁతులయందుండుఁ బ్రీతి గుణవంతులకున్. ౧౧౨

క. ఓయాదిపదంబులతుదఁ, బాయని నిడు పుడిపి తగవిభక్తులు నుపమ
న్నేయనువునఁ బుంలింగని, కాయమునకుఁ జెప్పి రట్లకవివరులోలిన్. ౧౧౩

గీ. కడ డుకారమున్న నొడులెల్ల సంబుద్ధి, హ్రస్వమైన దీర్ఘమైన నగును
వీరవరుఁడ, సమరశూరుఁడా యనఁగ మా,నిని యనంగ మానినీ యనంగ. ౧౧౪

క. డులు బహువచనంబులయెడఁ, దొలఁగు న్సంబోధనమున దుర్జనులారా,
బలిభోజనవిధులారా, ఖలులారా మిమ్ము జముఁడు గావఁ డనంగన్. ౧౧౫

గీ. ఒనర యుష్మదస్మదుక్తుల కేకవ,చనబహువచనములు సంభవించు
మెఱయు నీవు నేను మీరు మేమనెడునా, దేశములు ధరిత్రిఁ దెలియవలయు. ౧౧౬

క. నియతుఁడవు నీవు నిన్నును, నియమింతురు శుభము లొలయు నీచే నీకై
జయమగు నీవలన దయో,దయమున సిరి నీకు శుభము దగు నీయందున్. ౧౧౭

క. మీ రనఘులు మిముఁ గొలుతురు, సేమము మీచేత నుతులు చెలువగుమీకై
హేమ మొదవు మీవలనను, శ్రీ మీకలరారి యుల్లసిలు మీయందున్. ౧౧౮

క. నేరమ్యుఁడ నను దలఁతురు, నారులు నాచేత నెగడె నాకై ప్రియమా
ధారుణి నావలనం బెం,పారెను నాకొసఁగుఁ బ్రియము లవి నాయందున్. ౧౧౯

క. మే మెఱుఁగము మము మఱచిరె, భామలు మాచేత బ్రదుకఁబడి మాకై ము
న్నేమీరు మావలన వల,దా మక్కువ సేయ మాకుఁ దగ మాయందున్. ౧౨౦

సమాసప్రకరణము

క. మొదలిపదాంతవిభక్తిని, వదలుచుఁ దుదిపదము మొదలివర్ణముతోడం
గదిసిన పదికినశబ్దముఁ, జదువులను సమాస మనఁగఁ జనునండ్రు బుధుల్. ౧౨౧

వ. అది తత్పురుషంబును, కర్మధారయంబును, బహువ్రీహియు నన మూఁడు తెలుంగులం బ్రవర్తిల్లు, నంధ్రభాషాప్రయోగంబుల నందుఁ దత్పురుషంబులకు నొక్క తెఱంగెఱింగింతు. ౧౨౨

క. రాచిలుకలు విరజాజులు, రాచకొడుకు లంపగములు రాయంచలునా
రాచినయట్టిసమాసము, లేచుం దత్పురుష మన ననేకం బగుచున్. ౧౨౩

క. వెలిదమ్మి కమ్మఁదూపులు, వలకే లెడకాలు నీలవర్ణము నవపా
టలరుచులచే సమాసము, లలవడియెం గర్మధారయములు దెనుఁగునన్. ౧౨౪

గీ. పూవుఁబోఁడి తలిరుఁబోఁడి పూవిల్తుండు, వాలుఁగంటి వాతవాఁడి మించు
మొలక మచ్చెకంటి ముక్కంటి యన బహువ్రీహి పెక్కువిధుల విస్తరిల్లు. ౧౨౫

వ. మఱియుం వీనికి సాధారణలక్షణంబు లొకకొన్ని యెఱింగింతు. ౧౨౬

గీ. గుణిగుణంబుచెప్పఁ గొఱలు విశేషణ, పదముపై నికార మొదవుఁ బాయం
నాతికెల్లనాఁడు నల్లనికనుఁగవ, నల్లకన్నుఁగవ యనంగ వరుస. ౧౨౭

క. విదితవిశేషపదాంతము, గదిసి పుకారంబు నిలుచుఁ గడ హల్లున్నం
బదపడి యచ్చుండినఁ బుటు,లొదవు ముకారంబుఁ ద్రోచి యోలిం గృతులన్. ౧౨౮

క. గూఢపుమంత్రంబులు నతి,గాఢపుఁగర్మములు నోయగపుటాటలు నా
రూఢపుటాలాపంబులు, ప్రౌఢములగు నీసమాసఫణితులయందున్. ౧౨౯

క. ఇలఁ బల్లు ముల్లు విల్లును, వాలాదులను నదుకుచోట నడఁగును జడ్డల్
పలువరుసయు ములువోదుగు, విలుకాఁడు ననంగ నెందు విశ్రుతమగుటన్. ౧౩౦

గీ. వెన్ను కన్ను చన్నునియెడు వీనిజడ్డ, లుడుపుటొప్పు సమాసనియోజనములఁ
దనర వెనుగాఁడి కనుదోయిచనుమొలకలు, నాసమాసంబులొప్పు నానావిధముల.

క. అదట నా నీ తన యను, చో దుత్వము గలుగఁ షష్ఠి చూపెడునెడలన్
నాదు కళాసంపదయును, నీదువివేకంబుఁ దనదు నిపుణతయు ననన్. ౧౩౨

క. నా నీ తన యనుపలుకుల,తో నదుకు దుకారమపుడు దొలఁగినఁ దొలఁగుం
బోని సమాసము సంస్కృత,మైనను షష్ఠ్యర్థహేతువై సత్కృతులన్. ౧౩౩

మ. తనసత్యవ్రత కౌశలంబుఁ దన విద్యాతంత్రనిర్మాణముం
దనవిశ్రాణనకీర్తనంబుఁ దనసత్పుత్త్రసంతానముల్
తన తేజోమహిమోదయంబుఁ దనయుద్యత్కీర్తివిస్ఫూర్తియుం
దనరం దేర్చుఁ జళుక్యవిశ్వనృపమందారంబునా నెల్లెడన్. ౧౩౪

క. క్షీరార్ణవకూఁతురు సం,సారార్ణవయోడ శుభమెుసఁగు మీకనఁగా
వైరిపదం బగుఁ దెనుఁగునఁ, గూరని సంస్కృతముఁ దెనుఁగుఁగూర్చుటచేతన్. ౧౩౫

గీ. అరయ నానీలు హల్లుతో నదుకుచోట, నొనర నుగ్గను నిడుపయియున్న నుండు
గవులయనుమతి నిది కృతిఁ గానవలయుఁ, జాలవర్ణంబుగదిసిన జడ్డయగును. ౧౩౬

క. ఆకరి యక్కరి యనఁగా, నాకర మక్కరము నాఁగ నక్కీకసకం
బాకీకసకం బన భా,షాకరము సమాసముల కుదాహరణంబుల్. ౧౩౭

గీ. సంస్కృతము లయ్యుఁ దెనుఁగులై చాఁగు గొన్ని
శబ్దములు వానిచందంబుఁ జను నెఱుంగఁ
బనసపండును గుండలోపలసనంగఁ
గందదుంపలు నాజీరకట్టయనఁగ. ౧౩౮

క. సుమతి నికారోకారాం,తమ్ముపై సంస్కృతపదంబు తగుఁ గూర్పఁగ వే
డిమరీచులు వాఁడిశరం, బమరు మనుష్యుండుఁ దేర్చు నశ్వంబనఁగన్. ౧౩౯

క. తగుఁగూర్ప నికారాంతం,బగు సంస్కృతపదముమీఁద నచ్చతెనుఁగున
న్నిగుడారు దంతికొమ్ములు, జగమెఱుఁగు వరాలిపోరు చందంబనఁగన్. ౧౪౦

గీ. అత్తమామ నాఁగ నాలుమగం డనఁ, గొడుకుగోడలనఁగఁ గొఱనుజేలు
నాఁగ శాత్రిపగలు నాఁగ నిట్టి సమాస,ములును గలుగుఁ గవులు దెలియవలయు.

తద్ధితప్రకరణము

క. అరి యిఁడి కాఁ డాఁడఅయన, ధరలో నొకకొన్నిచెల్లుఁ దద్ధితపదముల్
పరుపడి వాని నెఱుంగుట, పరమపరిజ్ఞాన మంధ్రభాషాకవితన్. ౧౪౨

సీ. సూఁడరి ముందరి తోఁడరి కల్లరి కాలరి ప్రేలరి కష్టుఁ డనగ
నుప్పిఁడి ప్రాయిఁడి చప్పిడి గ్రేసిడి తన్నిడి చిక్కిడి దాతయనఁగ
నీటుకాఁ డేడకాఁడు పోటుకాఁ డుదురులాఁ డించులాఁ డెప్పుడు నీతఁ డనఁగఁ
దక్కులాఁ డెక్కువ నిక్కులాఁ డదరులాఁ డెపుడు దురాత్ముకుం డీతఁడనఁగఁ

దనరు దబ్బుఱ చిందఱందఱయనంగఁ, బరఁగు పలుకులు తద్ధితపదములయ్యెఁ
దెనుఁగునను వీనిచందంబుఁ దెలియఁ గవుల,నాదృతులఁ జేయు రాజనారాయణుండు.

క్రియాప్రకరణము

గీ. అరయవాక్యకదంబో త్తమాంగమునకు, సమితదృష్టులుజగతిఁ గ్రియాపదములు
వాని తెలుఁగులుకవులకు వలయుఁ దెలియఁ, గడఁగి కాలత్రయప్రసంగములవలన. ౧౪౪

క. ధరఁ బ్రథమమధ్యమోత్తమ, పురుషాఖ్యలఁ గ్రియలు మూఁడు పొలుచుం గాల
స్ఫురణలును వర్తమానాం, తరభూతభవిష్యదర్థతలఁ ద్రివిధంబుల్. ౧౪౫

గీ. ప్రథమపురుషాఖ్యయన్యార్థవణితిఁ జెప్పు, నగ్రసంస్థితుఁ జెప్పుమధ్యమపురుషము
దగిలి యుత్తమపురుషంబు తన్నుఁ జెప్పు, నేకబహువచనంబుల నెల్లకడల. ౧౪౬

గీ. అగుచునున్నకర్తయగు వర్తమానంబు, భూత మనఁగ నయినపూర్వకృతము
కడఁగి యంత మీఁదఁ గానున్నయది య భ,విష్యదర్థమనఁగ విస్తరిల్లు. ౧౪౭

క. ఉచితవిధి విధియు నాశీ,ర్వచనమునను క్రియలు రెండుఁ బ్రథ నొక్కటియై
ప్రచురించుం బురుషత్రయ,వచనంబుల వీని తెలుఁగు వలయుం దెలియన్. ౧౪౮

క. తెలుఁగు క్రియాపదములకును, దలకొను ధాతువులు జనపదవ్యవహారో
క్తులు కాన వానిఁ బేర్కొ,నవలదు ప్రయోగములఁ దెలియవలయుం దెలుపున్. ౧౪౯

వ. ప్రథమపురుషంబునకు వర్తమానార్థంబునందు నేకవచనబహువచనంబులందు నెడి
నెదరులును మధ్యమపురుషంబున నెదవెదరులును, నుత్తమపురుషంబున నెద నెదము
లును క్రమంబున నాదేశంబులయ్యెఁ దన్నిరూపణంబు లెఱింగింతు. ౧౫౦

క. అరిగెడి నరిగెద రనఁగాఁ, నరిగెద వరిగెద రనంగ నధిపతిపుగికై
యరిగెద నరిగెద మనఁగా, బరువడి నిదివర్తమానఫణితార్థమగున్. ౧౫౧

వ. ప్రథమపురుషంబునకు భూతార్థంబునందు నేకవచనబహువచనంబుల నెన్నిరులును
మధ్యనుపురుషంబునకు తివి తిరులు, నుత్తమపురుషంబునకు తినితిములును నాదేశంబు
లగుఁ దన్నిరూపణంబు లెట్టనిన. ౧౫౨

క. చేసెం జేసి రనంగాఁ, జేసితి చేసితిరి మీరు సిరి మా కనఁగాఁ
జేసితిఁ జేసితి మనఁగా, భాసురభూతార్థకథనభజన మ్మయ్యెన్. ౧౫౩

వ. ప్రథమపురుషంబునకు భవిష్యదర్థంబునందు నేకవచనబహువచనంబులకు నుదురు
లును మధ్యమపురుషంబునకు వుదువురులును, నుత్తమపురుషంబునకు దునుదుములు
వరుస నాదేశంబులయ్యెఁ దన్నిదర్శనం బెట్టిదనిన:— ౧౫౪

క. చేయుం జేయుందు రనఁగాఁ, జేయుదు చేయుందురు మీరు చిత్తంబలరం
జేయుందుఁ జేయుందు మనఁగా, నాయతముగ నివి భవిష్యదర్థముఁ జెప్పన్. ౧౫౫

క. మొదలం జెప్పిన యది తుద, యది యాదేశంబు విధికి నవ్వచనములం
బొదలి ప్రథమమధ్యములకుఁ, దుద నుత్తమపురుషమునకుఁ దొంటట్లయగున్. ౧౫౬

క. చేయునది బుధుఁడు ధర్మము, సేయునది బుధులు విశేషసిద్ధక్రియలం
జేయునది నీవు దర్పము, సేయునది తపంబు మీరు శివునకు ననిన౯. ౧౫౭

గీ. ఉనుదురులకుమీఁద నొగిఁ గాఁతయున్న నా,శీర్వచనమునకును జెల్లునదియు
శివము చేయుఁగాఁత శివుఁడు శోభనము చే,యుదురుగాఁత మీకుఁ ద్రిదశులనఁగ. ౧౫౮

క. కారయిత సేయుకృతి నల,రారు ణిజంతంబు దాని కాదేశంబుల్
ధారిణి నింపును నించును, సారముగా నేకవచనసరణికి నయ్యెన్. ౧౫౯

క. తుదబహువచనమునకు నిం,పుదురును నింతురును నయ్యెఁ బుడమియెడల నిం
చుదురును గలుగుఁ బ్రయోగా,స్పదములు దేశీయసరణిఁ జనుఁ దెలియంగన్. ౧౬౦

సీ. శ్రీవిశ్వభూపతి చేయించుఁ గ్రతువులు సేవింపుదురు తదాశ్రితులు సురలఁ
బండంగ నింద్రుండు పరఁగించు వానలు హాలికులు పరగింతు రర్థచయము
నెసఁగించు ధర శ్రీల నేపారు తద్వృత్తి వరభటు లెఱిఁగింపుదురు జయంబు
వెలయింపుకీర్తి యవ్విధి వెలయింపుదు రర్థులెల్లెడఁ బ్రతాపాతిశయము
ననెడు పల్కులచేత ణిజర్థములకు, నేకవచనబహువచనపాక మెఱుఁగ
వలయు నవి పెక్కువిధముల వసుధఁ దెలియ, నిఖిలభాషావివేకులై నెగడుకవులు. ౧౬౧

క. మహితస్థావరలిర్య, ఙ్మహిళాదిక్రియలపర్తమానార్థమున
న్విహితమగు నెడుడుకారము, సహజంబుగ నేకవచనసంజ్ఞలచోటన్. ౧౬౨

క. పండును భూజము తరువులు, పండెడు రాచిలుక యొప్పుఁ బలికెడుఁ జిలుకల్
గండాడెడు నతిపలిపైఁ, బండెడుఁ బెక్కింట నతులు వండెడు ననఁగన్. ౧౬౩

క. నిగుడదు భూజము సింగము, బెగడదు విటు వారవనిత పిలువ దనెడుచోఁ
దగుభూతార్థంబున నదు,లగు నాదేశంబు క్రియల నయ్యెయెడలన్. ౧౬౪

గీ. ఒనర నింపు నించు ననియెడు వీనిపై, నుటతలొంద నేని నొక్కచోటఁ
బరఁగుఁ గారకాఖ్యపదములై తెనుఁగున, వాని తెలుఁగు లెఱుఁగవలయు బుధులు. ౧౬౫

క. కోపింపుట కోపించుట, కాపించుట పసుల నొప్పఁ గాయించుట నా
నేపారు నిట్టిపలుకులు, లోపుగ బహుళములు జగతిలో నెఱుఁగఁదగున్. ౧౬౬

గీ. తెలుఁగుఁబలుకులు పునరుక్తిఁబలుకుచోట, గదిసి రెండవపదమున మొదలివ్రాత
దనరు గిత్వంబు ప్రాసంబు దప్పకుండ, వర్ణములు దీర్ఘహ్రస్వప్రవర్తులగుచు. ౧౬౭

క. పులిగిలి యనఁ గరిగిరి యన, నలిగిలియన నోడగీడ యనఁగాఁ బరఁగున్
నలుఁలు గిలు లనఁగ బలవంతులు మఱి గిలవంతు లనఁగఁ దుద సరియగుచున్. ౧౬౮

క. స్మరధరచరవరపదములు, పరఁగుఁ గ్రియాపదమునొందుపట్టులనెల్ల
న్వరుస రకారములోపలఁ, బొరినిర్వ్యుడంగుఁ గాక పొడమినఁ బోడమున్. ౧౬౯

క. స్మరియించె సంస్మరించెను, ధరియించె ధరించెఁ బూవుదండఁ జరించెం
జరియించె వల్లభునిసతి, వరియించె వరించెనాఁగ వలనైయునికిన్. ౧౭౦

క. ఇది తెనుఁగున కెల్లను జన, పదవిదితం బైన తెలుఁగుప ట్టించుక యె
ల్లిదముగఁ జెప్పితి నంతయు, మది నెఱుఁగుం డరసి బుద్ధిమంతు లితరముల్. ౧౭౧

మ. లలితన్యోన్యముఖావలోకనము లీలం జేయఁగాలేని యా
విలసత్కావ్యకళాచతుష్టయము లుర్విం బర్వ నేకస్థలిం
గలిగించెం బదవాక్య వేదియు నలంకారజ్ఞుఁడున్ భూవరో
జ్జ్వలవిద్యావిభవోన్నతుండు నగువిశ్వక్ష్మావిభుం డిమ్మలన్. ౧౭౨

మ. కవివాత్సల్యకళాచరిష్ణుఁడు జగత్కల్యాణవర్ధిష్ణుఁ డు
త్సవసంప్రాప్త సుపర్వగర్వుఁడు జయశ్లాఘాప్తగంధర్వుఁ డా
ర్జవశీలాదివిశుద్ధవృత్తుఁడు విరాజద్విక్రమాయత్తుఁ డ
చ్ఛవిశాలామలకీర్తిపూరుఁడు సుతేజస్స్ఫారుఁ డెల్లప్పుడున్. ౧౭౩

క. శ్రీమచ్ఛుభక్యవిశ్వ, క్ష్మామండలవిభుఁడు సకలసంగ్రామజయ
శ్రీమంతుఁడు సంతతనత, సామంతుఁడు కామినీవసంతుఁడు లీలన్. ౧౭౪

తరల. బిరుదమిత్రుఁడు భిన్నశత్రుఁడు పేంద్రపుత్రుఁడు యామినీ
శ్వరకులేశుఁడు మానవేశుఁడు వాహినీశుఁడు విక్రమ
స్ఫురణరాముఁడు నూత్నకాముఁడు పూర్ణసోముఁడు కీర్తులం
బరఁగుచుండెడు నాసుధాకరభానుతారకవిశ్రుతిన్. ౧౭౫

గద్యము

ఇది శ్రీమదుమారమణచరణారవిందవందన గోవిందామాత్యనందన
వివిధబుధవిధేయ విన్నకోట పెద్దయనామధేయవిరచితం బైన
కావ్యాలంకారచూడామణి యనునలంకారశాస్త్రంబు
నందు నంధ్రభాషావిశేష సంధిసమాసదేశీయ
ప్రయోగక్రియానిరూపణలక్షణ సముద్దేశం
బన్నది నవమోల్లాసము.

చంద్రికాప్రెస్సున ముద్రితము, చాకలపేట, చెన్నపురి:—1936.